

EPA

2004–2014

A MAGYAR GRAFIKA DIGITÁLIS VÁLTOZATA
A MIEK EGYESÜLET MEGBÍZÁSÁBÓL
AZ INTERNET SZOLGÁLTATÓK TANÁCSÁNAK
TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT
AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
E-SZOLGÁLTATÁSI IGAZGATÓSÁGÁN,
AZ E-KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK OSZTÁLYON,
2014-BEN,
AZ ELEKTRONIKUS PERIODIKA ARCHÍVUM
ÉS ADATBÁZIS FENNÁLLÁSÁNAK
10. ÉVFORDULÓJÁN.

MAGYAR GRAFIKA

A GRAFIKAI IPARÁGAK
ÉS ROKONSZAKMÁK FEJLESZTÉSÉT SZOLGÁLÓ
FOLYÓIRAT

SZERKESZTI ÉS KIADJA
BIRÓ MIKLÓS

IX. ÉVFOLYAM

1928

HOSSZABB ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK

A Chn. Mansfeld gépgyár	371	A szakmai tevékenység csökkenése	261	Kiadítások. Dr. Rabinovszky Márius	318
A dobozgyártás és nyersanyagai. Rosner Károly	180	A továbbképző szaktanfolyamok. Novák László	142	Kiadítások esztendeje	78
A galvanófürdő matricái	304	A vidéki szakmai továbbképzésről. Baranyi József	326	Látogatás a kölni nemzetközi sajtókiállítás- son. Herzog S.	202, 262
A „Grafika” Gépkereskedelmi Rt.	127	Az egységes magyar helyesírás. H. S.	360	Levélpapírok. Nádaí Pál	269
A gyermek és a könyv lelke. E. Ny.	65	Az elmúlt 1928-as év betűtermése. Herzog Salamon	362	Lipcséi levél. Hedvig György	2
A gyorsajtóformátumok szabályozása	194	Az íparművészeti iskola kiállítása. Naményi Ernő	238	Magyar könyv- és reklámművészekről. Kner Imre	211
A gyorsajtó kezeléséről és gondozásáról L. L.	215	Az „iparművészeti” oktatás új útjai. Bortnyik Sándor	255	Magyar könyvművészeti társaság alakult. N. E.	178
A gyorsajtó nagyságok normalizálása	365	Az újpépítési gyorsajtók hátrányai. Laupál Antal	98	Márfy Ödön művészete. (Négy illusztrációval.) Rabinovszky Márius	73
A hajó. (Grust Preczang.) Fordította: Rasofszky Andor	103	Az Universitas Nyomdája. (46 ábrával és számos műmelléklettel.) Nádaí Pál	9	Megnyit az Új Magyar Képtár. Dr. Rabinovszky Márius	318
A hálálkodás vége: gáncsoskodás. Rasofszky Andor	350	Berényi Róbert. (Tíz illusztrációval.) Dr. Rabinovszky Márius	253	Még mindig a csizmákról. Rasofszky Andor	133
A Hartmann Testvérek festékgyára	374	Betűtörténet. (Csipő Paprikánusz felel Kner Imrének.)	1	Mire vigyázzunk az Intertype-nél. Szabó Jenő	360
A kitűzött irányban mindig csak előre	81	Dr. Ballagi Aladár †	193	Molnár C. Pál illusztrációi. (Négy illusztrációval.) Dr. Rabinovszky Márius	74
A kölni nemzetközi sajtókiállítás	148	Egry József. (Három illusztrációval.) Cse- lénny Wallshausen Zsigmond	317	Multak emlékei. (Tárca.) Kner Izidor	336
A könyvnyomtató és a betűöntő együtt- működése. Figyelő	329	Egynemely tanulság	201	Normalizálás a grafikai iparban	237
A könyvnyomtató Mekkája	193	Egy plakátpályázat tanulságai. Naményi Ernő	233	Nyomás közben. Löwy László	270
Aktuális kérdések. (Öt ábrával.) Löwy László	93	Egy új mechanikai egyengető eljárásról. L. L.	310	Párizsi posta. Geyer Raoul	293
A leipzig-i könyvművészeti kiállítás kataló- gus magyar részének előszava	124	Fénykép és a könyvnyomtatás. Dr. Rabinovszky Márius	176	Plakátszépségek tündöklése és bukása. Ná- daí Pál	340
A Linotype kizárókekről. H. S.	173	Gondolatok a gondolat munkásairól. Ge- yer Raoul	336	Reprodukciós gépek és segédeszközök. (Öt ábrával.)	125
Amiről a kéttúrás gépnél meg szoktak fe- ledkezni. L. L.	301	Hajtogatható dobozok előállítására könyv- nyomdai úton. Hirschkovitz Jónás	354	Révész Béla könyvei. Benedek Marcell	91
A nemzetközi sajtókiállítás Kölnben. H. S.	97	Hála a szedőgépnek. Rasofszky Andor	275	Szaksajtó és reklám	195
A Nyomda- és Rokonipar Évkönyve. h.	364	Harmadízben a csizmákról. Rasofszky A.	103	Tanulmányút a párizsi üzemekbe. Herzog Salamon	250
A nyomdai helyiségek szellőztetéséről	314	Hasznos és értékes találmány szedőgép- üzemek részére. Schopp János	373	Tízennégy jótanács gépszedők részére	191
A nyomdai továbbképzés élethű tükre	141	Hirdetések elhelyezése a napilapokban. Rosner	190	Újévi üdvözlőlapok és naptárak	65
A nyomdászati története. Herzog S.	124	Hirdetés elhelyezése a napilapokban. n. e.	79	Újévi üdvözlőlapok. Herzog S.	377
A Nyomdász-Évkönyv és Útikalauz	364	Igenis, szükség van házikorrektúrára. Ra- sofszky Andor	175	Új szellem, új tipográfia. Reiter László	6
Apróságok a korrektori munka köréből r. a.	239	Illesztéskülönbségek az offsetsajtón	310	Új utak az offsetnyomtatás terén. Lengyel Vilmos	100
A plaueni Vomag-gépgyárban. Herzog S.	298	Ivbelövőszerkezet gyorsajtókra. L. L.	242	Ullstein-Druckhaus, Berlin-Tempelhof. Ro- sner Károly	273
A régi magyar betűtermés önállóságáról. (Négy betű- és diszítőanyagmintaszedés- sel és két színnyomatú ábrával.) Kner Imre	82	Két fontos újítás a Typograph szedőgépén	296	Útban az elementáris tipográfia felé. Kassák Lajos	144
A reklám eredete és a grafika. Laupál Antal	150			Utóljára a csizmákról. Rasofszky Andor	195
A „Roland” offsetsajtókról. h.	374			Visszapillantás a régi jó időkre. r. a.	234
A Szakkör újraalakulása és a munkaadók. Bíró Miklós	325			Walter Ernő. Dr. Falk Zsigmond	322
				Wanko Vilmos	124
				Zerkall-Bütten	376

Feljegyzések

A Fliegende Blätter	305
A hamisított hagyaték	135
A házinyomdak hiábavalóságáról	305
A hirdetés értéke	305
Ahol tilos a plakát	138
A könyvesbolt kirakata	136
Amanullah király ajándéka	198
A nemzetközi „Pressa”-pályázat eredménye	121
A régi rómaiak ujságja. r. a.	308
A textil-cenzura	136
A világirodalom legújabb terméséről	370
Az orosz könyvnyomdai és ujságiparról	305
Az orosz sajtó	138
Az úgynevezett „link” hirdetésekről	198
Cseh és szlovák nyelv	307
Fedőlapunk és mellékleteink 68, 128, 192, 252, 316, 378	
Honnan eredt a „hírlapi kacsa” kifejezés	308
Ibsen-kiadás	136
Idejében való szállítás	308
Käthe Kollavitz	121
Képtáviratozás	136
Könyvtolvajlás	136
Könyv- és lapszemle 104, 186, 243, 299, 366	
Nyomdaipari atlasz	136
Oktatófilmek	136
Preetorius Emil	121
Próbanyomat és szállítás. r. k.	370
Régi, drága ujságok	308
Szerkesztői üzenetek 68, 128, 192, 316, 379	
Tanay József nyugalomba vonult	121
Török nyelv antikva betűvel	305
Ujságolvasás az iskolában	305
Világhírbőrd-könyvtárak	198
Wilhelm Ostwald 75 éves. R.	370

Kiállítási hírek

A villamosság kora	122
Biblia-kiállítás	188
Dürer-kiállítás	188
Iba	188
Könyvnyomtatóbetűk Gutenberg előtt	122
Még Prága is	122
Mit akar a „Pressa”?	122
Papírkiallítás	188
Plakátkiallítás	188

Korrektori rovat

A vonatkozó diviz. r. a.	303
Az egységes magyar helyesírás	6
Az „ért” cél- és okhatározó ragnak helytelen elválasztása. r. a.	303
Azt szedjük, ami dukál és ahogyan dukál! r. a.	303
Helytelenül végrehajtott korrektúrák. r. a.	303
Shanghai vagy Sanghaj	6

Nyomdásztiársadalmi hírek

Jubileumok	76, 189, 259, 323
Nyugalombavonulás	190
Sírkövetés	190
Szaktanfolyami vacsora	190
Székházavatások	258

Könyvismertetések

A milánói könyvpiari szakiskola 1927. évi értesítője	249
A nyomdászat története. (Novák L.)	243, 366
A színpad erkölce (Kovács Kálmán)	103
Die Neue Typographie. (Jan Tschichold könyve)	299
Geschichte der Buchdruckerkunst	186, 246
Klimschs Jahrbuch der graphischen Künste 1928	65
Nyomdász Évkönyv és Utikataloz. 1928	66
Rudolf Becker kis könyvtára	187, 368
Szép Budapest. (Jeszenszky Sándor.) Néményi Ernő	244
Werdegang der Musiknoten	368

Művészeti feljegyzések

A művészet és közegészségügy	66
Az „izmusok” hazája. N. P.	78
Goya metszetei	139
Liebermann	66
Úszó kiállítások	66

Szakoktatás

A győri szaktanfolyam	3
A nyomdászat filloxériája. h.	3
A szaktanfolyamok	363
Az élő fától az ujságig. h.	3
Az Újpest-Rákospalotai Nyomdászok és Rokonszakszámok Társaságának előadásai	103
Csevegés az ember beszédéről és írásáról. h.	308
Kalandozás négy nyelv területén	103
Szakiskolák és tanoncoktatás	139
Várnai Dániel előadása. h.	363

Technikai apróságok

A betűanyag összeragasztódása tömöntött szedésben. r. a.	243
A friss nyomtatás szárítása. L. L.	240
A gumikendő szerepe az egyenetlenség	364
A mélynyomásról	311
A modern rotációs gép technikai követelményei	182
A modern stereotípia. L. L.	242
Anyagvizsgáló-intézetek	123
Aranyalapon	182
A szedésforma tisztítása tömöntés előtt	184
Az alumíniumra való nyomtatásról	312
Az offsetsajtó hengereinek lefejtődése L. L.	241
Bőrütanzatú kartonpapírbemvonások	123
Dr. Schoop-fémporlasztó	242
Elektromágneses borítás	252
Friss nyomatok szárítása	123
Gáz- vagy szénfűtés	184
Hordozható jegynyomógép. L. L.	241
Kiszáradt bórhengerek újból való használatára	311
Mennyit bír ki a Monotype-szedés?	313
Miért török a kő a könyvnyomtatásban?	240
Összetörök a könyvnyomtatógépeket	123
Rajz átvitele ömlőlemeze	182
Tömöntési ólom	184
Ujságfejek és hirdetések	182
Új tipográfia	123

Technikai újítások

A hengerállítást megvizsgáló szerkezet	186
Gépszedéshez való kefélgép	309
Klisé magasságmérő	184
Krómgalvanó bankjegynyomáshoz L. L.	199
Matricareszelőkészülék	186
Nicolin	184
„Pusch” kihúzható fazettastég	309
Önműködő ívbelövés	184
Többrétű átirókonyvek újszerű előállítása. W.	67
Új brosürozógép	199

Új betűk és díszek

A Bauersche Giesserei Frankfurt am Main	302
Ad-astra (D. Stempel)	199
Bausteine reklám- és plakátbetű (J. G. Schelter & Giesecke)	2
Bernhard kézírással betű (Bauersche Giesserei)	183
Block kurzív és keskeny block (Berthold és Stempel)	183
Garamond (Első Magyar Betűöntő Rt.)	183
Grobe Kabel (Gebr. Klingspor)	77
Heimat (Genssch & Heyse)	183
Marggraff-kurzív (Schriftguss A. G.)	302
Omega (D. Stempel A. G.)	77

Ungarische Graphik

Bilderatlas des Buchgewerbes	XII
Briefpapiere. Paul Náday	XXIII
Bücher- und Zeitschriftenchau	XVI
Das Ergebnis einer Plakatkonkurrenz. Ernst Naményi	XV
Die Drucker der Universität. Paul Náday	I
Ernst Walter. Dr. Sigismund Falk	XXII
Ein interessantes Schreiben	XIX
Fünfundzwanzig Jahre Verein Deutscher Schriftgiessereien	VIII
Gedenkblatt zur fünfzigsten Jahresfeier des Ullstein-Hauses. Karl Rosner	XVII
Hoh & Hahne, Leipzig	VII
Josef Tanay im Ruhestand	VII
Konstituierung einer ungarischen Gesellschaft für Buch- und Reklamekunst	XII
Kurzgefasster Inhalt der vorliegenden Nummer	XIX, XXII
Neue Wege auf dem Gebiete des Offsetdruckes. Wilhelm Lengyel	VII
Neugründung des Fachklubs und die Arbeitgeber	XXI
Neujahrsgrußkarten	XXIII
Reklame-Plakatkunst	XII
Robert Berény	XIX
Sehr lehrreich war es.	XIII
Studienfahrt zur Besichtigung Pariser Betriebe. S. Herzog	XV
Todesfälle	I VII
Unser Umschlagblatt und unsere Beilagen	VIII, XII, XX, XXIII

AZ AMBRA-
BAUSTEIN-
KORALLE-
GROTESZK-
BETŰINK

**valamint
a most megjelent**

„BAUSTEINE“ DÍSZÍTMÉNYEINK

**a modern tipográfiai irány leg-
nélkülözhetetlenebb és
legszebb betűi és
díszítményei**

J.G.SCHELTER & GIESECKE, LEIPZIG C1

KAZ INCZY-U-27

A GRAFIKAI IPARÁGAK FEJLESZTÉSÉT SZOLGÁLÓ

MAGYAR GRAFIKA

KÉTHAVONKINT MEGJELENŐ GRAFIKAI FOLYÓIRAT

UNGARISCHE GRAPHIK

CÍMŰ NÉMETNYELVŰ MELLÉKLAPPAL

SZERKESZTI ÉS KIADJA BIRÓ MIKLÓS

FELELŐS SZERKESZTŐ WANKO VILMOS

FŐMUNKATÁRSÁK: HERZOG SALAMON ÉS KNER ALBERT

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL

BUDAPEST VII, RÓZSA UCCA 25. SZÁM

BIRÓ MIKLÓS NYOMDAI MŰINTÉZETE ÉS KIADÓVÁLLALATA

A Magyar Grafika előfizetési díja *Magyarországon*:

Nyomdatulajdonosoknak, cégeknek és szakmán kívül állóknak egész évre 30 pengő, félévre 16 pengő

Egyes számok ára nyomdatulajdonosoknak, cégeknek és szakmán kívül állóknak 5 pengő

Előfizetési díj *külföldiek részére*:

Az európai kontinensen 30 pengő, Angliába és a tengerentúli államokba 6 dollár

Jahresbezugspreise:

Für die europäischen Staaten (mit Ausnahme England) 30 Pengő, für das übrige Ausland 6 Dollar,

Einzelbezugspreis: 5 Pengő, resp. 1 Dollar. — Die Magyar Grafika erscheint zweimonatlich

Betűtörténet

(Csipió Paprikánusz felel Kner Imrének)

A Magyar Grafika karácsonyi számában (522. o.) Kner Imre mikulási virgácsot küld Csipió Paprikánusznak. Ez a kedveskedés alkalmat ad, hogy a magyarországi betűfajták kérdésének tisztázása meginduljon. Nyomdatörténeti vonatkozásban ugyanis érdemes és érdekes Kner Imrével szobálgatni, mert ő nemcsak ismeri ezt a történetet, hanem úgyszólván csinálja is. A Kner-dinasztia, különösen mióta olyan kiváló művészeket kapcsolt magához, mint Kozma Lajos is, európai értelemben vett kvalitást jelent.

E mellett a nagyszerű teljesítmény mellett azonban éppen a dinasztikus eredmény folytatójától, Kner Imrétől kétszeresen el kell várnunk, hogy vigyázzon arra, amit mond, mert különösen kifelé — a külföldön — a hangjának még nagyobb az akusztikája. Amikor tehát Lipcsében kijelenti, hogy „a magyar tipográfiában a német kulturbefolyás került túlsúlyba...”, hogy önálló magyar betű-

öntöde nem létesült... és a magyar nyomdák betűiket és díszítő elemeiket is külföldről szerezték be...”, akkor ezeket a veszedelmes állításokat nagyobb előtanulmányokkal kell alátámasztania. A történeti igazság az, hogy Magyarországon nemcsak technikailag, de művészileg is igen jelentős és széles kiterjedésű betűmetsző- és betűöntő-gyakorlat virágzott, amely rokonságot tartott fenn az ötvösök, könyvkötők és feliratkészítők művészetével. Hazánkban ugyanis egész sajátságosan, a ciril-betűs Kelet és a fraktur-betűs Nyugat szomszédságában, 900 éven át a latin betűk használatát állandósult. Maga ez az egy momentum is megdönti Kner Imrének a magyar betűkészítésre rásütött „Made in Germany” bélyegét. Már Pilgrim passauai püspök a Nibelungéneket latin betűvel írja Géza udvara számára; Gellért papjai olasz betűket hoznak ide a velencevidéki ortográfiával együtt, az Árpádok alatt pedig

— Hajnal kutatásai szerint — olyan betűkkel írják nálunk az okmányokat, aminőket akkoriban a párizsi egyetemen tanítottak. Nagy Lajos és Mátyás alatt ismét az olasz befolyás érvényesül. Az első magyarországi nyomtatvány a római „antico” betűvel készült. E tekintetben a kultúrvilág egy nyomdája közt sem volt különbség. Az egész világ antikva betűinek ugyanis azonos a genealógiája. A magyarok sem a rovásírás betűivel kezdenek nyomtatni, hanem a deákos műveltség világszerte elfogadott antikváival. Ezeknek sajátos nemzeti jelleget az adott, hogy az ékezetek, a szótagolások és a kezdőbetűk használata a magyar nyelvnek megfelelően alakult ki. Tudnunk kell, hogy a nyomdászati első századaiban nem dühöngött valami nagy individualizmus. Bár a legkisebb vándornyomda is készített betűket, iniciálisokat és nyomdádíszeket, a betűmetszők mintáikat egymástól másolták. Originalitásuk inkább abban volt, hogy saját szükségletükről maguk gondoskodtak; így például a nagyszombati nyomda első szellemi vezére, Pécsi Lukács, betűket is készített, későbbi iniciálisai pedig „beszélő iniciálisok” voltak, mert a „t” betűhöz torony, az „a” betűhöz alma stb. ábrázolás járult. Mindezt annyira átitatta a magyar lelkiség, hogy Huszár Gaálról, a debreceni prédikátorról fel van jegyezve, miszerint a zsoltárokhoz annál nagyobb iniciális metszett fába, mennél jobban lelkesedett. Nem engedhetjük tehát elszikkadni régi nyomdász művészetünk értékét.

Különösen fájdalmas az, mikor német kulturbefolyásról beszélnek nekünk. Ez az állítás történelemellenes és igazágellenes. Nyomdász kultúránk német lebélyegzése teljesen hamis képet ad, mivel ezzel ellentétben olyan kiváló betűrajzolók voltak, mint Bocskay és az Egyetemi Nyomda székelő mestere: Falka, aki egyszerre öt betűmetsző-tanítványt is tartott maga körül: Parusóczy András, Szakács József, Goczik Károly, Vokál Lipót és Lenner Ferenc személyében.

Téved Kner akkor is, amikor a betűtörténetnél Dürer nevére utal, mert Dürer egyáltalán nem alkotott tipográfiai betűket. Amint a forrás-

kutatás kiderítette, a közhasználatban Dürer névéhez kapcsolt nyomdász betűket Neudorfer János tervezte és Andreae Jeromos „Formschneider” metszette fémbe. Ugyanúgy, mint ahogy az Aldus Manutiusnak tulajdonított legszebb betűalkotó-művész tulajdonképpen Francesco Raibolini érdeme volt. Ellenben illenék azt is tudni, hogy a bécsi Trattner János Tamás Kőszeg mellett született 1717-ben, s Bécsbe vándorolva nemcsak ott működött, hanem Pesten is szervezett nyomdát, nyolc nagyarányú könyvkereskedése mellett. A császár és királyoknál annyira kegyben állott, hogy mivel mindig magyar embernek vallotta magát, II. Lipóttól magyar nemességet kapott és 1789-ben született keresztfiának, ifjabb Vetrózi Trattner János Tamásnak oda is ajánlódta a pesti nyomdáját. A bécsi Trattner keresztfiának atyja, Mátyás, pedig Párizsban töltött tizenhárom évet és onnét került 1783-ban mint igazgató az Egyetemi Nyomdához. S ha még tekintetbe vesszük azt, hogy a bécsi Trattner mintakönyvében lévő dísz jelentékeny részét — annak megjelenése előtt — már feltaláljuk a nagyszombati nyomtatványokon is, egészen szétfoszlik Knernek a német kultúrbefolyás felé való orientálódása.

Ha valamit ki akar sütni Kner Imre, akkor azt ajánlhatjuk, nézze meg jól protestáns officinánk magyar metszőktől készített betűit, mert — bár a latin betűsműhelyekben az egész világon hasonló típusok voltak használatosak, de egyidőben nálunk Németalföldön iskolázott iskolamesterek és tanítók kezében volt a nyomtatott, mint az írott betűk sorsa és akkor az ideál az volt, hogy „ne italo cedere videamus”, azaz nehogy az olasz mesterektől elmaradjunk. A világdivar ugyanaz volt Párizsban, Lyonban és Antwerpenben épűgy, mint Debrecenben és Nagyszombatban. A protestáns nyomdák és iskolák betűi mégis

kétségkívül rokonságot mutatnak Plan- tin Moretus és az Elzevirek tiszta pu- ritanizmusával, de még azokkal az íróinkkal is, mint Petőfi, Arany, Kos- suth stb., akik protestáns iskolákban tanulták a betűvetést. S míg az Egye- temi Nyomda betűmetszői eleinte francia stílusban metszettek, Falka és Szakács már egész határozott holland vonatkozásokat dolgoznak fel. A fran- cia és holland vonatkozások viszont olasz eredetűek, amint az olasz betűk a római antik világ örökségeként je- lennek meg.

Érthetetlen felbuzdulás tehát betű- metszőinknek lekicsinylése, mert ha külföldről hoztak is be újdonságot, legalább is azzal egyenértékűt készí- tettek idehaza is. Az Egyetemi Nyomda betűöntődéje látta el jó darabig az egész országot ilyenmű anyaggal. Ott a hangjegymetszés, fa-, réz- és acél- metszés mellett nemesformájú betűket hoztak létre, még pedig nemcsak a reform-korszakban nagy lendületet vett magyar irodalom számára, de mivel ott ringott az egész Balkán irodalom- bölcsője is, — az Egyetemi Nyomdá- ban készítettek vend, rutén, tót, oláh. német és főként szerb könyvek szá- mára is betűket. Az 1824-iki betű- mintakönyvben meg van jelölve, hogy görög betűket hoztattak akkoriban az Egyetemi Nyomda számára Lipcséből, zsidó betűket Bécsből, amely betűket azonban Falkának át kellett metsze- nie, minthogy a pesti betűszakértők nem találták jóknak. Ugyanezen betű- mintakönyvben fel van jegyezve, hogy a német írás közül némelyiket Lip- cséből, Stuttgartból és Frankfurtból szereztek be, ugyancsak német betűket csinált azonban Szakács is. A latin betűnél szerepel Párizs, mint forrás, de a nagyobb részüket Falka és Sza- kács készítette, ezeknél azonban Gotz is segédkezett Falka vezetése alatt. Az illyr és orosz betűket Falka készítette Selig, Gotz és Lenner segítségével. A zsidó betűknél Falkával dolgozott

Vatts és Gotz. A hangjegyeket csak- nem kizárólag maga Falka készítette. Hedvig Frigyes inkább címeres fej- léceket metszett.

Szakácsnak egész sereg kéziratos betűtervezete maradt fenn; nemesek és egyszerűek, mint az erdélyi pro- testáns iskolák legszebb termékei. Falka pedig olyan előkelő latin betű- sorozatot készített, hogy azt a Mono- type igazgatósága hajlandó változta- tás nélkül világforgalomba hozni.

Azt, „hogy az egész európai orna- menstermelés összefüggött és a hatal- mas német nyomdászat alig termelt e téren eredeti anyagot, hanem a tipo- gráfia történetének első két századán keresztül szinte ugyanazt, az egész Európában otthonos anyagot hasz- nálta, vagy variálta”, erről Kner is tudomással bír, mégis azt híreszteli rólunk, hogy tipográfiánkban a német kultúrbefolyás került túlsúlyba, tehát olyanoktól kaptunk volna értékeket, akiknek saját bevallása szerint ma- guknak sem volt.

Kár olyanokat a világvélemény előtt rólunk hangoztatni, amit nem tudunk igazolni. Kissé belelapozva multunk emlékeibe, könnyen megál- lapíthatjuk azt, hogy elődeink is igen sok értékes dolgot hoztak létre. Nem kell tehát azt hinnünk, hogy minden csak ma és velünk kezdődik.

Új betűk és díszek

A J. G. Schelter & Giesecke, Leip- zig, betűöntőde ezidei újdonságainak leggyakorlatiasabb része a *Bausteine* reklám- és plakátbetű, valamint a ha- sonnevezű díszítőanyag. Mind a kettő az elementáris tipográfiát szolgálja. E cég különben igen helyesen ismerte fel az új tipográfiai irány követelmé- nyeit a plakát szedését illetően, mert hírneves plakátbetű-gyárából mostan egész sorát a negatívbetűknek bocsátja

Schriften und Zierat

A J. G. Schelter & Giesecke, betűöntőde és fabetűgyár, Leipzig, újabb plakátbetűiből: az Ambra betű

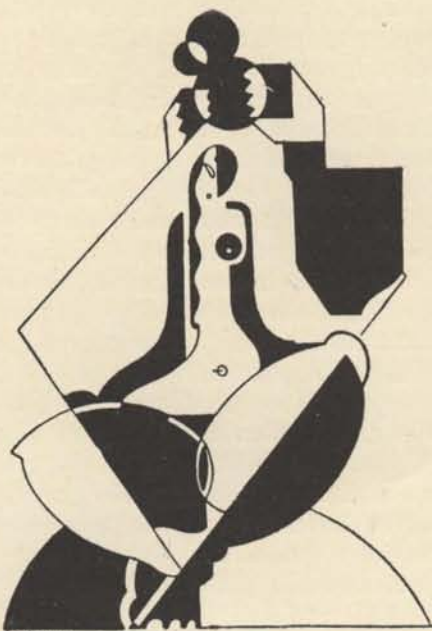
nyeit az évről-évre izmosodó fiatal nyomdásznemzedék és a kurzus-beszámoló kiállítások igazolják. Elve a művészeti és gazdasági alapnevelés közös nevezőre vonása, mi mellett a dolgozó egyéniségnek szabad érvényesülést enged. Csupán a rendelkezésére álló gazdasági eszközök segítségével egy oly mesterségbeli maximumot elérni, ami a technikát művészetté plántálja. A Lehranstalt munkájának nagy része üzemben pereg le. Oktatásban részesülnek a szedő, nyomó, betűöntő, galvanoplasztikus, tömöntő, fényképező, pozitív-negatív retusőr, kémigráfus, edző, mélynyomásmarató és fametsző inasok. A gyakorlati képzés mellett az elméleti oktatás is megtalálja helyét.

Az újonnan szervezendő Meisterschule-ban, a kitanult szakemberek, üzemvezetők és igazgatók részesülnek különleges szakoktatásban. Külön osztály lesz a főnökiak továbbképzése számára. Ezek végső eredménye a különlegesen nehéz Meisterprüfung, ami az Iparkamara bevonásával történik. A szaktárgyakhoz tartozik: sajtójog, könyvelés, balesetbiztosítás, kalkuláció, áruisme stb. Minden irányban a legújabb üzemgazdasági szempontok is lesznek ismertetve, sőt az intézet kísérletezésekbe is fog bocsátkozni.

Az épület exteriőrje a modern német architektúra képét adja: beton és üveg. A homlokzat $\frac{1}{3}$ része ablak, az elrendezés alapos, átgondolt, mindent jogosan kihasználja igyekvő. Továbbterjeszkedésre munkakészen, a képen jelzett ablak nélküli tömbök helyén épülnek fel később a Flach-, Stein-, Offsetdruck és a könyvkötő-tanintézetek. Az épületet a híres leipzig Drage Ottó műépítész tervezte.

Pincében foglal helyet a bejárattól kényelmesen megközelíthető 200 kerékpár számára előkészített terem. Ugyanis a kerékpár kedvelt és olcsó közlekedési eszköze a német polgárnak. Továbbá 11 hideg-melegvíz-zuhany. Levegőfrissítő berendezés óránként 2.5-szeres cserével. Kazánház fűtésre és hideg-melegvíz-szolgáltatásra.

A földszinten vannak a Leipziger Buchdruckereibesitzer-Verein hivatalos helyiségein kívül az Aula 10×26 m. Ami egyúttal kiállítási helyiségnek is szolgál. Tárgyaló-terem, a hatalmas gépterem 12×26 m alapterület, 5,60

Illusztráció, Reiter László
„Új szellem, új tipográfia“ című cikkéhez

magas, 12–15 gyorsajtóra berendezve. Kétoldalról jövő természetes megvilágítással és végül a 100 cm² terjedelmű rotációsterem. A gépterem alatt 1 m vastag betonpadló, ami szeparálva van az épület többi részétől, a tantermektől, úgyhogy a gépterem zaja ne terjedjen át az épület egyéb részeire. A gépterem mesterséges világítása napfényű félvattos gázizzó-lámpákkal, magas gyertya-

Címlap, Reiter László
„Új szellem, új tipográfia“ című cikkéhez

számmal és a szükséges részekben külön helyi megvilágítással. Az első emeleten a tágas szedő-tantermek, kétoldalt ablakosorral, a modern higiénia minden követelményeivel. Állandó hideg-melegvíz-szolgáltatással. Külön

felvonóval a gépteremhez. Szedőgépterem. Könyvtár. Tanári szobák. A második emeleten vannak a sokszorosító-eljárások gyakorlati és elméleti tantermei. 9.5×18 méteres fényképező terem, a szükséges mellékberendezéssel, előhívó- és sötét-szobákkal. Végül fizikai és kémiai laboratórium.

A harmadik emelet a tulajdonképeni Meisterschule. Film- és előadóterem 9.5×21×5 m terjedelemmel. Továbbá a stereotípia, galvanoplasztikai osztály és a hatalmas rajzműterem. Külön érdekesség a 8×17 m-es platform a tetőn, ahol szabadban nyílik alkalom a rajzolásra. Ugyanis a tető lapos, rézlemezrel borított s így a kilátást semmiben sem gátolja.

Az épület rövid hónapok múlva elkészül, de a legégetőbb kérdés, a mesterskola igazgatói széke, még betöltetlen. A német tipográfiára nézve is korszakos, ki veszi át a német nyomdászvilág szellemi vezetését. Most különösen aktuális ez a kérdés, mert a „Buchdruck“ megnevesült, leegyszerűsített formáját éli, amikor az a kérdés jön felszínre 1928-tól, hogy a szedett vagy rajzolt könyvcímlap fogja-e korunkat jellemezni? A német könyvpiar mindent egy kézbe fog ezáltal letenni, mert az igazgató a Meisterschulen keresztül, korlátlan szellemi érvényesülést nyer — a szakember-generáció segítségével. Valószínű, hogy az iskola útja a konstruktivizmuson keresztül fog vezetni, legálább is annak jegyében kezdődni.

Innen várja az egész nyomdásztársadalom a tipográfia érvényesülésének zálogát. Napról-napra bizonyosodik be az ólom korlátlan terjeszkedési lehetősége. Hiszen már ennek művészi elégtételét is megkaptuk a legutóbbi leipzig könyvművészeti kiállításon (1927 őszen), amikor a német grafikusművészek egymás mellett sorakoztak fel, hogy a betű megkööttségének jegyében, a művészi kvalitás kristályos apoteozisát a legőszintébb ornamenseknek: az egyszerű, tiszta betűt, ólomba öntött írást adjanak a mai embernek. Leipzig hozta iparunk eddigi legtöbb eredményét napvilágra. Remélhetőleg a Buchdrucker-Lehranstalt und Meisterschule a jövő nagy eredményeit fogja meghozni.

Hedvig György

Új szellem, új tipográfia

Spengler és más gondolkodók megjósolták az európai kultúra bukását. Talán igazuk volt. Az európai kultúra elbukott, a XIX. század kultúrája nincs többé. Hosszú, kínos betegség után jobblétre szenderült. De a rövidlátók nem látták előre új lehetőségek bekövetkezését. A régi helyébe egy új kultúra született, mely szilárdabb és egészségesebb alapokon nyugszik.

Európa vére ma frissen pezseg és nagyobb akaraterő és élnivágys van benne, mint valaha. Az új kultúra bölcsője Párizsban van és onnan irányítja az egész világ szellemiségét. Párizs a háború után az egész világ közepe lett. Az a rengeteg külföldi, aki a háború után odaözönlött, hogy a francia szellemben megfürödjön, ellenkező hatást váltott ki. Nem az idegen tanult Párizstól, hanem ő tanította Párizst. Előre megfontolt szándék nélkül. Történelmi szükségszerűségből. A távoli országok legaktívabb erői találkoztak itt és közös munkájukból új szellem fakadt. Spanyolok, négerok, amerikaiak, magyarok, németek, olaszok, szlávok évek munkája során új stílust teremtettek, mely minden külső beavatkozás és kényszer nélkül Európa, Amerika, az egész világ stílusává vált, melyet a franciák kezdetben idegennek éreztek ugyan, de később szívvel-lélekkel magukévá tettek. Az új formanyelv sehol máshol nem alakulhatott volna ki olyan egységesen, mint éppen Párizsban, ahol nem maradt el-

szigetelt jelenség, hanem minden országban elterjedt, mert létrehozásához mindenféle faj hozzájárult.

Párizs indít el szerzett előjogok alapján minden új áramlatot. Már a háború előtt felfedezte a keletet, a kínait, japán és perzsa művészetet. A háború alatt importálta a néger öserőt. Párizson keresztül szökött Európába a jazz, az orosz balett és Balieff kabaréja. Utóbbi harsogó színskálájával a mindennapi élet elemeibe is betáncolta magát. Párizsban találták ki az olaszok a futurizmust, a spanyolok a kubizmust, a hollandok és oroszok a konstruktivizmust.

Foujita japán művész itt hozta létre a keleti érzésvilág renesszánsát. Párizsban volt elég ereje az idegen lökések felvételére, az idegen hatások fölfogására, megtermékenyítésére és a maga képére való átalakítására. Innen ágazik ki szerte a világba mindaz, ami a világ minden tájáról befurakodott.

Ma már nyilvánvaló, hogy az új stílus, melyre 130 év óta hiába várt a világ, megszületett.

Már nincs francia, német vagy orosz művészet, hanem egy Párizsban kikristályosodott világművészet van. A nacionalizmus, mely politikai kegyetlenségében darabokra tépte Európát, művészetében összeferasztotta, egy jobb jövő árnyékát vetve előre. A művészet megálmodja az igazságokat és sorsdöntően alakítja a jövőt. Nem mintha sorsdöntő hatással lenne az emberekre, hanem a barometerhez hasonlóan, megjósolja a másnapi temperatúrát.

André Gide szerint az a művészet klasszikus, mely a legcsekélyebb eszökkel a legtöbbet fejezi ki. Ebben az értelemben tehát az új világstílus maradandóbb minden eddigi művészetnél. Az új szellem egyszerű, őszinte és szerény. Egyszerűsége áthidalja a komplikációkat, őszintesége átitatott érzék. Az új művészet konstruktív és a konstrukciót nem rejtje magába. A technika elveit hirdeti, a praktikus szépet. Nem akarva másnak látszani, mint amilyen. Mindent szilárdan és állékonyan épít fel. A világstílus törvényszerűsége legpregnansabban az

építőművészetben domborodik ki, de új formát diktál a könyv, a nyomtatvány, a plakát külsőségeinek is. Új képet nyert a tipográfia, a könyvművészet, melyet ugyanazok a művészek alakítanak ki, akik résztvesznek a technika alkotásainak létrehozásában is. A könyvnek építészai vannak és ez a könyvépítészet, mint önálló művészet nagyobb szerepet játszik, mint valaha. A könyvművészet a nyomdatermék új optikai megjelenéséért harcol. A XX. század gondolkodója egyszerűen fejezi ki magát, kerüli a bővített mondatokat, a cifra szóképzéseket, a sallangot. A mai író nem úgy ír, mint Goethe korában írtak, tehát a könyv külseje sem lehet olyan, mintha Goethe korában készült volna.

Az új tipográfia egyszerű, sőt primitív. Mint az új építészet, kerüli a díszet és ornament. A papíros tükrét geometriai formákra bontja. Sötét folttal dolgozik és a könyv statikai felépítését szorgalmazza. Nagyszerű segítőtársat nyer a betűöntődéj új típusú betűiben és öntvényeiben. Az új tipográfia leghatásosabban plakátokon, üzleti nyomtatványokon, körleveleken érvényesül. A modern gyárilap árjegyzékei művészi szempontból fölveszik a versenyt a legkényesebb ízlést kielégítő bibliofil nyomtatványokkal.

A „Magyar Grafika” egyik cikkírója a lap 1927 augusztusi számában a drezdai papírkiállítás kapcsán beszámolt az új tipográfia teljesítményeiről, melyeket a háborús lelkek felfordulásainak tart. Dülöngő formák-

SZATMÁRI MÓR

ESZTENDŐ PARLAMENTI
VIHARAI

Címlap, Reiter László

„Új szellem, új tipográfia” című cikkéhez

Címlap, Reiter László

„Új szellem, új tipográfia” című cikkéhez

ról beszél, ék- és kúpalakú ákózások-
ról, melyek a recehártya idegeit erő-
sen hasogatják. „Sok helyütt pedig
nyomorék figurák nyüzsgése szédít”
— írja. A cikkíró tehát az egész világ
ellen, az egész új stílus ellen harcol,
melyet nem értett meg.

Az első könyvnyomtatókat is gyű-
lölték annak idején, csak hogy ennek
materiális okai voltak. A nyomdamű-
vészet feltalálásával egy egész ipar, a
kéziratmásolók tömege vált kenyérte-
lenné. Viszont a renesszánsz-korban
az olasz lakosság annyira lelkesedett
az új stílusért, hogy nem adakozott az
olyan templom céljaira, melyet közép-
kori stílusban akartak építeni, sőt
egyre-másra átalakították a gót stílusú
épületeket és megvetették azt az épí-
tést, aki nem renesszánsz szellemben
dolgozott.

Ma már nyilvánvaló, hogy a XIX.
század művészietlen kapkodása meg-

szűnt és új világstílus keletkezett. „Il
faut recommencer au Zéro” —
mondja le Corbusier, korunk Brunel-
leschója.
Reiter László

Korrektori rovat

*Az egységes magyar helyesírás ügyé-
ben a Korrektorok Köre ankétot hí-
vott egybe a Grafikai és Rokonipari
Főnökök Egyesületébe, amelyen az ér-
dekeltek körök: főnökök, írók, nyelv-
szek, korrektorok képviselői abban ál-
lapodtak meg, hogy megteremtik a
magyar helyesírás egységes szabályza-
tát és szótárát. Az erre vonatkozó
munkálatokkal egyhangúan Balassa
József tanárt, a Magyar Nyelvőr szer-
kesztőjét bízták meg. A mozgalom
egyes fázisairól lapunkban már több-
ször adtunk hírt, úgyhogy ismétlésekbe
bocsátkoznánk az előzmények leírásá-*

val. A kész tervezetet természetesen
megvitatás céljából az érdekeltek szak-
férfiak elé bocsátják majd.
b.

*

*Shanghai vagy Sanghail? Nemrég-
ben sok szó esett a kínai harcokról és a
napilapok napról napra részletesen is-
mertették az ottani eseményeket. Ami
nyomdászoknak feltűnik, az az, hogy az
egyik lap Shanghait, a másik Sanghailt
ír. A kettő közül az utóbbi alak a he-
lyes. Az angoloknak azért kell Shang-
hailt írniok, mert az S-t magában z-nek
vagy sz-nek olvasnák, márpedig az
Sanghail, magyar s hanggal ejtve. Ná-
lunk az s egymagában is elegendő,
hogy s-nek ejtsék, ellentétben az angol
sh, a német sch és a francia ch betű-
jegyekkel. Ha az angol Shanghait, a
német Schanghait ír, a magyarnak he-
lyesen Sanghailt kell írnia. Mellék-
névi alakját így szedjük: sanghai har-
cok, mint ercsi stb.
b.*

ELSŐ MAGYAR BETŰÖNTÖDE RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
BUDAPEST VI, DESSEWFFY UCCA 32. TELEFÓNSZÁM 223-70

Visegrád * **VILÁGOS REFORM GROTESZK** * Esztergom

Perltől 4 cicerőig 14 fokozatban

Isaszeg * **FÉLKÖVÉR REFORM GROTESZK** * Kiszeg

Gyémánttól 4 cicerőig 15 fokozatban

Miskolc * **KÖVÉR REFORM GROTESZK** * Eperjes

Nonparelltől 8 cicerőig 17 fokozatban

Szekszárd * **KESKENY KÖVÉR REFORM GROTESZK** * Dombóvár

Petittől 8 cicerőig 14 fokozatban

DÍSZES REFORM GROTESZK

Csak verzális, terciától 5 cicerőig 7 fokozatban

KÖZPONTOK:

H. BERTHOLD AG, BERLIN ÉS D. STEMPEL AG, FRANKFURT AM MAIN

Gebr. Hartmann
Druckfarbenfabrik
Ammendorf-Halle/S.

Erich Röhrs
Leipzig

Zweifarbentiefdruck von
Oscar Brand

Tiefdruckfarbe Nr.: 20705
Nr.: 20706

© creative commons

© © ©

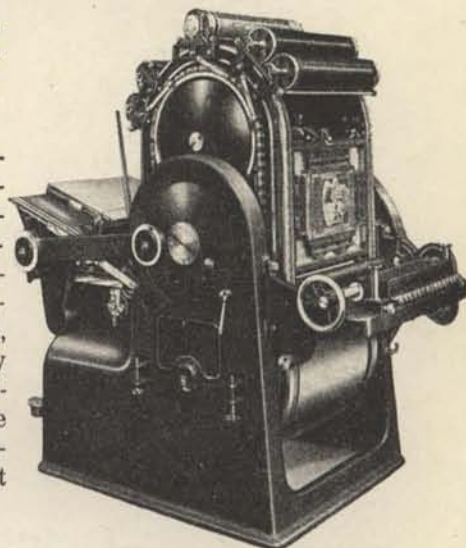
Digitalschwarz ist eine Initiative der MEK-Eigenen (http://mek.oszk.hu/egyesulet/meghizsabol) az ISZT támogatásával készült. Vn.: 20706

Nagy kamerák. Az utóbbi időben a nyomtatványrendelők részéről mindinkább megnyilvánul az a kívánság, hogy a nagyalakú offset- és mélynyomtatógépeknek megfelelően a fotográfiai reprodukciók is megnövekedjenek. A kameragyárak kénytelenek ennek következtében olyan reprodukciós kamerák gyártására, amelyek az óriási formátumok ellenére a fotográfusnak lehetővé teszik az aránylag könnyű és kényelmes munkát. A fotografikus reprodukáló-készülékek speciális gyára: *Paul Drews*, Berlin SW 68 mostanában meghívta a szakembereket, hogy megtekintsenek néhány ilyen nagy kamerát. A bemutatott óriás kamerának nagy sikerük volt. Kiállítottak egy fényképezőkészüléket 110×110 cm nagyságban 130×150 cm nagyságú formákhoz való kamerákkal diapozitívval és tökéletesen megszerkesztett vasból való 12 méter hosszú esztatívvval, egy másik reprodukciós-készüléket 8 méteres esztatívvval. A készülék nagy volta ellenére egyetlen ember kényelmesen kezelheti, ami egy szilárdan beépített falkamerával úgynevezett sötétkamerával szemben nagy előny. A nagy kamerának készítésénél még más újítások is vannak. A gyártelepen a látogatók figyelmét megragadta a Drew cég által újabban piacra bocsátott tolokazetta a negatívok részmegvilágítása céljára. Ez a készülék különösen a mélynyomtató-reprodukciótechnikusokat érdekli majd praktikus és könnyen kezelhető voltaért. A cég legutóbb villamoserővel hajtott rázógépet szerkesztett emulzió és egyéb vegyi eljárások részére, tűzálló mosóasztalt cink- és rézlapok kimosására és cink- és rézlapokba való beégetésre szolgáló rostélyt.

„OFFSET” TÉGELNYOMÓGÉP

A NYOMDÁSZ OFFSETGÉPE

Ennek a gépnek a segítségével minden vegyi előkészítés és nedvesítés nélkül nyomtatóformáról lehet offsetnyomatokat készíteni bármily durva papírra, kartonra, vászonra, lára, bádoglemezre vagy üvegre tetszésszerű színezésben és ezen kívül a gép rendes könyvnyomtató tégelysajtó gyanánt is felhasználható

**UNIVERSELLE MASCHINENFABRIK
J. C. MÜLLER & CO., DRESDEN A 24/6**
MAGYARORSZÁGI VEZÉRKÉPVISELŐ:
OFFENBERGER MIKSA, BUDAPEST VII, KAZINCZY UCCA 32

A LINOTYPE LEGÚJABB NAGY EREDMÉNYE!

12 LINOTYPE

SZEDŐGÉPET RENDELT NÁLUNK A KIRÁLYI ROMÁN ÁLLAMNYOMDA BUKARESTBEN

EZZEL A RENDELÉSEL A MULTI ÉV DECEMBER HAVÁBAN A NÁLUNK RENDELT SZEDŐGÉPEK SZÁMA

20 LINOTYPE SZEDŐGÉPRE

EMELKEDETT. — MÉG MA KÉRJEN KÖTELEZETTSÉGNÉLKÜLI AJÁNLATOT
GUTENBERGHAUS GEBR. GEEL, BUDAPEST II, HUNYADI JÁNOS ÚT 12

MANN

ORIGINAL

MANN

FFSET

OFFSET

1927-es
modellű egy- és
kétzint, valamint elő- és
hátnyomástegyszerre végző **offset**
gyorssajtónk óránként 6000 nyomás vég-
zésére alkalmas, pontos regiszter, utólérhetetlen
minőség mellett. E jellegzetes tulajdonságai a gépet
világszerte ismertté teszik.

**„Original Mann“ offset gyorssajtók
1927-es szerkezettel.**

E gépek alapvető gépszerkezeti alkotó elemeinek egyedül logikus elren-
dezése a kiszolgálást végtelenül megkönnyíti. Ha ön sikeresen
akar versenyezni, úgy állítson üzemébe „Original Mann“
offset gépeket. Kérjen még ma ajánlatot. Kedvező
feltételekről, gyors szállításról biztosítjuk.

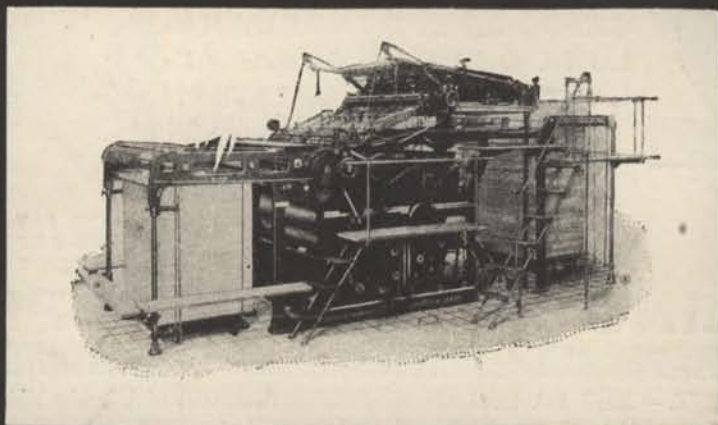
Magyarországi képviselő: **Pusztafi**

Zsigmond grafikai szak-

üzlet, Budapest V,

Tátra ucca

6

FFWN

GEORGE MANN & CO. LTD.

4, HENRY STREET, GRAY'S INN ROAD **LONDON W. C. 1**

A GRAFIKAI IPARÁGAK FEJLESZTÉSÉT SZOLGÁLÓ

MAGYAR GRAFIKA

HAVI FOLYÓIRAT * IX. ÉVFOLYAM 1-2. SZÁM * JANUÁR-FEBRUÁR

SZERKESZTI ÉS KIADJA BIRÓ MIKLÓS

Az Universitas Nyomdája

Nagyszombat — Buda — Pest

A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda háromszázötvenesztendős élete

Írta: Nádai Pál

Előszó

BÁTOR LENDÜLETTEL száguld fejlődésében a mi korunk és annál inkább érdekli az, ami „kezdetben vala”. Az öntudatos haladás sohasem gögös: tisztelettel néz a cammogó elődökre. A géprepülő meghatódottan nézi a hajdani lovaspostát és Stephenson ziháló kis lo-

komotívját megkoszorúzza az angol légügyi miniszter is. A technikai ábrándok hőskorából szívesen nézünk vissza a nemzetek művelődésének kezdeteire. Sohasem volt annyi fogékonyság az alchimisták vegykonyhái, a csillagászok planetáriumai, a régi papirosmalmok sötét zúzóíránt, mint a mi mostani kiállításainkon: Bécsben, Mün-

chenben, Drezdában. Kíváncsiság és tisztelet vegyül össze ebben ama kézműves-úttörők irányában, akik műveltségük köveit hordozták. És ez a tisztelet még fokozódik a betűk, a könyv, a tudomány hajdani műhelyei láttára.

A háromszázötvenedik évébe fordult Egyetemi Nyomdára is ily szerető kíváncsisággal néz a betűknek minden munkása. Mert íme: egy élő energia a multból. Folytonos, megszakítás nélküli életfolyama a legrégebb magyar iparüzemmé és egyúttal szellemi fejlődéstörténetünk élő kútforrásává avatja. Ki nem nézett még elfogódva öreg fákat, melyek árnyában régen híres emberek pihentek s nagy állóvizeket, amelyek felett évezredek óta húznak el a madarak örömben és szomorúságban? Egy nyomda mindnél kegyeletesebb és szentebb valami: Mert az ő árnyában az emberek *híressé válnak*. Mert az ő tükrében az elszálló *évszázadok képe, szelleme ott is ragad*.

Az Egyetemi Nyomda öt emberöltőt ért meg eddig. Valami furcsa, misztikus véletlen csaknem pontosan öt nagy eseményt iktat életébe minden hetvenedik év végén. Így ez az élet öt fejezetre tagolódik, öt hetvenéves ciklusra. Mi ez az ötszázszoros küzdelem a világ nagy fejlődésmenetében? Öt ütem, öt másodperc, de ennek a nemzetnek s ennek a műveltségnek mégis integráns része.

II. VASARNAPI PRAEDICATIO.

99

Z időben, monda Jhesus a Pbariseusoknak. En uagyoc a io pasztor. A io pasztor az u eletet az u iuhaltat adgya. A beres kedig es a ki nem pasztor, kince a tuboc nem tulajdoni, latuan hogy a farkas, el baggya a iuhokat, es el fut. A farkas kedig el ragadgya es ide f-toua hannyia a iuhokat. A beres kedig el fut mert beres, es ninchen neki gondgya a iuhokrul. En uagyoc a io pasztor, es esmerem az en tubaimat es esmeruec engemet az enyemec. Mikeppen esmer engemet az atya, azonkeppen enis esmerem az atyat, es az en lelkemet adom a iuhokert. Mas tubaimet uannac, mellyec ninchenec ez akolbol, azokat is ide kel ennekem boznom, es az en szomat balgattyac. Es egy akol lefzen f-egy pasztor.

Mi legyen oka, hogy ma efit az Euangeliomot oluassuc, könyü meg er fuc ma ez Etenünc, meg halloc e minap mi végre uangelomot. kellet a Christufiac szenuedni es halottaibol fel tamadni. Tudnia illic hogy prädical tasselc u neuébe a poenitentia es bünöknek bochas nattya minden nemzetefec közöt, mely prädicallias által pustuina az ördögnek orfzaga, es neues kednec az lstenec orfzaga. Annac penigle az apostoli eberet által, kiket az iras pasztoroknak neuez, kellet meg leni. Vgi tehet azert az aniafent

G 2

egybezet,

A nagyszombati nyomdán 1578-ban készült legelső könyv lapja Telegdi primás vezetése alatt készült és az ő Evangéliumfordításainak egyik része

Mindegyik ütem sajátos színeivel, melódiájával, drámai mozgásának ívével egy-egy korszak, amelyből tanulságokat lehet leszűrni.

Így látjuk, hogy az első ciklus az 1577-ben alapított nagyszombati jezsuita-nyomdának kezdetétől körülbelül 1640-ig tart, amikor az imbolyó nyomda mellé odaáll hatalmas hátvédnek a kialakult nagyszombati egyetem. Ez az első szakasz a népies termékek, kalendáriumok színétől kapja jellegét. De mikor megindul a második életszakasz s fut a nagy évszám (1711) felé, a jelleg megváltozik. A jogásznemzet, a tudósok, a hitvitázók, a di-

nasztikus érzésű katolikusok hatalmas küzdőtársa lesz a nyomda. A szatmári béke után, a távozó Rákóczi léptei nyomán a latin tudományos munka és a hivatalos tekintélyek pártolása állami színezetet ad az egykor kicsiny műhelynek. De ez a harmadik emberöltő egy zord akcentussal végződik. 1777-ben a megszüntetett jezsuita-rend nyomdája is befejezi nagyszombati életét. És Budán kezdődik a negyedik, mindeneknél dicsőségesebb korszak, hogy a szabadságharc ágyúdörgésével érjen véget. A magyarnyelvű és a szépen nyomtatott könyvért vívott küzdelem csöndes évtizedei ezek. Így tart ez 1849-től a világháború utánig. Amikor egy eleve-nebb és hihetőleg eredményesebb korszak kezdődik — Pesten.

Egy jubileumi könyvkiállítás a szemnek, egy ünnepi emlékkönyv az elme számára: örökítette meg az Egyetemi Nyomda háromszázötvenéves történetét. Az első a magyar nyomtatás és könyvkultusz barátainak készült. Az utóbbi talán inkább az irodalom- és művelődéstörténet munkásai számára. Ez a kis tanulmány a kettőnek tanulságait akarja összefoglalni dióhéjban. És talán még valamit: a magyar könyvnyomtatás egészébe, mint keretbe illeszteni bele az Egyetemi Nyomda fejlődéstörténetét. Megláttuk és láttatni akarjuk a nyomdában az életet s az életben az embereket. A tudós papokat, a szegény és szerény írókat, költőket és a zörgő faprések mellett a görnyedő munkást, a magyar tipográfust.

A történeti kutatómunkát elvégezték helyettünk Iványi Béla, Gárdonyi Albert és Czákó Elemér az említett („A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története” című) könyv szerzői. A hézagpótló adatokat a magyar nyomdatörténet kevés számú monográfiai és lexikális művei szolgáltatták. A megíráshoz inspirációt, hangulatokat, szavakat a felhalmozott könyvek, a magyar századok e szép ajándékai kölcsönöztek. És ha helyenkint a nyomdatermékek szépségére, a könyvek archaikus értékeire, valamint alkotóik életsorsára a szokott-nál nyomatékosabban utalunk, ez az erkölcsi és esztétikai tanulságok miatt történik. Hadd lássa és érezze minden magyar könyvcsináló, milyen munkát végeztek itt az elődök, míg az érzés magyarságát, a műveltség nyugati tartalmát és a szépségnek kozmikus formáit sikerült közös mederbe terelniök.

I. A magyar nyomdászat hőskorából

Z EMBERISÉG második megváltójának nevezte Luther a könyvnyomtatást. Találóbbr szóval nem is lehet jellemezni a technikai felfedezés értékét. A vele csaknem egyidős iránytű a hajózást tereli új világok felé. Ez pedig a szellemi kutatást irányítja új megismerésekre. Amaz

új nyersanyagokat s új gondolatokat, új hitet s új tudományokat teremt. Mind a kettő egyszerű technikai találmány, de Gutenbergé a jelentősebb. Mindkettőnek szükségszerűen be kellett következnie. Mert a világnak szűk volt már az ismert földrészek kiterjedése. És kevés volt az a tudásanyag, melyet az ó- és középkor nyújtott. A humanisták műveltségyszomja teremt meg a kutatás frissebb irányait. S közvetve az ő atmoszférájuk sugározza életre Gutenberg találmányát. Ezek a humanisták régi, klasszikus életöröme s új csillagászati, anatómiai meg botanikai ismeretekre vágyó tudósok voltak. Akadémiáik és egyetemeik árkádcsarnokai alatt dolgoztak serényen. A pápai udvarnál épűgy, mint Firenzében. Hollandiában épűgy, mint a budai királyi várban egy „emberséges” jövő szépségeit készítik elő. Az, amit azután Luther és társai akarnak, a gondolatok, a tudás és a hit felszabadítása középkori formák alól, csak a humanista elvek népszerűbb formája.

Érthető, hogy mindenfelé a *humanizmus* első képviselői karolták fel legszívesebben a nyomdát. A velencei, a mantuai, a rotterdami, bázeli, párizsi és egyéb városokbeli latin nyelven író, de modernül érző XV. századbéli tudósok. Egy nagy humanista nevéhez fűződik a magyar könyvkiadás első ragyogása is: Mátyás királyéhoz. Az ő olasz műveltséggel s művészettel átitatott környezete (Beatrix, a felesége, Bonfini, Galeotti, Vitéz János stb.) a könyv szeretetében is példát adott a szép életre, a műipar pártolására. Ne felejtjük el, hogy egy nagy birodalom s gazdag

ország uralkodója trónolt a budai márványoszlopos palotában. Tellett neki a legszebben másolt kódexekre. Hártára arannyal festett s miniummal díszített könyvek. Tellett neki a könyvkötés legnagyobb külföldi mestereinek tiszteletdíjára is. E nagy, büszke udvarnak *könyvszeretete még a luxus-művészetnek kedvez.* Mint a mai amatőr: Mátyás is a kéz remekművét föléje helyezte a gép alkotásának. Az igazi bibliofilban ma is megvan még ez az arisztokratikus vonás. Hogyne lett volna meg akkor, a leggazdagabb európai fejedelmek egyikében? Ámbátor akkor még az első nyomtat-

ADVENT ELSŐ VASARNAP.

ATYÁNAK, ÉS FIÚNAK, ÉS SZENT LÉLEK ISTENNEK NEVÉBEN. AMEN.

CHRISTUS JESUSNAK drága Szent Vérével meg-váltott Keresztjének, a mai Szent Evangéliumot írta-meg Szent Lukács Evangelijja, Könyvének Huszon-egyetedik részében. Melynek bűn-fürészt-váló Magyarországa, e képpen vagyon: Halgassátok Isteni félelemmel.

Z üdöben, monda JESUS az ő Tanítványinak: Jelek léfznek a Napban, és Hóldban, és Csillagokban: és a földön népek szorongatása, a tengernek és a haboknak őzfve-elegyedtet zúgálmiait: el-fzáradván az emberek azoknak félelme-és váráfalmiait, melyek az egczf Világ kereksegére következnek, mert az Eggek erei megindulnak: és akkor láttyák az Ember fiát el-jöni a felhőkben nagy hatalommal, és dűcsősséggel. Mikor pedig ezek kezdenek lenni, nézzetek, és emellyetek-fel fejeteiket: mert el-közelget a ti válságtok.

Es hasonlatoságot monda nekik. Tekinsétek a fűge-fát, és minden fákát: mikor immár $\neq$ bimbóznak, tudgyátok hogy közel vagyon a nyár. Ugy ti-is, mikor ezeket láttyátok lenni, tudgyátok hogy $\neq$ közel vagyon az Isten orfzága. Bizony mondom nektek, hogy el nem múlik ez a nemzetség, míg mind ezek meg-léfznek. Az Eg és föld el-múlnak: az én fízavaim pedig el nem múlnak.

Ea a mai Szent Evangéliumnak bűn-fürészt-váló Magyarországa, Mely-höl hogy Istennek épületire tanúságot vebefűnk; és Istennek akarattjant, ne csak szűllet baltjuk, hanem eszlekedettel teltyesűsűk, kérjünk aitisat szűvel Szent Lelket, mondván: Mi Atyánk, és, ádváa légy, és.

LOC. 11. V. 16.

Idem. Matth. 24. V. 29.

Marc. 13. V. 14.

* Szabadulástok.

† Gyámbszert ki-fakadnak Matt. 24. Marc. 13. V. 14.

† Matt. Marc. 13. V. 14.

ELSŐ

Pázmány Péter prédikációit (1695) a nagyszombati korszak jeles nyomtatói egyszerűen s mégis ünnepélyesen indítják el

ványok tulajdonkép elég közel álltak a kézzel írott könyvekhez. Gutenberg negyvenkét soros bibliáját első tekintetre akár össze lehetne tévesztetni valamelyik, Mátyás rendeletére készült Corvin-kódex kézzel írt lapjával. Ugyanolyan reneszánsz-indák, tarka madarak, minium-piros és smaragd zöld kezdőbetű ezen is, azon is. Ezt előre kellett bocsátani, hogy megérthessük az *első magyar nyomda szánalmas elmúlását*. Büszkén gondolhatunk erre a nyomdára, melyet húsz évvel a mozgatható betűk feltalálása után már életrehívott a budai prépost. (Kurai László 1472-ben.) Büszké, mert a Velenéből idehívott Hess András nyomtató-műhelye megelőzte Európa legműveltebb államait. Ez már a humanizmus nemzetközisége: a németnevű olasz könyvnyomtató a magyar király latinnyelvű társasága szomszédságában dolgozik. Viszont fájdalommal gondolhatunk arra, hogy húsz év után megszűnik ez a nyomda. Elenyészik. Talán elhamvad, vagy a nyomdász halála miatt sorvad össze. De biztos, hogy nem pártfogolják — ez az igazi

oka halálának. Ugyanaz a nemzetköziség, mely az olaszt idehozta, a magyar nyomdászok útját viszont olasz és francia műhelyek felé tereli.

Mindenesetre nemcsak Mátyás udvarának és tudósainak közönye, hanem az akkori háborús állapotoknak nemzetközi gazdasági bajai is részesek ebben. Külföldi nagyvárosokban magyar nyomdászok dolgoznak, sok közülük önálló műhellyel is. Itthon: csak magában Budán tizenegy könyvtár van, aki Bécsbe szalad a rendelésekkel. Ellentmondásnak látszik. De megvan a magyarázata. Egy másik ellentmondásban. Királyok, akik békés műbarátok és a legnagyobb európai könyvpártolók: Mátyás és III. Frigyes császár harcolnak egymással. Ilyen a világ, mikor az újkori magyar művelődés előjátékánál felgördül a függöny. És alig van vége az első jelenetnek, már itt van Európa veszedelme: a török.

A magyar nyomdász pedig — épúgy, mint a magyar tudós — a vándorlás és nélkülözés hősi drámájának indul neki.

42 SUMMARIUM
quam de suo profectu spiri-
tuali in via D E I quisque
habet.

Part. 10.
parag. 13. 52. Omnes demum ob-
servationi Constitutionum
studeant: ad quam eandem
scire saltem, quæ ad quem
libet pertinent, necesse est,
quare legere, vel audire
eandem singulis men-
sibus oportebit.

R E.

CONSTITUTIONUM. 43

REGVLÆ
COMMVNES.

SINGULI præfinitum Quæ
sibi tempus suæ con- quæ et
scientiæ bis quotidie ga se ser-
examinandæ, orationi, me- vare de-
ditationi lectionique im- beat.
pendant cum omni dili- Part. 4. c.
gentia in Domino. 4. PARAG.
3. & 4.

2. Omnes quotidie fa- Part. 4.
cro decenter inter sint: & c. 4. PARAG.
concionem, lectionem ve 3. & 4.
sacram, cum in templo no-
stro habebitur, audiant.

3. Singuli statuto die, & Part. 3. c.
assignato Confessario con- 1. PARAG.
fite- 11. &

A Jézus-társaság szabályai (1655) már a nyomda korai idejében finom gondossággal, fametszetű záródísszel készültek

Prédikálószékek, sajtók és papírmalmok

Mikor ezt a három szót leírjuk egymás mellé, egy régi magyar tiszteletes alakja elevenedik meg előttünk. Elképzelt szőke feje, szemüveges borotvált arca, komoly szemei kihasadnak a törökdúlta ország síkjából. Honter János brassói tiszteletes úrról van szó. 1534-et írnak. A csendes, tiszta százszoklakta városkában, a Feketetoronny tövében most állította fel kicsiny nyomtatóműhelyét a Bázeltől hazatért pap. Még alig hogy a sujtásos, zsinóros szónoki palástját megcsináltatta. Most már kék munkazubbonyt ölthet föléje. Talán sok belső tépelődés után jutott erre az elhatározásra. Talán hazulról kapott levelek ösztönözték a bázeli teológust. A sajtó-felszerelést, a betűket magával hozta Svájból. De a tudomány mohó szeretetét is. Ott kapott áttekintést a földrajz, a csillagászat, a kozmosz rejtelmeibe. De ott tanult meg fába metszeni s rézbemaratni is mindenféle rajzokat. Továbbá: az európai meg a szerencsén országok körvonalait is. Most itt a nyomda. A felvilágosítás, a tanítás, a biblia- és tudományterjesztés, az énekeltes, a mindenségbe pillantás szent eszköze. Honter János odaállt nyomtatni. Maga szedett betűt. Maga metszette ki a „Cosmographia” térképeit. Maga véste fába a gyönyörű renesszánszkeretet, mely az erdélyi református egyházakról szóló művét díszíti. Írni, kutatni, faragni, metszeni, betűt önteni, kedves szülővárosa címerét kívéni; könyvet árulni, levelezni; vásárnap talán prédikálni s az éjszakákba nyúlva falni a könyveket, — ki tudná ezt ma utána csinálni a XVI. századi prédikátornak?

Akkor talán százszámra is csinálták volna. Megható komolysággal sokasodnak a Wittenbergből s a más egyetemekről hazatérő diákok. Mert örök diákok ezek, még mint lelkészek, nyomtatók, bölcselők s tanárok is azok. Nélkülöznek és lelkesednek. Az akkorról ismert erdélyi s tiszántúli nyomdászokat mind fel lehetne sorolni. Csak árnyalatokban különböznek Hontertől. Csak az evangéliumuk szavai mások. De a debreceni Huszár Gál énekeskönyve egyszellemű és egy stílusú nyomtatvány Sylvester János Új-Testamentumával, melyet az ő saját nyomtatóműhelyében a Nádasdy Tamás horvát bán által támogatott sárvár-újszigetiben állított elő. A kolozsvári Hofgreff-nyomda, Heltai Gáspár tiszteletes úr Witten-

bergából hozott fadúcaival dolgozik. Csak annyival különb, hogy kottát is nyom és díszes betűkkel (iniciálékkal) jobban van felszerelve. A legérdekesebb Dávid Ferenc úr Gyulafehérvárott. Nem hiába, hogy unitárius egyházi énekeiben is legtöbb a magyaros elem. Címlapjain is van egy kis keleti arabeszk. Valami furcsa fantasztikum. Oláh evangéliumos könyve viszont valami ungarovlach nyomtató kísérlet. Törökös és arabos szalagokkal. Egy késői betűművész még talán utánozni is fogja egykor.

Ilyen furcsa, kedves emberek voltak ezek az első erdélyi papjai „az új hit”-nek. Rajongók és ezermesterek. Tudósok és kézművesek. Még vagy tizenötöt kellene felsorolni ilyen új nyomdász. Mert hiszen mintegy húsz tiszántúli erdélyi nyomda dolgozott akkoriban — egy helyben.

Húsz szegény, tiszta, becsületes nyomda. Húsz előretolt bátyja a protestáns német, svájci és holland műveltségnek. S mindegyikben egy csomó művelt, író, verselő, kottaszerző, prédikáló nyomdász. Mögöttük pedig e széttépett ország keleti része, pártoskodva, töröktől sarcoltan, császári

§. I.

*De Prognosi conjecturali Astrologica, seu, de illis, quae ex calis, & Astro-
rum constitutione, naturali conjectura, vel scientiis
prædici possunt.*

Sunt, qui perspecta nonnullorum Astrologorum (Judiciariorum videlicet) in prædicendis futuris contingentibus, & eventibus, etiam talibus, quae magis à libero hominis arbitrio, & à sapientissima divinae providentiae, in hujus mundi gubernatione, quam ab Astrorum influxu dependent, audacia, vel temeritate, omnem fidem astrologiae, derogant; sunt, qui promissae, & indifferenter omnes Astrologorum prædictiones amplectuntur, defendunt & deprecant, imò totius vitae suae cursum, atque illius exitum, Genethliacorum placitis, accomodant, adscribunt & imputant. Verum tam hi, quam illi, pari decipiuntur errore, innoxio tamen primi, perniciosissimo postremi. Mediâ igitur, adeoque tutissimâ in hac quoque materia, procedendum est viâ, hanc universalem regulam semper præ oculis habendo.

Quotiescûq; aliquis effectus, vel eventus cum assignata illius causa, vel circumstantiis ejusdem, nullam connexionem naturalem habet in ratione effectus cum causa, inanis & superstitiosa est hujusmodi effectuum, & eventuum ex talibus prædictionibus, secus, si cum assignata causa, & ejusdem circumstantiis, naturaliter habeat in ratione causae & effectus connexionem. Porro hæc connexio eventus vel effectus cum sui causâ triplici poterit fieri ratione. Primò Metaphysicè uti in Astrologia sunt prædictiones: Eclipsium, Noviluniorum, pleniluniorum, reliquarumque lunationum; Item Solstitiorum, æquinoctiorum, diversorum aspectuum Planetarum cum Luna, & inter se, Longitudinum dierum & noctium, crepusculorum matutinarum, & vespertinorum, ortus & occasus solis, ac reliquarum stellarum, pro diversitate diversorum horum horum. Altera connexio est Physica, ex qua naturaliter quidem, & physice sequitur effectus, vel eventus prædictus ex tali causâ, potest tam ex alijs etiam physicis causis impediri. Ut ex gr. quod sole existente in cancro, sequetur calor & aestus, utpotè cum tunc sol, per directos radios, qui sunt potentissimi, vertici nostro imminet, & longissimos efficit dies; existente verò sole in Capricorno, sequetur frigus, utpotè cum tunc sit remotissimus à nostro vertice, & non nisi per obliquos radios, qui sunt debilissimi in hemisphaerium nostrum

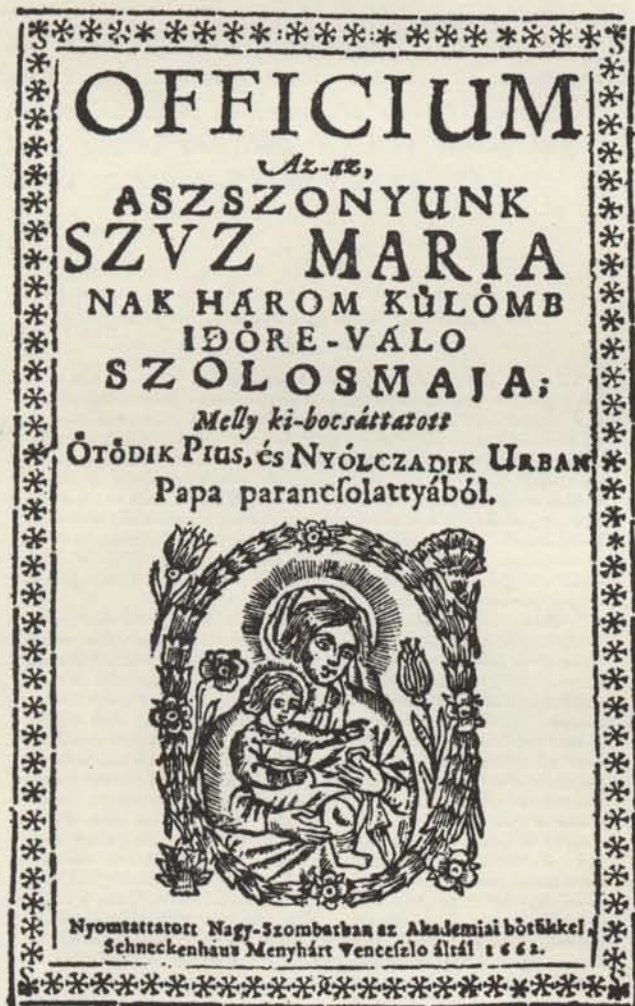
D 3

Kalendárium (1699) egyszerű oldala, a szedéstechnika nagyon izléses példája

seregektől fenyegetve. Hús nyomda, melyek körül iskolák keletkeznek, könyvkötők dolgoznak, árusok közlekednek, papírmalmok csattognak. Hús nyomda a felvilágosodás hajnalán.

A csíziók, planéták és a ponyva

Ma a könyvnyomtatás szépségideálja: a könyv egysége. Külső és belső alkatának egysége. Lehetőleg egy kéz, egy szellem visszatükrözője legyen betű, dísz, kötés, minden. Nos, ez az egység talán sohasem volt oly szoros, mint az erdélyi nyomdatermékeken. Hogyne lett volna egységes, mikor egyazon kéz írta, szedte, nyomta a betűket. S ugyanazon kéz véste a dúcokat. Végül ugyanaz a kéz hajtogatta, fűzte és — árulta is a könyveket.

Címlap két színben (feketén és vörösen) nyomva
Különösen a fametszetű szentkép archaikus szépsége díszíti

Ezek a könyvek, mint tipográfiai és könyvnyomdai egységek, még bölcsőjüket is elárulják. Antikváik és fraktúráik a mainzi s bázeli könyvnyomdák betűstílusát tárják eléink. Fametszéssel készült keretdíszük többnyire a német renesszánsz díszítőményes világát mutatják. Oszlopos épületek, virágfüzérés lombok, madarak, bőségszaruk, vagy delfinek. A tizenhatodik század „ornamentlapjain” már árulták az ilyesmit német rézmetszők. Az itthoni nyomdász-fametszők pedig — kissé esetlenebbül — ezeket vésték ki a címlap s a szedés keretéből. Esetleg mingyárt címbetűkkel együtt.

De vannak nyomtatók, akik számára még ez a felszerelés is luxus. Vannak nyomtatók, akik mint a szűrszabók, a mézesbábosok, a kuruzslók faluról-falura vándorolnak. Sátorasszekéren van a nyomda-felszerelés, a festékes-csőbör, a könyvkészlet és a gazda. Nagytiszteletű Bornemissza Péter szuperintendens uram, Manlius János, Hoffhalter Rafael uram a fiával, mind ily vándor-könyvtermelők és terjesztők. Sőt egyidőben Huszár Gál tisztelendő úr is így él vala, ekhós szekéren terjesztvén az evangéliumi tanokat. No mert nem mindig volt a „megállapodott” nyomdásznak sem munkája. Akkor más városban kellett új munka után nézni. És elsősorban új pártfogót keresni, aki a munka ki-nyomtatását megfizeti.

Állónyomda akkor összemosódik vándor-műhellyel. Könyvnyomdász az áruval. Pap a tipográfussal. Szerző pedig mindkettővel. Literátus mesterség valamennyi. És még a legkisebb nyomdászt is megbecsülés veszi körül. Így volt ez nemcsak Tiszántúlon. Így volt ez Felső-Magyarországon is. Hiszen ott is: a szepesi szász, a sárosi német városokban terjedt el leghamarább a protestantizmus. Ott is német városokból hozzák hazatért diákok mindkettőt. A betűszomjat is, a betűt is. Bártfán, Lőcsén, Kassán vannak leghamarább nyomdák. Igaz, hogy csak egy jó félszázaddal később, mint errefelé. De ennek is megvan az oka. A felvidéknek ott van a lengyel országútja. A szepesi és egyéb kereskedőknek már a Jagellók idején is ez ad kultúrát: a lengyel érintkezés. Azoknak pedig ott van a krakkói nyomtatóművészet az ő archaikus szépségeivel. Egyeteme, diákélete mindig vonzotta annyira a magyart, mint a németeké, olaszoké. De mikor a XVII. század végén a Felvidéken lángoltak fel Rákóczi szabadsághozgalmak, e nyomdák hív tükei lettek a magyar szellemi életnek.

Ebben az időben már a protestáns nyomdák külföldi példára, de a nagyszombati katolikus nyomda mintájára is, elkezdenek erősebben foglalkozni a kalendáriumok csinálásával. Így születik meg a sokszor idézett „lőcsei kalendárium” is. Ki ne halotta volna hírét?

Ez is ott készült a Brewerek műhelyében. Ami gazdagsága, dísze van a nyomdának, mind benne van a kalendáriumokban. A csillagképek, planéták, a hónapok jelei, a kézióslás tudományának szemléltető ábrái. No meg a köpülőzés, pióca-szívás és egyéb hektikásoknak való tudnivalók. De azért nemcsak ilyeneket készített a nyomda. Meghívókat is nyom iskolai ünnepre. Vizsgai disputák szövegét szép keretbe fogva. Bubenka János lőcsei tanító még a nagy Comenius Orbis pictusát, illetve képeit is fába metszette. Hadd ismerjék meg a gyerekek képekről a világot. És mikor megjelenik a nagy fejedelem, egyszerűben ott van II. Rákóczi Ferenc buzogányos lovasképe a kassai nyomtatványon.

Ezeknek a könyveknek is megvan az ő stílusuk. Sokáig azt mondták róluk: a ponyva sugallta őket. De ha nézzük a Toldi-kiadványokat, csíziókat, herbáriumokat, népmeséket, mást érzünk. Egy bájos *primitívség közeledik felénk*. Hogy is hívták a mestereiket? Alig-alig őrizte meg őket az idő. Hisz ezek csak „kezdetleges” fafaragók. Wagner Bálint Haláltánc-képeket adott ki egy együgyű gyűjteményben. Mit akarhat ez a brassói lelkész Holbein precíz tudása nélkül? Lucius mester (Erdélyből Rostockba került egy nyomda élére) már ismertebb valamivel. Ő árnyékokat, plasztikát, sőt távlatot is tud szentképeibe vinni. Hanem a Salamon és Markalf parasztjai a ma érzésvilágának mégis kedvesebbek. A mesevárban ülő királyok. A gro-

APPENDIX PRIMA,

DE
DIOECESI STRIGONIENSI.
PETRVS PAZMANY,
ARCHIEPISCOPUS STRIGONIENSIS.

Leſtori Salutem.

Cerbiffimas inter Ungarici Regni clades, quibus integro ſæculo confiſtamur, non poſtremam exiſtimavi ſemper Archivorum jaſturam. Quum enim immanis Turcarum potentia, torrentis inſtar, uno quali impetu, eoque inopinato (unius etenim diei inconfultus ad Mohacium conſtitus, ſimul omnia peſſumaleſcit) Regem, unâ cum flore Eccleſiaſtici, ac ſecularis Ordinis obruiſſet, totamque vaſtitate compleſſet Ungariam: quiſque ſalutis ſuz, quàm Scripturarum, potiorẽ curam gerens, fuga ſibi conſulendo, curas chartarum inſuper habuit. Exuſta igitur, diſjecta, diſcerpta, quæ theſauri inſtar ſervata oportebat.

Hinc factum, ut licet diu multumque operam poſuerim, in exquirendis vetuſtarum monimentis Scripturarum, è quibus Eccleſiaſtici Ordinis in Ungaria, plena

& ex-

A nagyszombati nyomdán 1667-ben készült könyv egyik lapja, példás tipográfiai elrendezéssel

teszk paraszt-törpék. A síkbarakott virágos kertek. A naív Putifárné, aki kabátját ráncigálja Józsefnek — ezekben van a népies formalítás. Annyi friss, üdítő paraszt-expresszionizmus, annyi szállás, merev formaérzés... Mint amennyi báj van költői nyelvükben.

Mint ódon bábjáték figurái hatnak ránk. (Mikor fogják őket kiállításba gyűjteni?) Mint régi miniatűrös könyvek ájtatos szentképei. Mint régi románcok, melyek nincsenek már sehol. Csak a ponyván.

Könyvdísz a 19-ik század elejének jellegzetes régiségimádó hangulatával

II. Küzdelem a katolikus hitért

A határszéli Kis-Róma

Latin neve Tyrna. Magyarul Nagy-Szombatnak nevezik. Lakosai főként németek és tótok. Jobbára hivatalnokok, iparosok, műveltebb emberek már háromszázötven évvel ezelőtt is. Valamikor az Árpádok idején erődtímeny volt. Most, a törökdúlás idején is erőd. A katolikus kultúra végvára. A töröktől elfoglalt Esztergom érseke is idemenekült, ideköltözött minden hivatalával az esztergomi nagykáptalan is. Itt a Tyrna partján, ahol sok a templom, mély a hit s közel van Bécs, a Habsburgok segítsége, itt megvédheti pozícióját az Egyház. Sőt: talán még a visszahódítás munkájába is belefoghat. Erre meg is van minden elszántsága Forgách Ferenc primásnak. Harcias, hitbuzgó, nagyon cselekvő ember ő. Nem a szónoklás, hanem a tettek embere. Bécsben az udvarnál épűgy otthon van, mint Pozsonyban vagy

Nagyszombatban. A sajtót épűgy felhasználja, mint az udvari rendeleteket. II. Miksa magyar király „római császár” is, az ő parancsának még mindig van foganatja Dunántúl és Felvidéken. Mindenütt... De itt, éppen itt Nagyszombatban talán másképp vélekednek. Itt a csöndes házak, szorgos iparosok, öreg plébániák világában békésebb a lélek. Itt több híve van annak a papnak, akit Telegdi Miklós néven tisztelnek. Őt még mint plébánost szerették. Mint kanonokot, nagyprépostot, utóbb pécsi püspököt áhítatos tisztelettel hallgatták. Most ő a primás helyettese. Nagyúr. De nyugodalmas lélek. Neki is fáj az ország feldarabolása. S ő is érzi, mily nagy veszedelem egyházának az új hit rohamos terjedése. Kálvinista, unitárius, anabaptista községek. És szerte az országban a „typotheta haereticus”-ok, a vándor és eretnek nyomdászok, könyvterjesztők. Csupa fanatikusa az új igazságoknak. „Katolikus hitünknek még a neve sem fog megmaradni” írja a pápának egy csüggedt percében. De azután felülkerekedik a jobb reménység. Eszmét eszme ellen kovácsol. Protestáns sajtó ellen jezsuita sajtót.

Ne felejtjük el: a tizenhatodik század végén vagyunk. A legvadabb hitviták elején. Személyeskedés, gorombaság, fenyegetőzés mindenütt. „Megfelelj a bolondnak az ő bolondsága szerint” — ez a motto. Képrombolás, csúfolódás, eretneküldözés mindenfelé. Durva gúny és letartóztatás. S akkor a csöndes püspök, *Telegdi minden reményét a betűbe veti.* Tudja, hogy ezt a harcot nem erőszak fogja eldönteni, hanem szellem. Az marad felül, aki nagyobb betűhadsereget tud mozgósítani. A császár rendelkezett. Forgács szónokolt. Telegdi pedig egy csöndes kis nyomtató műhelyt rendezett be.

S hozzáfogott, hogy a fegyveres nemzetet a betűk harcára szoktassa.

A kétezerforintos nyomda

Hogy is keletkezett a nagyszombati jezsuita nyomda, mely őse a mai Egyetemi Nyomdának? Egy gazdaságos ötletből. Abból, hogy Telegdi Miklós püspök ki akarja nyomtatni az ő magyar-nyelvű evangéliumi magyarázatát Bécsben. Háromezer forintot kérnek ezért a munkáért. Nagyon

A régi kalendárium (1677) rézmetszetű dísz- és címlapja a nagyszombati nyomtató-műhelyben épűgy gonddal készűlt, mint a legdrágább könyv

OS FRANCISCUS II. Dei
Gratiâ Sacri Romani

Imperi, et Transylvaniae Principis RAKOCZI, Partium Regni Hungariæ Dominus, et Sicuturum Comes, pro Libertate Confederati Regni Hungariæ Statuum et Ordinum, nec non Munkácsiensis Mako vicinensij, Dux, Perpetuus Comes de Saaros, Dominus baridarius in Saaros, Paták, Tokaj, Regéc, Eszék, Somlyó, Lednicz, Szerencs, Onod etc. Datus pro memoria Universis et singulis quos concernit, nominanter vero dicti Confederati Regni Hungariæ Supremo Generali, Generalibus Nostri Campi Marschallus, coronadem, Locumtenentibus, Generalibus ac Supremis Militariarum Prefectis, Brigaderis, Supremis ac Vice Colonelis, Arcium nem et Prefectorum DEI auxilio sub potestate Nostre existentium Commendatibus, Ducibus, et aliis cuius-cunque tandem Ordinis et gradus Officialibus, ac etiam Gregariis militibus, nec non Insuper Comitibus, Liberis, Regibus, scitatis, ac aliis cuius-cunque conditionis in fidelitate Nostre consuevis Statibus et Ordinibus.

Nostre abdita misericordis Divina Justitia Consilia, quavis exercituum subversionem, et fortunam pro Mundi opinione apparentem, eventumque illius summet preprimis reservari, et hinc precipuum sit, ut ante omnia alia Deum nostrum assidue precibus suppl-

II MASODIK RAKOCZI FERENCZ, Isten Ke-

gyelméből a Római szent Birodalomnak, és Erdély Országának Fejedelmé, Magyar Ország Részének Ura, és Székelyek Főispánja, a Szabadsáért dízve - fídvetkezett Magyar Országunk Vezérő Fejedelmé, Munkács és Makoviczai Hercege, Saaros Vármegyének örökös Főispánja, és Saaros-Patak, Tokaj, Regéc, Eszék, Somlyó, Lednicz, Szerencs, Onodnak örökös Ura &c. Adgyuk tudára mindenknek a kiknek illik, nevezet szerint pedig azon dízve-fídvetkezett Magyar Ország Fő Generalisának, Generalis Marschallusának, azok Viceinek, Generalis és utannok-való Stráfa Meistereinknek, Mezei Harcz rendő és Vigyázó Brigaderosinknak, Fő és Vice Ezeres Kapitányinknak, Isten kegyelméből fegyverünk által megvéteztet Várakbéli Commendánsinknak, Hadnagyinknak, és egyéb minden rendben, és karban helyezett Tízteinknek, Hadainknak, nem kőlőmben Nemes Vármegyének, Szabad Királyi Városoknak, és egyéb akarmi rendben lévő Hiveinknek közönlégesen.

Jollehet az Isteni Felfélg irgalmas igazságú tükös itéleti között, kiválteppen a Had verelt, és Hada-korásnak Világ szertént tetfőz fzerentse folysát és véget magának tartotta, azért is mindenknek felette és elötte, efedező könyörgésünkkel Istenünkét áldant, bűneinknek és fester-

Az 1707-ből való Rakóczi-regulák első oldala, a tagolónak kívülről példája

AGENDARIUS.

LIBER CON-
TINENS RITVS ET CAERE-

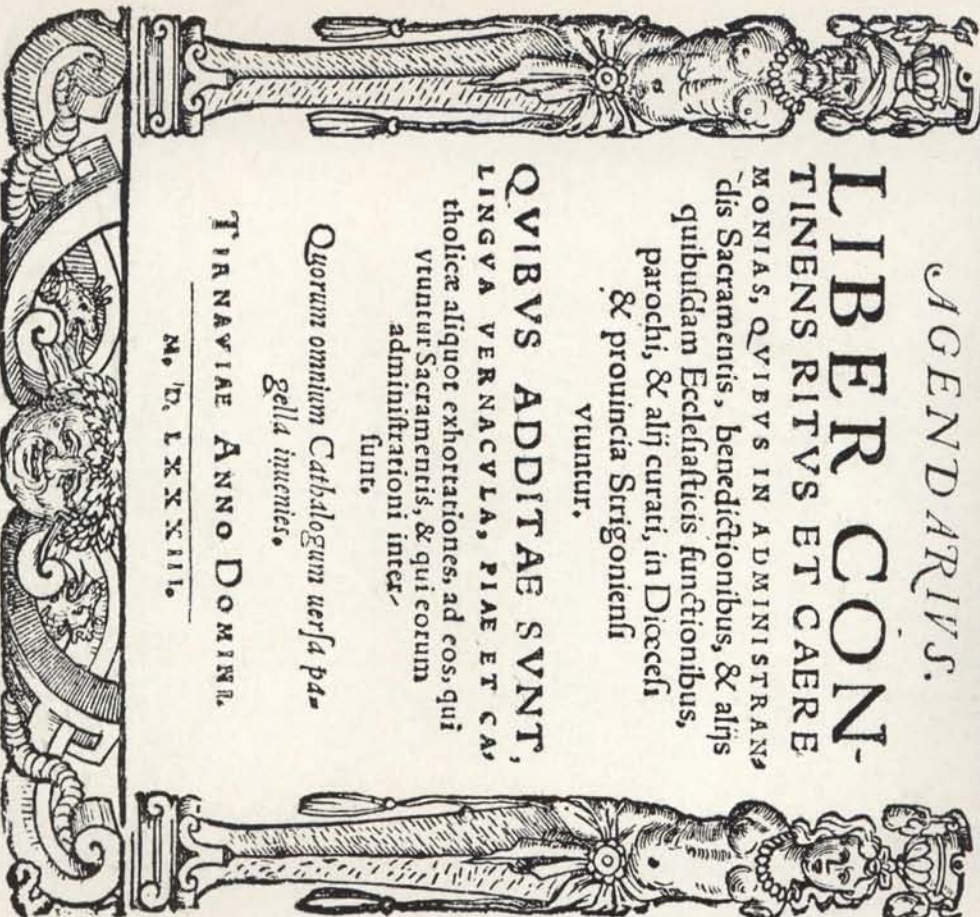
MONIAS, QUIBVS IN ADMINISTRANDIS Sacramentis, benedictionibus, et alijs quibusdam Ecclesiasticis functionibus, parochi, et alij curati, in Dicecesi et provincia Strigoniensi videntur.

QUIBVS ADDITAE SVNT,
LINGVA VERNACVLA, PIAE ET CAETHOLICE aliquot exhortationes, ad eos, qui videntur Sacramentis, et qui eorum administrationi inter-

Quorum omnium Catalogum uersa pagella inuenies.

TRINAVIAE ANNO DOMINI.

M. D. LXXXIII.

A nagyszombati nyomda első éveiből (1583) való negyedétű könyv címlapjának kicsinyített mása. A 2., 3., 10., 11., 18. és 19. sor vörös nyomású

V. Alia Sabon Verfallia Majora..

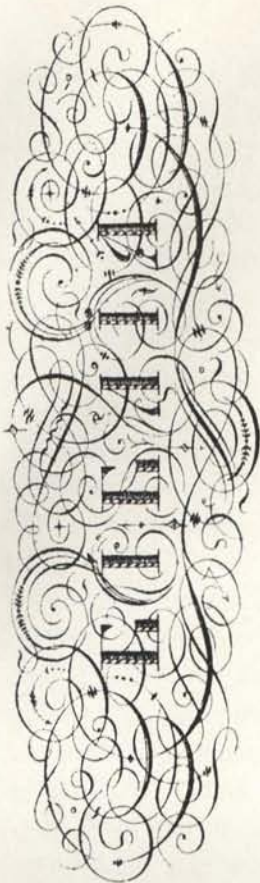
VI. Alia Sabon Verfallia Minora.

VII. Alia Misfal Verfallia.

Diszes verzális-betűk renesszánsz ornamentumokkal, aminőket már a XVII. századi nagyszombati nyomda is használt. Az Egyetemi Nyomda 1773. évi leltárából

cúptóv

K I I T I I

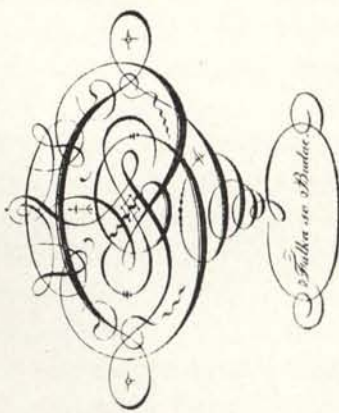
СВЯТЫХ СЛАВЯНСКИХ

ПИСАНИИ

ЗАКОНА

ТОМЪ А.

Falka in Budae

Szláv nyelvű biblia címlapja, Falka Sámuel metszette (1805)

nagy pénz az időben. De hiszen ennyi pénzért egy egész nyomdát meg lehet vásárolni fölszereléssel együtt. Kiderül, hogy még ennyibe sem kerül. Csak kétezer forintba. Igaz, hogy a nyomda alkalmi vétel. Ott hever a bécsi jezsuiták feloszlott kollégiumában. Senki sem használja. Már tizenkét éve ott eszi a por, pedig betűanyagát még alig használták. Ezt a nyomdát vásárolja meg Telegdi. Azután kocsira rakatja s elhozatja Nagyszombatba. Egy szedőszekrény, egy nyomógép. Pár mázsá betű és a szerszámok. Ezzel indul meg a háromszázötvenéves nyomda élete 1577-ben. Ezzel kezdi meg harcát a megrendült vallás restaurációjáért a püspök.

Ebből a kis nyomdából a gondosság és a szeretet nevelte nagyra a későbbi legnagyobb és legszelbben nyomtató műhelyt. Telegdi, majd az ő utódai maguk állnak oda a nyomdát vezetni. Egy pár szedő, néhány inas, egy faktor, — ennyi a személyzet. De ott, a katolikusoknak akkor még egyedüli magyar nyomtatóműhelyében egy szellemi központ támad. S ez kisugárzik egész Északnyugat-Magyarországra. De azonkívül mindenféle iparosok találnak munkát. Szedők, rézmetszők, könyvkötők. Árusok és könyvterjesztők. A régi plébániát, melynek komor épületében helyezik el a nyomdát, pár évtized mulva már ki kell bővíteni. A jezsuiták nyomdájából 1635 után már egyetemi nyomda lesz. Mert ekkor már életre hívta Pázmány Péter a nagyszombati egyetemet.

Egy emberöltőre van szüksége a nyomdának, hogy ismertté váljon, megerősödjék s a katolikus kultúra szellemi centruma legyen. Ezalatt elhalmozódik munkával. Lassan annyi a munkája, hogy 1609-ben már Pozsonyban is fel kell állítani egy második katolikus nyomdát. (Még később Kassán és a csíksomlyói barátoknál keletkezik a század végén egy-egy kis nyomdája a régi vallásnak.) Erős vetélytárs csak ez a pozsonyi műhely volt — egy darabig. Amíg Pázmány keze látta el és irányította az új nyomdát.

Ekkor bizony nagyon sok ügyes-bajos dolga volt e két nyomdának egymással. Már-már úgy volt, hogy a jezsuitáké Esztergomba megy a főkapítalannal. Azután mégis az újabb pozsonyiba akarták beolvasztani a nagyszombati műhelyt, mikor alapítója meghalt. Talán volt is ott vendégségben 1720—30 táján nem tudni biztosan. Csak az a bizonyos, hogy végül is 1640-ben már újra

ott van, ahol először volt, a nagyszombati egyetem mellett. Innen kezdve egyfolytában, zavartalanul fejlődik fel nagy szellemi és ipari központtá.

Hogy ezt a XVI—XVII. század zavaraiiban megtehetette, elsősorban tudós vezetői érdeme. Hiszen a legnagyobb protestáns nyomdák egymásután dőltek ki mellette. A diadalmasan megújuló katolicizmus vezetői, főpapok és egyetemi tanárok látták el munkákkal. Igaz, hogy a császári hatalom is egész támogató erejével mellette állt. *Érvényesülésének egyik titka a privilegium is*, melyet 1584-ben Rudolf királytól kapott. I. Ferdinánd, II. Miksa mind bizonyos cenzurát rendelték el a nyomdák termékeinek ellenőrzésére. (Cím, nyomda és szerző megnevezése, engedélyek bemutatása.) De II. Rudolf még határozottabban lépett fel. Egyszerűen királyi jognak mondta ki a nyomdaengedélyt. A királyi jogot pedig csak a nagyszombati nyomdának juttatta. A többinek — a húszegynéhány protestáns műhelynek — el kellett volna tehát tűnnie.

1677. AUGUSTUS habet dies XXXI.									
Die	Fest.	Annus	Loc.	Curr.	Ode.	Cur.	Aspectus	Plant.	
		Sanctorum.	Ch.	Getorum.	per sign.	clina.	per fig.	ad & inter sc.	
						Gr. m.	Gr. m.	Gr. m.	Gr. m.
1	Dom. 1. Trin. & 9. post Pent. Evang.	44	Romæ.	119. 28.	18. 4.	18. 4.	18. 4.	18. 4.	□ h.
2	C. D. Petri ad Vin.	260	Romæ.	110. 25.	17. 48.	17. 48.	17. 48.	17. 48.	□ d. * □.
3	d. Steph. P. M.	412	Jerofolym.	111. 22.	17. 31.	17. 31.	17. 31.	17. 31.	□ d.
4	f. Dominici.	1221	Bononiæ.	112. 20.	17. 15.	17. 15.	17. 15.	17. 15.	□ d. * □ * □.
5	d. Ded. a. m. ad xi.	367	Romæ.	113. 17.	16. 58.	16. 58.	16. 58.	16. 58.	□ d. (a. m. □ d.)
6	a. Transfig. Dom.	32	In mōt. Tab.	114. 15.	16. 41.	16. 41.	16. 41.	16. 41.	□ d. h. 11. m. 56.
7	b. Cajetani C. lib.	1510	Neapoli.	115. 12.	16. 25.	16. 25.	16. 25.	16. 25.	□ d. * □. □ d.
8	C. D. Cyr. larg. m.	298	Romæ.	116. 10.	16. 5.	16. 5.	16. 5.	16. 5.	□ d.
9	d. Vigil. an. m.	261	Romæ.	117. 7.	15. 47.	15. 47.	15. 47.	15. 47.	□ d. □ d.
10	e. Laurentij M.	261	Romæ.	118. 5.	15. 29.	15. 29.	15. 29.	15. 29.	□ d.
11	f. Sufannæ V.	295	Romæ.	119. 3.	15. 10.	15. 10.	15. 10.	15. 10.	□ d. (p. m. □ d.)
12	g. Clarae.	1253	Alfij.	120. 0.	14. 51.	14. 51.	14. 51.	14. 51.	□ d. h. 10. m. 18.
13	a. Hippolyti M.	261	Romæ.	120. 58.	14. 32.	14. 32.	14. 32.	14. 32.	□ d. □ d.
14	b. Eusebij Vigil.	358	Romæ.	121. 55.	14. 13.	14. 13.	14. 13.	14. 13.	□ d. □ d.
15	Dem. 10. Trin. & 10. post Pent. Evang.	57	In Asia.	122. 53.	13. 53.	13. 53.	13. 53.	13. 53.	□ d.
16	C. D. Rochi Conf.	1327	Venetijs.	123. 51.	13. 34.	13. 34.	13. 34.	13. 34.	□ d. □ d.
17	d. Bonifacij M.	484	In Africa.	124. 49.	13. 14.	13. 14.	13. 14.	13. 14.	□ d. □ d.
18	f. Helenæ Imp.	340	Romæ.	125. 46.	12. 53.	12. 53.	12. 53.	12. 53.	□ d.
19	g. Julij Mart.	192	Romæ.	126. 44.	12. 33.	12. 33.	12. 33.	12. 33.	□ d. □ d.
20	a. Steph. R. Ung.	1039	Albæ Reg.	127. 42.	12. 12.	12. 12.	12. 12.	12. 12.	□ d. □ d. h. 5. m. 22.
21	b. Bern. Ab. transi.	1153	In Clara. val.	128. 40.	11. 51.	11. 51.	11. 51.	11. 51.	□ d. □ d. (a. m.)
22	Dem. 11. Trin. & 11. post Pent. Evang.	311	Romæ.	129. 38.	11. 30.	11. 30.	11. 30.	11. 30.	□ d. □ d. □ d.
23	C. D. Timoth. M.	112	Jerofolym.	130. 36.	11. 9.	11. 9.	11. 9.	11. 9.	□ d.
24	d. Vigilia Zach. E.	73	In India.	131. 33.	10. 40.	10. 40.	10. 40.	10. 40.	□ d.
25	e. Bartholom. Ap.	1270	Parisijs.	132. 31.	10. 20.	10. 20.	10. 20.	10. 20.	□ d.
26	f. Zepherini P. M.	221	Romæ.	133. 29.	10. 10.	10. 10.	10. 10.	10. 10.	□ d.
27	a. Ruñ. Ep.	34	Capue.	134. 27.	10. 0.	10. 0.	10. 0.	10. 0.	□ d. (m. a. m. □ d.)
28	b. Augustini. Ep.	433	In Africa.	135. 25.	9. 40.	9. 40.	9. 40.	9. 40.	□ d. □ d. h. 8.
29	Dem. 12. Trin. & 12. post Pent. Evang.	311	Jerofolym.	136. 24.	9. 20.	9. 20.	9. 20.	9. 20.	□ d.
30	d. Felic. adu. c. m.	300	Romæ.	137. 22.	8. 58.	8. 58.	8. 58.	8. 58.	□ d.
31	e. Raim. Nōn. C. l.	1240	Romæ.	138. 20.	8. 35.	8. 35.	8. 35.	8. 35.	□ d. □ d.

Az 1677-ből való kalendárium egyik oldala a fehér-fejete technikával is festői hatású a pompás kolumna-ritmus következésében

Szerencsére, ezek a rendelkezések inkább csak papirosrendeletek voltak. És éppen a nagy protesztáns nyomdák ügyet sem vetettek rá. Az ilyen kultúrkérdésekben amúgy sem lehetett túlszigorúan fellépni. A könyv mégis csak szent dolog és a tudás is. Így hát a sokféle „könyvvisitorok”, „röpülő censorok” inkább csak a szegény vásároló nyomdászokat ijesztgették. Szegény Manlius János, vándorkiadó és mozgó könyvárus, akit már oszt-rák és horvát policájok is üldöztek a magyar határig, bizony itt még húszegynéhány évig válto-gatta a műhelyét. Hogy rá ne találjanak. Még a nyomda helyét is hamisan jelölte meg az impresz-szumon. Ám császári rendeletek ellenére is vígan adta ki a széphistóriákat és meséskönyveket. De sem ő, sem üldözött társai nem tudtak megkü-zdeni a nagyobb bajjal. A jezsuiták nyomdájának túlerejével. És olcsó könyveivel.

Százötvenezer kalendárium — egy évben

Ha Telegdi Miklós maga, egyedül intézte volna a nyomda sorsát, talán nem is fejlődött volna eny-yire. A tudós püspök talán megmaradt volna a tudományos könyvek kiadójának. S jöttek volna merőben: hitvitázó, vallástudományi, bölcséleti munkák. (Nem sok, mindössze 14 könyv jelent

meg 8 év alatt, amíg életben volt az alapító.) Ha-nem a nyomda szerencséjére, volt mellette egy na-gyon gyakorlati eszű férfiú is. Ez Pécsi Lukács volt, világi ember. Őt, az esztergomi káptalan me-nekült ügyészét tette meg Telegdi a nyomda he-lyettes vezetőjének. S utóbb, halála után egészen Pécsi kezébe került az irányítás. Ő a gondnok, ő az, aki fizet, vásárol, vállalkozik és árusoknak könyvet ad. A gyakorlati élet embere. Kis csa-ládja is ott van mellette. Egy imádságos könyve fedelén, a fametszetű címlapon ott is van a fele-ség, a két fiú arcképe. Ő bizony nem oly tudós, mint a püspök. De jobban tudja: mi kell a népnek.

Már a nyomda második évében odaáll kalen-dáriumot csinálni. A német városokban már jó ideje készülnek ilyesféle tudálékos és hasznos köny-vek. Itt csak Pécsi Lukács kezdte el. (Az első lő-csei kalendárium is csak száz évvel azután jelent meg.) Bizony, ez kellett a népnek. Okos és vallá-sos, hitterjesztő és népnevelő könyv. Afféle kis enciklopédia. Alkalmas a parasztnak, alkalmas a nemesnek. Benne van az év krónikája és ujságokat pótol a maga századában. Megtudni belőle: mi van az égbolton s mi történt Bécsben meg Bethlen szabadságharcával. (Igaz, hogy némelykor egy kis huncutsággal, mást mond a kurucnak, mást a la-bancnak szánt naptár.)

Kicsinyített címlapok a XVII. század végétől, mikor a nagyszombati nyomda Pozsonyban működött

Ilyeneket kezdett el írni Pécsi Lukács jegyző úr. És hamar népszerűvé váltak a nagyszombati kalendáriumok. Mind a két felekezeten vásárolták őket. S volt olyan év, hogy abban a szegény, halálra marcangolt országban százötvenezeret is eladtak egy esztendőben efféle kalendáriumot.

Évszázadok hosszat megmaradt a nyomdának ez a különlegessége. És épúgy, mint később jogi könyveivel meg iskolás könyveivel, továbbá költői kiadványaival a művelődésnek történelmi tényezője lett. *És a népies irodalom többet tett a nagyszombati nyomda érdekében, mint a császári szabadságlevelek.*

Régies könyvművészet

Történelmi és irodalmi tevékenysége után nézzük meg szakmai szempontból is kissé a régi nagyszombati műhelyt. Irodalomtörténeti iskolázottságunk mellett megszoktuk könyveknek csak a tartalmi értékét nézni. Régente nem így volt. Bármily betűszomjas is a hitújítás korának embere, *a könyvnek külseje is élmény volt számára.* Ez felelt meg a kézműipari korszak egész fokozott csínyszeretetének is. A munkának, bármily egyszerű legyen is, esztétikai formakövetelményei vannak. S ezek époly fontosak, mint a tartalom és a cél. Nemcsak az iparos, a latin iskolákat végzett ember is ránevelődött a szépre. Mondottuk már: bibliofil, könyvgyűjtő azidőben talán több volt, mint ma. Éppen, mert a könyv ritka és megbecsült valami. Ennek egyik oka az is lehetett, hogy a régi iskolázás igen nagy súlyt vetett a rajztudásra. Egész a biedermeier-idők végeztéig (a XIX. század derekáig) alig van művelt ember, aki ne tudna egy egyszerű újévi kártyát, üdvözlő-írást megrajzolni. Aki ne értene a sziluett-vágáshoz, a műemlék lerajzolásához; aki utazva ne tudna gyorsvázlatot csinálni tájékról s emberekről. Ha csak magánál a szóbanforgó nyomdánál maradunk is, mit látunk? Hogy egész sereg fa- és rézmetsző működik a kezdő időszakban, aki nem is hivatásos metsző. Pécsi Lukács nemcsak írja a kalendáriumokat, de szedi és illusztrálja is. A fametszetek némelyike is tőle való. De még sokkal komolyabb egyéniségek is szívesen üzik ezt. Szelepcsényi György esztergomi érsek, már mint diák rézbe metszette a nagyszombati nyomda részére Pázmány Péter arcképét. És csak természetes, hogy a hivatásos metszők közül

lassan csak a legtehetségesebbek juthatnak munkához.

A nagyszombati nyomda kezdőéveiben még sok az archaikus egyszerűségű fametszetes címlap. Vignetták, záródíszek, mikén érezni, hogy a nép egyszerű motívumkészlete adta hozzá az anyagot. Bizonyos fokig minden mesterlegény rendelkezik ilyenekkel. A bábsütőnek ott vannak a faragott dúcok. A kékfestőnek is. Az ötvös, a pecsétmetsző, a címerfestő kész mintalapok után dolgozik. Ezek az ornamentlapok vándorolnak. Jönnek külföldről s itthon mintakönyvbe gyűjti a mesterlegény. A példa-metszést (példa = Bild) jól kell tudniok az iparág üzőinek. S a rézmetszőktől azután a minták tovább vándorolnak más mesteremberekhez. Elsősorban a fafaragókhoz és tipográfusokhoz.

METEOROLOGIA PHILOSOPHICO POLITICA.

In duodecim Dissertationes per Quaestiones
Meteorologicas & Conclusiones Politicas divisa,
apollitisque Symbolis illustrata:

HONORI

INCLYTÆ.

REGIÆ CAMERÆ SCEPUSIENSIS

Inscripta

A Nobili ac Erudito Domino

JOANNE EMERICO VITÉZY

de Dobó, AA. LL. & Philosophiæ Baccalaureo,
ac pro suprema ejusdem laurea Candidato approbato,

Dum sub gloriosis Ejusdem auspicijs Universam Philosophiam publicè
propugnandum Mense Junio M. DCCII. in Alma Archi-Episcopali
Universitate Tyrnaviensis suscipiatur.

PRÆSIDE

R.P. GABRIELE SZERDAHELYI

et Societate JESU, AA. LL. & Philosophiæ
Doctore, ejusdemque Professore Ordinario.

TYRNAVIE,

Typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann.

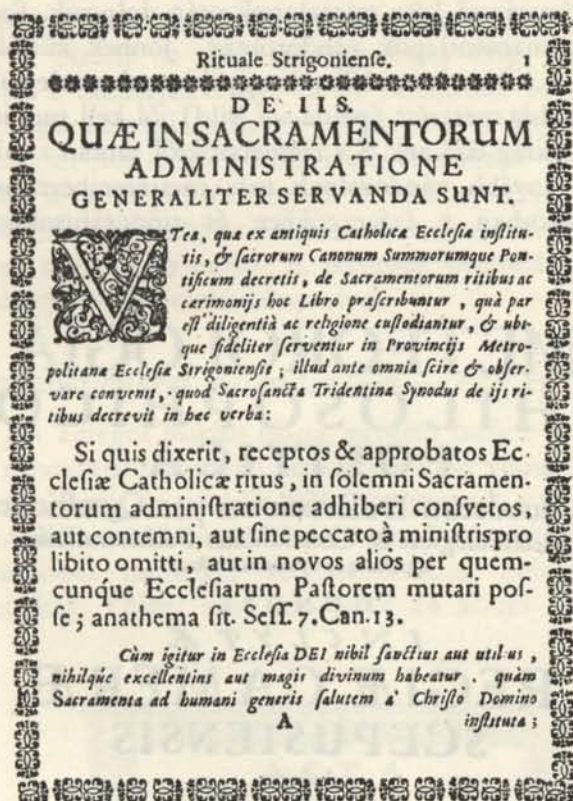
Az Egyetemi Nyomda nagyszombati korszakában (1702) a latin tudományos könyveket igen egyszerűen, de tiszta, szép metszésű betűk gondos szedésével állították elő

Természetes azonban, hogy akadtak a nagyszombati nyomdának nemcsak ily primitív lemezei. A renesszánsz szépségei, a méltóságteljes építészeti formák, az allegóriák bővelkednek ezeken. A tizenhetedik századi könyvek címlapján már a magyar királyok s hadvezérek arcképei is megjelennek. Szimbolikus keretekben. A vitézség s a harc,

is. Allegóriák mellett nyájas magyar viseletű csoportokat. Pásztorok, szüretelők, kertek és cserepes virágok magyaros díseit. Kiváltképpen a népies iratok dísein kedveskedett a nyomda ilyenekkel.

De a könyvművészetnek mindenkor csak járulékos eleme volt a fa- és rézmetsző ajándéka. Őseleme a könyv szépségének a betű. A szedésnek egyenletes nyugodt tükre a fehér lapon. Mint tipográfiai alkotások, már a régi vallásos könyvek is finom hangulati egységet adnak a tartalommal. És a nagyszombati nyomda nem hiába frissült fel állandóan francia típusú betűkkel. Betűivel is nyugati szellemet hozott a magyar könyvek világába.

Amire a nagyszombati és később a belőle lett budai Egyetemi Nyomda oly büszke volt, az betűöntőjének féltett hírneve. Ez egyszerű nyomdai szépségek már ott vannak az első könyveken. Már ezek elárulják: a katolikus könyvek tipográfiája más stílusú, mint a protestáns műhelyké. Ez talán másutt nincs így, de nálunk ez elkülönülés érthető. Protestáns iskolákban évszázadok hosszat más a betűvetés, a kézírás jellege, mint a katolikus iskolákban. Költőink kézírata még a múlt században is megmutatta: szerzetesi iskolák vagy kollégiumok növendéke volt-e valaha írójuk. (Mily jellegzetes még ma is bizonyos zárdák leányainak írása!) E különvalóság megmutatkozik a nyomdai típusválasztáson is. A betűk, melyek nálunk használatosak, az írássajátságokhoz és helyesíráshoz közelálló olasz műhelyekre mennek vissza. A magyar antikva betűrendszere a missale, a ciceró, a régi római kövések betűformáira nyúlik vissza. Már a humanista összekötetések miatt is Aldus Manutius betűformái tetszettek itt legjobban. Ezek formái terjedtek bizonyos változtatásokkal Bázelen, Hollandiában és még erősebben módosulva a német egyetemek antikva-betűiben. Az első közvetítői a nyomtatott betűknek — a külföldről jött protestáns teológusok — ezt a betűtípust hozták magukkal. Matricában vagy kész betű formájában. Ez lett hát protestáns írásmóddá a nyomtatott könyvben. Ez a velencei, román, kerek jellegű betű, mely a tizenhatodik században már általános Itáliában és a humanista udvarokban. *Csak hogy a tizenhetedik század betűi — s a katolikus előrenyomulás sajtója ide tartozik — inkább nyugateurópai szerzetesekkel jönnek errefelé.* A spanyol jezsuiták a modernebb francia betűöntők modeljei után dol-

Esztergomi rituale (1682), a nagyszombati nyomtató-műhely minden vallásos könyve más-más szerkezeti nyugalmat és klaszikus egyszerűséget árul el

vagy győzelem jelvényei közt. Ezeket a lapokat leginkább bécsi rézmetszők csinálták. A határszelen dolgozó két nyomda öhozzájuk fordult fontosabb címlapokért. E bécsi metszők maguk is sűrűn járhattak a pozsonyi országgyűlésre s a nagyszombati káptalanhoz. Hiszen ugyancsak e metszők a magyar főurak, főpapok arcképeit is árulták pár fillérért. És e német meg holland eredetű metszők (Ulrich Heinrich, Widemann Éliás, Hoffmann, Schott és Ther Portten) megcsinálták a nyomda és a kalendáriumok egyszerű keretdíseit

goznak. A lyoni Gryphius, a párizsi Garamond és Estienne kecsesebb, lengőbb betűikkel több hajlékonyságot adnak a betűformának. S arányaik mások, mint az előbbieké. Ezek a betűk már a mi nyomdánk bécsi állomása idején ilyenek s megerősödik a nyomda modernebb betűanyaga, mikor a pozsonyi műhely készlete is beleolvad.

Aki igazán értékelni tudja a régi nyomtatott könyv esztétikáját, örömet lelheti a Pázmány kalauzában s az ő kortársaiban. Azidőben még él a könyvnyomtatás alapvető szépségelve. Az, hogy az a fekete-fehér összhangzásának a tudománya.

Ha itt-ott belevegyül is a piros szín, csak az egyes címszavak nagyobb hangsúlya kedvéért történik. De a komoly tudás, a mélységes hit könyvei mellőzik a világiás cifraságokat. Egy-egy csúcsban záródó vignetta a címlapon elég nekik. A cím és minden oldal is építve van. Szilárd szerkezeti egységbe fogva. A betűk világa komoly. Nem komor. Ezek a blokkbetűk világítanak, ezek a szedett oldalak finom ritmus-harmóniát teremtenek. Szinte észrevehető, hogy a *szedést végző mesterlegény, a szerény kis inas is megtelt a betűk tiszteletével.* Ez adja archaikus könyvművészetük alapját.

III. A latin egyetem nyomdája

Könyvírók és könyvolvasók

Aki a nagyszombati egyetemi nyomda könyveit forgatja, feltűnik neki, hogy az első két évszázad könyvei túlnyomórészt latinnyelvűek. A tizenhatodik és tizenhetedik század protestáns irodalma viszont majdnem kivétel nélkül magyarnyelvű. Valóban: még a nyelv is szembenállónak mutatja a két részre szakadt országot. Kétféle hit, kétféle műveltség. Tízántúl, Erdély és a Felvidék nyomdái az új hit embereihez, a magyar köznemesség és jobbágyság kultúrköréhez igazodnak. Ezeknek szellemi központja: a gyulafehérvári kollégium és a pataki főiskola. Tanítóik, mestereik Németország, Hollandia meg Svájc műveltségének és pedagógiájának itthoni terjesztői. Velük szemközt a jezsuiták 28 középiskolája s nagyszombati főiskolája (továbbá a katolikus kassai jogakadémia) latin nyelvűek s inkább francia és osztrák szellemi életnek a visszatükrözését adják. Igazi sikerük persze ezeknek is attól kezdve van, mikor a néphez a saját nyelvén szólhatnak. De a nagyszombati kollégium az ő ötven-hatvan művelt tanárával igen fontos szellemi központ. Mert e tanárok közt ugyan valamennyi teológus. De amellet van jeles szónok, bölcsész, énekszerző, nyelvész, költő, tankönyvíró, jogász is bőven köztük. A módszer, mellyel vitáznak, gondolkoznak, vizsgáztatnak, talán közepkorias. De ahogy nevelik a papjelölteket, a főurak gyermekeit, a leendő tudósokat és katonákat: a testi és lelki harmóniát nagyszerűen szolgálja.

Ha tehát a könyvek szövegét nagyrészt latinul írták s adták ki, az ő koruk s az ő körük igé-

nyeit szolgálták vele. Mert úgy kell venni a dolgot, hogy a művelt ember nyelve a latin vagy a német az időben. Még a köznemesség is ezt beszéli szívesebben. Ezzel él otthonában és hivatalában. (Hiszen még a táblabíró-világ idején száz évvel később is, így volt ez.) Már most, ha a nyomda

26	e	Polycarpus Püspök Mátyr.
27	f	Arany Izájú Szent János.
28	g	Második Szent Agnes.
29	A	Constantinus Püspök Mátyr.
30	b	Aldegunda Szűz.
31	c	Marcella özvegy.

FEBRUARIUS

Bójt-elő Hava XXVIII. napja vagyon.

1	d	Igrác Püspök Mátyr.
2	c	Cyrtya Szentelő Bóldog Afzszony.
3	f	Balás Püspök Mátyr.
4	g	Christianus Confessor.
5	A	Szűz Szent Agata Mátyr.
6	b	Szűz Szent Dorottya.
7	c	Romuáldus Apáthur.
8	d	Marina Szűz.
9	e	Szűz Szent Apolonia.
10	f	Guilielmus Confessor.
11	g	Victoria Szűz és Mátyr.
12	A	Anál Püspök.
13	b	Jordánus Confessor.
14	c	Bálint Mátyr.
15	d	Faufstinus Jovita Mart.
16	e	Nicephorus Mátyr.
17	f	Sabinus Püspök.

Pázmány Péter imádságos könyvének (1701) naptári részéből az egyik oldal szedése

élni akart, azt kellett nyomtatnia, amit vásároltak. Ha valakinek eszébe jut magyar nyelvű tudós munkát írni, előbb pártfogót kell keresnie. Mert csak így vállalja a könyv kiadását a nyomda. Igaz: voltak a katolikus főurak közt ily nemes lelkek is.

A' dolognak örök emlékezetire!

MEg-újúlnek a' ditsőséges **MAGYAR NEMZET**nek régi sebei, és Hazánk meg-sebesült szabadságának mostoha Kézzel ennyiféle enyhítettett seb-he-lye, minekutánna alattomban el-bá-
gyadott tagai, az Ausztriai Háznak Isten itéletiből való birodalma alatt, féltvén hogy ép Részére-is reá hat a' végső ve-
szedelem, Fegyverrel kíván el-vá-gat-tatni. El-ámúlnak sokaknak elméjek, a' meg-háborodott országnak vízföntag-ságos újságátul meg-rettenvén, és hogy ez a' meg nem rontatott, ditsóséggel s' szép kies tsendességgel ennyi sok száz Esztendőktől fogván virágzó és fenn álló Nemzet, már idő folyásával gyászos változásban öltözik, midőn a' Világ tsu-
dállya, sokan a' Király ellen való hitet-lenséggel, és támadást indító vele szü-
letett kívánsággal vádollyák, vétkes vélekedéssel, nem tudván a' dolgokat. Adgyatok engedelmet igaz fájdalmunk-nak és panaszuinknak, és egy kevesféle helyebb emelvén elmélkedéstekeket, kik-
kel

II. Rákóczi Ferenc kiáltványának (1704) egy lapja
eredeti nagyságban

Ott volt mindjárt Herceg Eszterházy Pál, a nádor. Maga is írt könyvet a Boldogságos Szűz Máriáról. Még külön rézmetszőt is foglalkoztatott ud-varában. Greischer Mátyás volt a neve. Mikor az ő ura megírta könyvét s a nagyszombati nyomda hozzáfogott a nyomtatáshoz, különösen remek munkával járult hozzá a díszítéshez. 127 rézmet-szetet készített a különféle csodatevő Mária-

képekről. S bizony sűrűn találjuk a nádor nevét a hódoló ajánlások címlapján.

Még a kalendáriumok közt is jól fogytak a la-tin nyelvűek. A nagy kvart alakú, rézbemetszett képekkel ékes kalendáriumokat az urak vásárol-ták. A kicsi, a fametszetű, a primitívebb a köznép-nek készült. A sokféle imák, énekeskönyvek, regu-lák ugyancsak önekik. De már a nagy hitvitázó, szentségmagyarázó könyveket megint a papság és a művelt emberek részére nyomták latinul.

Ezekből telt a nyomda munkássága Nagyszom-batban. Bizonyára nem oly zaklatott élet volt, mint egy mai nyomtatóüzemé. Hiszen még mikor egye-temi nyomdává avansált a műhely, akkor is tíz-húsz könyv volt az évi termése. De lassan híre ment, megszerették, könyvei nagyon szépen kezd-tek fogyni. Még bécsi könyvbizományosa is volt termékei értékesítésére.

A jogásznemzet szolgálatában

Félig tréfa, félig komoly valóság, ha a régi ma-gyar nemzedékeket jogásznemzet néven foglalják össze. Csak aki nemzetünk történetét ismeri, tudja, mily különösen fontos tudomány volt itt a közjog. Képzeljük csak el: ha a nemzet mindig kénytelen lett volna kardot rántani, mikor önállóságát kel-lett megvédenie! Mi lett volna akkor? Telegdiék érdeme az volt, hogy a nagy hitvitákat a sajtó út-jára terelték s ezzel élét letompították. Épilyen nagy szolgálatot tettek a nyomda későbbi irányí-tói, mikor az 1680-as évektől kezdve a törvény-könyveket jelentetik meg. Az egyetemi nyomda ép azzal tudott állandóságra szert tenni, hogy mindig korszerű könyveket adott ki. Mikor a nem-zet igazát kell bizonyítani: a Corpus Jurist teszi az ország elé. Mikor a túlérőre kapott osztrák csá-szári hatalom beolvasztással fenyeget bennünket, misem olyan időszerű és kapós, mint Werbőczy alapvető államjogi könyve: a Tripartitum. Alig van könyv, melyet ehhez fogható volumenben s ilyen kiállításban tesznek a művelt magyarság elé. 1746-ban jelenik meg először és még a súlya is imponáló. Pergamenkötése, mintaszerű nagy be-tűi már messze elárulják fontosságát. Díszei pedig a kor pompázó, fellengős irányának megfelelőek. Schmittner, a bécsi rézmetsző tündökölni akart a magyar királyok portréival. Hasonmásait meg-találta egy régi metszetgyűjteményben. Abból má-

solta le őket s ő maga a portré mellé jobbra és balra egy-egy kis medaillont illesztett. Abba bele-rajzolta az illető uralkodó történetének egy-egy mozzanatát. Körülvette pedig az egészet egy meglehetősen díszes, de sablónos kerettel. Mindegy: stílus van ezekben a könyvekben is. A hajporos, barokkvonalú, Mária Terézia korabeli ízlés amint a hidegebb magyar méltósággal elkeveredik.

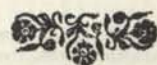
Ezek a nagyszabású könyvek hatalmasan megduzzasztják a nyomda tekintélyét. Már-már úgy tűnik fel a *privilegiumokkal bíró nagyszombati nyomda, mint hivatalos államnyomda*. A legfontosabb káptalani névtárak, mindenféle vizsgai és rendi szabályzatok, vitatételek (amik az egyetemi vizsgán tárgyaltak), tanrendek és még százféle kisebb-nagyobb nyomdai akcidencia mind ott készül a tizenharmadik század első felében. És soha sem sablónszerűek. Mindegyik más egy kicsit, mint a többi. És mindegyik gondos terméke a főiskolai műhelynek.

A műhely élete

Ideje, hogy bepillantsunk egy kissé abba a szűk kis világba, mely e messze földön népszerű könyveket napfényre hozta. Mikor megszületett, oly kicsiny volt a kétezerforintos nyomda, hogy egy-két szedőnél többet alig foglalkoztatott. Már a tizenhetedik század végén ki kell bővíteni helyiségeit. Az a prefektus, akit a rend a nyomda vezetésére kijelölt, csak mindenféle raktárhelyiségeken át jut a munkatermekbe. Míg az egyetemi épület fedett folyosóján át idesétált, átmege a betűraktáron, papírraktáron, szárítón s úgy jut a könyvszedőkhöz és nyomókhoz. Bár levéltári adatok hiányoznak erről, de bizonyos, hogy a finomabb reprodukáló-munkákhoz is lehetett műhely adva. Hiszen van olyan tipográfusa a nyomdának (1666–76-ig, Byller Márton), akinek még emblémákat és címereket is kellett vésnie, nyomnia papirosra és selyemszalagra. Voltak azután külön helyiségei a nyomdába érkező vándormunkások elszállásolására. Ezek a könyvnyomtatók javarészt félbemaradt vagy végzett diákok voltak. És ezért nagyobb megbecsülés járt ki nekik, mint a többi mesterségben. Fizetés: persze az is volt. Ha nem is sok. 1653-ban egy félív kiszedéséért 30 kr.-tól 2 forint 30 kr.-ig terjedő összeget fizettek — az első száz ívnél 1 frt-ot, minden további ívért 6

krajcárt. Az inasmunkáért hetenként 1 frt 15 kr. járt. De a főszedő, a faktor 4 forintot kapott hetenként. Ezekhez pedig minden nagy ünnepen még természetbeni ajándékok is járultak. Hogy a szakudást egyre jobban megfizetik, bizonyosság rá Folger Jánosnak díjazása. Ő volt a nagyszombati korszak utolsó nyomdavezetője s ő 300 forint évi fizetést kapott.

séget meg-probálnom, melyet a' Királyi ízent fogadás igasággá változtatott. Felségednek mint nyomorúltak vigasztalásának, Arváknak Attyának hagyom szerelmes Feleségemet, és gyenge Magzatomat, siralmas szemeimmel meghajtván térdeimet, azért a' kegyelmességért könyörgök, hogy Felséged ezeket az én hűségemnek 's ártatlanságomnak zálogjait az Istennek irgalmasságáért és Idvezítőnknek idvefséges le helyeiért vegye-bé kegyelmességének ölében: és engem szegént, ki a Földnek minden Rézseiben, mint e világ-nak és a' fzerentsétlenségeknak tengereben habozót, lég-hivebb 's ártatlan szolgainak lafstromából ki-nem töröl-vén, az én Hazám Törvényei szerint szolgáltatván-ki az igazságot, vigyen régi kegyelmességének Revpar-tyára, ki számkivettetésem-ben-is, maradok koporsóimig.
&c.

II. Rákóczi Ferenc kiáltványának utolsó oldala, a tizenhetedik század végének egyszerű, nemes ízlésében szedve

A könyvnyomda életéhez szorosan hozzátartozik a *papírmalmok élete* is. Mert a papírok beszerzése akkoriban még nem volt oly egyszerű kérdés, mint manapság. A rossz utak, a kezdetleges termelőviszonyok megnehezítették a beszerzést. Voltak ugyan a tizenhetedik században szép számmal papirosmalmaink, de ezek jórésze a tót vármegyékben volt. Sárosban, Szepesben szinte minden zúgó és erdő tövében csattogott egy-egy. De ezek messze estek Nagyszombattól. Ezért eleinte inkább a gróf Pálffy-féle bazini malomból hozták a papírost. (A vízjelek mindent elárul-

nak.) Később már az lett célszerűbb, hogy egy egész malmot kibéreljenek saját használatukra. Előbb Liptó-Szent-Mihály alkalmas erre. Később pedig Znióvárálja két papírmalmát szereltetik fel újra s onnan szállíttatják a papírt. Nyolcvan-száz bál az évi szükséglet. Óriási szám, ha meggondoljuk, hogy hetven év múlva is csak ötezer bál papiros kellett az ország ötven nyomdájának.

Mit csinált a kompaktor?

Ha már a könyvcsinálás technikai műhelyeinél vagyunk, ne feledkezzünk meg a könyvkötőkről sem. Nagyon érdemes munkát végeznek már a tizenhatodik-tizenhetedik században hazánkban. Mert nemcsak illő köntöst adnak a könyvnek. Hanem ők azok, akik terjesztik is. Vásárról vásárra járva ők árulják a falunak s otthon, műhelyükben a városuknak. A magyar könyvkötés története korántsem olyan gazdag s fényes multú, mint a nyomtatás. De azért itt is vannak remekbe készült munkák, melyek egy-egy nagykultúrájú város köny-

vészeti hagyományaira jellemzőek. Kolozsvár és Debrecen mellett néhány felsőmagyarországi város könyvkötői jeleskednek hajdanában. S Nagyszombat könyvkötői szempontból is jelentős. A nagy-

Fejlécek a XVIII. század elejéről késői reneszánsz díszítmennyekkel

A' KEGYES OLVASÓNAK

Mennyei Szent áldásfokat kívánok.

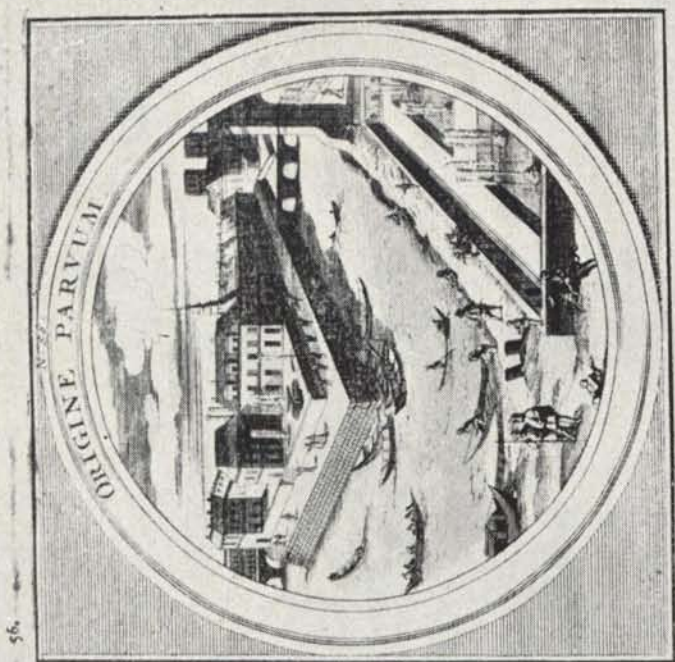

* Szentek Kifürlése ki-adásakor tett ígéretemet emlékeztemben fen-tartván, s annak eleget tenni, noha fok egyéb foglalatosságim között, és nagy részről házamtól távollétemben-is (a' menyire időt arra vehettem) szívesen munkálkodván; a' mely hátra maradtott részét lelki köz jóra készített munkáimnak még akkor, szinte annyira üszögéből ki nem vehettem vala, hogy egygyütt amazal külön részben világosságra ki-boesáthatnám: Imé azt-is, kegyes Olvasó! némelly ünnepekre, főképpen pedig Szerzetes Rendek Salennitáira, s egyéb olykor-olykor adatott alkalmatosságokra, most immár ki-adom és közönségfőre teízem hasznodra, és szolgálatodra. Hogy pedig ezen kötetekbe foglalt egy-néhány Magyar prédikációimat Deák igével Fasciculustnak (miként az előbbi, Sertum Sanctorum) nevezem; senki azon, mintha valami szokatlan uiság volna, ne akadozzon: Mert hízem, más Magyar könyvekben-is Deák nyelven először felrétett, s utána mindgyárt Magyar szókra fordítottatott Titulusokat találunk; azon szerént (sőt még bővebben) Görög szókából álló Titulusokat a' Deák Könyvekben. Járul ehhez: hogy ugyan-azon tulajdon nyelvünkön-való predikációink eleibe-is (magán magán mindenik eleibe) szoktuk a' textus-fokat az Evangeliomból, vagy-is egyéb Szent Írás helyeiből fel-vett igéket, Deák szókkal leg-célzó-is fel-tenni, s azután meg-ma-
gya-

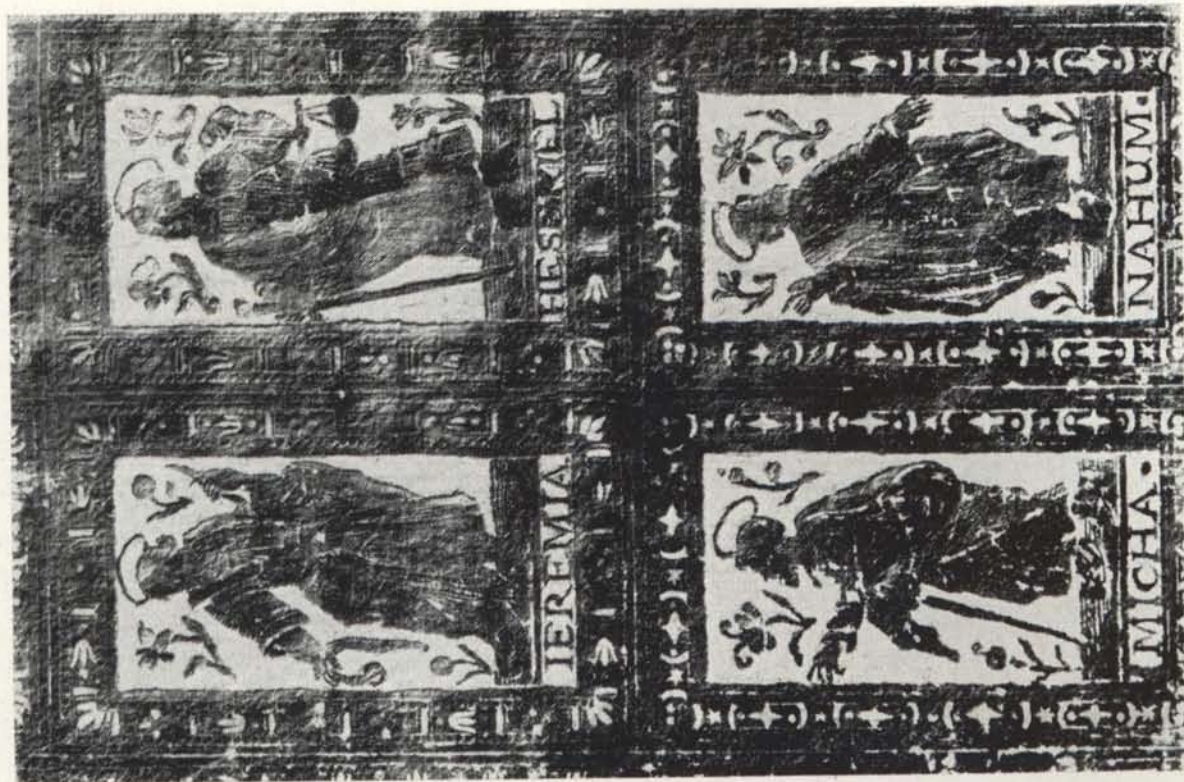
Illyés István Prédikációi (1710), a betűknek, fejléceknek és kezdőbetűknek, de különösen a szedéstűkő arányainak pompás harmóniáját mutatják

szombati kötésekről még hiányzanak az összefoglaló s részletes adatgyűjtések. Annyi kétségtelen, hogy a nyomda első századában a könyvkötés ott még nem virágzott. Nagyonbbrészt marha- és disznóbörkötések, vaknyomások (görgetővel készült) egyszerű példányait látni. Talán a pénzügyi okok játszottak közre, hogy megelégedtek a kalendáriumok és vallásos könyvek ily egyszerű példányai-val. Már a könyvek fényűzőbb megjelenése (rézmetszete s illusztrálása) idején a kötés is gazdagszik. Színesebbé válik a bőr (vörös, rózsaszín, kék stb.) s a díszítményeket arannyal préselik rá. A könyv fedéllapját egyre több inda, virág, legyezőalakú díszítmény lepi be. Középuitt egy-egy bájos oválisban megbúvik Madonna a gyermek Jézussal. Az a könnyed grácia vonul a könyvfedélre, melyet a jezsuiták nyomdai tevékenységébe is bevonulni látunk, olasz, francia és osztrák modellek nyomán. Mértéktartó ez a kötés. Mértéket tart színben, aranyban, a díszítményekben. Nem ömlesztvi végig a könyv fedelét, hanem kiemeli körvonalait. Hangsúlyozza szerkezetét. Így van ez a tizennyolcadik század elején is még. De a barokos cikornyák hovatovább itt is elszaparodnak. Túlhalmozottság lép fel. Pazarlóan jelentkeznek a díszek s megromlik a technikai fogékonyság. Még az arany helyett is ezüstöt, bronzot, feketedő

CONCLUSIO POLITICA.
Obscure natales factis illustrandi.

[illegible]

A meteorológiáról szóló bölcséleti munka (1702) egyik lapja mutatja, mennyi összhang van Kadoriza vélemzete és a szedés tükré között

Borítólap egy 18-ik századi kis nyomtatvány fedelére, kékes-arany színben nyomott figurákkal

matériát használnak. És a nagyszombati kötés helyett a felvidéki, erdélyi, pesti kötés lép az első vonalba.

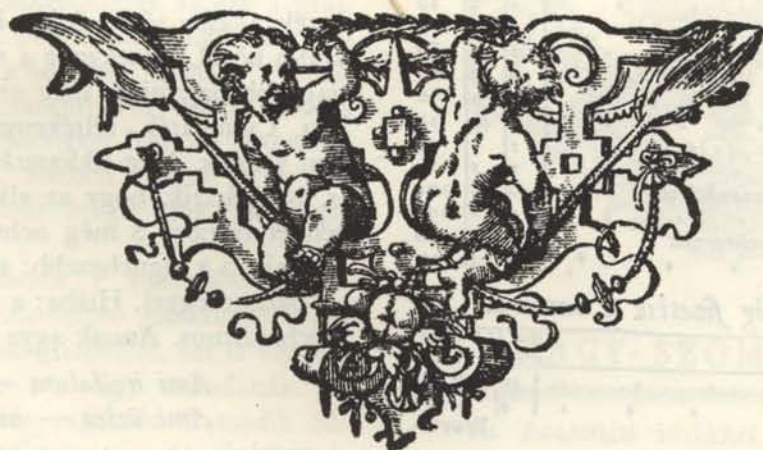
Nagyszombat alkonya

Mikor a jezsuiták nyomdája zenitjén volt, egyszerre megcsapta a válság szele. Mikor a legtöbb tudós állt mellette s a katolikus Magyarország legfényesebb nevei, egyszerre a korszellem őt is megrázkódtatta. Virágzásának teljében érte a nyomdát és az egyetemet a hír, hogy külföldön a jezsuitákat sorra megfosztják iskoláiktól. Nem egyszerre, hanem lassanként terjedt el a katolikus udvarokban az a politika, mely a legtöbb országban a jezsuiták kiutasítására vezetett. A tizen-nyolcadik század közepétől kezdődik a visszaszorítás. Portugália, Franciaország, majd maga a pápaság, utóbb a bécsi udvar is kénytelen a korszellemnek behódolni. A bécsi kormányhatóságok eleinte csak egy-egy aktát, kérvényt hagytak elintézetlenül. De azután már régi kedvezésektől fosztották meg a nyomdát. Utóbb a cenzúrát is bevezetik a nagyszombati könyvekkel szemben. „Hát a tanrendekeket és kéziratokat nem kell betervezni engedélyezésre?” — kérdezte a főhatóságtól a nyomda, keserű gúnnyal. De az eseményeket nem lehetett feltartóztatni. A jezsuita-rendet Magyarországon is megszüntették. Tanárai szétszóródtak, iskolái bezárultak. A mi nyomdánkra pedig a megpróbáltatás nehéz napjai következtek. Az utolsó papi vezető, Tolvay Imre

gróf, mielőtt visszavonulna egy felvidéki birtok magányába, átadja a hivatalt helyettesének, Folger János fizetett világi gondnoknak. Most jönnek a küzdelmes évek, amikor fizetni kell írókat, szerkesztőket, de nincs mögöttük többé a papi város és főiskola hátvédje. Azért csak nyomtatnak, dolgoznak, még újfajta tudományos munkákat is adnak ki: orvosi irodalmat. De ekkor már elvégeztetett: a nyomda ketté fog szakadni. A kisebbik rész marad Nagyszombatban (hogy húsz év múlva csendben kimúljon). A nyomda nagyobbik, jobbik fele, Budára kerül az egyetemmel. Leltárt kell írni, pontos adatokkal, részleteset a 85-féle magyar és 26-féle idegen betűtípusról, a 636 mászányi betűanyagról, a hat sárgarézbetétes fasajtóról, a 938 darab rézlemezről, azután indulás. Egy szigorú királyi bizottság a helyszínen, melyben ott van Kempelen Farkas kamarai tanácsos is, a híres sakkautomata készítője. Egy pár lassan fölfelé haladó tutaj a Vágon, a Dunán s — a nagy kultúrájú mult után ott áll a kérdőjeles jövő.

De: a könyveknek s nyomdáknak megvan az ő sajátos végzetük. A jezsuitákat üldözte már a katolikus nagy fejedelem, II. Rákóczi Ferenc is, de a nyomdát nem bántotta. A királyi rendelkezés sem semmisíthette meg. Csak új feladatkört adott neki s új, nemzeti hivatást jelölt ki számára.

Miránk pedig, mint a vándorút dokumentuma, megmaradt a leltárkönyv az összes betűk, díszek, rozetták lenyomatával. Valóságos pompéji lelet a nyomda- és tipográfia-történet magyarországi kutatója számára.

Zárókép 1675-ből, melyet a nyomda gyakran alkalmazott. — Fametszetű renesszánsz ornamentikája rendkívül érdekes

IV. Nemzeti és reformkorszak Budán

Kis-Róma után Kis-Bécs

A Vág és Duna hajóútja után megérkezett a társzekerekre rakott nyomda Budára. Fönt a Várban kapott helyet, közel a helytartóság hivatali épületeihez. Az Egyetemtől nem messze, egy kis földszintes házat jelöltek ki számára, a Corvin-házat. (Corvin Jánosé volt valamikor ez a ház, nagy királyunknak, a Hollósnak természetes fiáé.) Bizony merőben más volt itt az élet. A jezsuiták Nagyszombatja latin nyelvű és mélyen vallásos volt. A nagyszombati nyomda könyvein is a Jézus-

társaság ismert I. H. S. jelbetűit hordozza címerül. Itt, a Mária Terézia fiókudvarában új címet kap: két apród tartja a címerpajzsot, melyen egy korona díszlik. Ez a két apród magyar ruhába van öltöztetve. S a kezdőbetűk is magyarok a címeren: E. Ny. De ezzel aztán vége is van a magyarságnak. Mert bizony odafent már alig van magyarság s alig van latin szó. Hanem a német kötelező — még a nyomda belső igazgatásában is. Könyveit németül vezeti. Magyar költőkkel német szerződést köt! És egyáltalában: minden németes ekkor Budán.

Furcsa szellem, furcsa nyelv. Aufkléristák, pedagógusok, Wan Swietennek, a királynő orvosának neveltjei. A népek, a nemzetiségek egyenlő jogairól ábrándozók. Francia eszmevilágot hordoznak parókás fejükben. De németül beszélnek. S magyarul éreznek. Egy különös, nemzetközi hangulatvilág, egy darab visszfénye a szegény országban a ragyogó császárnő bécsi pompájának. Hogyan tudjon ebbe beleilleszkedni a papoktól vezetett, tudósokkal élő, kegyes és egyszerű nyomda? Szép új címet is kap: Királyi Egyetemi Nyomda. És kap mellé új szabadalomlevelet is. Újra csak ő adhat ki s terjeszthet idehaza iskoláskönyveket. Nagy szó ez: minden tekintetben monopóliuma van. (Igaz, hogy ezúttal is csak papiroson.) De nagy ára is van: a habsburgi politikai gondolatot kell képviselnie. (Igaz, hogy ezt is csak úgy tessék-lássék módon cselekszi.)

Eleinte bizony nehezen akar a nyomda rendes kerékvágásba térni. Sok a baj a vezetés, a gazdálkodás körül. Nincs meg a régi szigorú rend. S ami nagyobb baj: nincs meg az önzetlenség a vezetésben. Csetepaték, féltékenység, intrikák napirenden vannak. Még sikkasztások és hűtlen kezelések is. Meglátszik, hogy az alkalmazottak közt nehéz rendet tartani. S még nehezebb alkalmas vezetőt találni. És a legnehezebb: az új szellemet szolgálni — őszinteséggel. Hiába: a nyomda nem lélektelen mechanizmus. Annak agya és szíve van.

Ami irodalom — nem üzlet.

Ami üzlet — nem irodalom.

Fájdalmas igazság ez a címbeli, de ezt már százötven évvel ezelőtt is tudták Magyarországon.

Elsőben is azért minthogy a fizetés zabolja a Rendnek's az Engedelmességnek, az egész Hadak Fizetésének Rendi ekképen következik.

A' Generál ST AAB tartásának's fizetésének rendi.

	Sze- mely.	Ló.	Hó- pénz.
Fő Generálisnak	150	300	1200
Egy Országos Generál Kapitánynak vagy Marschalnak	75	100	600
Egy Országos Generál. Helytartójának v. Vicé Generál:	35	50	280
Mezei Generálisnak	30	40	240
Brigadérosnak Régiment nélkül	15	20	150
Brigadérosnak Régimenttel együtt	20	30	220
Generál Auditornak	13	18	104
Generális Auditorfig. Helytartójának	8	10	60
Generál Adjutántnak	10	12	104
Egy Generális Adjutántjának	4	5	50
Tábori Quártély Mesternek	6	12	60
Tábori Stráfa Mesternek	8	10	104
Tábori Czirkálónak	6	8	76
Tábori Fő Kaplánnak			
Hadi Fő Fizető Mesternek	10	16	104
Districthualis Fizető Mesternek	8	8	80
Fő Mufta Mesternek	10	16	104
Mufta Commissáriusnak	4	5	50
Districthualis Mufta Mesternek	2	5	70
Ruházó Commissáriusnak	13	16	100
Annak Subalternusának vagy segítőjének	8	8	80
Tábori Fő Székér Mesternek	6	10	60
Districthualis Székér Mesternek	4	5	70
Tábori Posta Mesternek	5	10	50
A' Fizető Caffa Registrátorának	2	3	25
Fizető Caffa két Deákjának	2	2	14
Generál Profufznak hozzá tartozandóival	10	16	104
Hadi Secretáriusnak	6	8	100
Hadi Registrátornak vagy Expeditornak	3	4	20
Cancellitának	2	3	17

Commissariatusság fizetése's tartása.

	Sze- mely.	Ló.	Hó- pénz.
Generális Commissáriusnak	40	60	300
Commissariatatus Directorának	6	8	100
Provin-			

Az 1707-ből való Rákóczi-regulák barmadik oldala, a rovatos szedésnek nagy gondosságára vall

(Sőt talán az egész világon.) Az Egyetemi Nyomda ezt épügy felírhatta volna a pénztárkönyveire mottóul, mint ahogy az akkori s mai kiadvállalatok is megtehetnék. Ha csupaszon, ridegen akar-nók jellemezni a helyzetet, így kellene formulázni: Az Universitas budai nyomdájának van egy tan-könyvkiadási szabadalomlevele s egy 1798-ban megjelent iskolakönyv-árjegyzéke (22 oldalas). Ez jelenti a jövedelmet. És az Egyetemi Nyomdának vannak szerződési tudósokkal, költőkkel, írókkal és folyóiratokkal. Ez jelenti a ráfizetést. Persze nem szószerint veendő ez, de — majdnem. Csak-hogy a nyomda vezetői bölcsen tudták: a kedvez-mény mire kötelezi őket. Tehát kötelezi őket: elő-ször is arra, hogy a tankönyvek íróit becsületesen megfizessék. (6—7 forint járt egy nyomtatott ívért a szerzőnek.) Másodszor kötelezi őket arra, hogy a szegény tanulókat ingyen könyvekhez juttassák. Harmadszor kötelezi őket arra, hogy komoly tu-dományos könyveket kiadjanak — még amikor semmi kilátás sincs azok kelendőségére. Ez az utóbbi persze inkább csak azokra a tudomány-ágakra vonatkozott, amiket akkor sem olvastak és ma sem. Mert a lexikális könyveket bizony szíve-sen vásárolták a tanulni vágyók. Az olyan könyvet, mint a Vályi András, „Magyarország leírása” még drága rézmetszőkkel (Czetter, Karacs) is érdemes volt illusztráltatni. Az ilyen szerzőt pedig 12 fo-rinttal is honorálták ívenként.

De szó, ami szó: az ilyesmi mégis csak kivétel. Úgy egészben mégis a tankönyvnyomtatás volt a jó vállalkozás. Azok a kedves, vékony, de okos kis könyvecskék, miknek fejére rá volt írva, hogy például „Az ékes írásnak eleji”. Aztán a végére odabiggyesztették: „A kötetlennek az ára 1 kraj-cár”. Ez volt az üzlet. Némelyik könyv fele ma-gyar, fele német. De a legtöbb egészen német. Már a gimnáziumokéi latinul írva. Révai Miklós uram sem átalította tanykönyvet írni, de Hannulik János, Horváth János, Rausch Ferenc és kivált Grigely József tanár urak mégis csak kapósabb könyveket írtak.

Mivel azonban nemcsak a tudomány-szomjas ifjúságot, hanem a tanulni vágyó gazdaközönséget sem rossz üzlet szellemileg táplálni, ezt is végezte az Egyetem nyomdája. Ma úgy mondanák: az iskolán kívüli népművelés eszközét. Tessedik Sá-muelnek, a nagy magyar nemzetgazdának könyvét épügy kiadják, mint Witsch Rudolf könyvecské-

jét, melyben „a magyarországi homokos puszták haszonrafordítását” sürgeti. Az ilyen könyveket még németből s idegen nyelvekből is érdemes volt lefordíttatni. És az ilyen könyvek fordításával még — a magyar poéta is pénzt kereshetett.

Amire a legjobb példa szegény Verseghy Fe-renc esete. Ő, a szegény multszázadi magyar irodalom az ő apostolaival, költőivel, nyelvújítói-val mily fájdalmas elhagyatottnak fest a — nyomda irattárában szemlélve sorsukat. Verseghy ír, fordít, korrigál, átültet tankönyvet és egyebet. De a költői műveit a maga költségén kell kiadat-nia. Mikor azután meghal a költő, a nyomdai tar-tozást — ívekben levő könyvekkel akarja törlesz-

Istenes jóságra, és fzerentsés bóldog életre oktatott NEMES EMBER.

Irta Anglus nyelven
DORELL JOSEF SOC. JESU.

Fordította Olaszul
FALUDI FERENTZ S. J.

Cum Licentia Superiorum.

NAGY-SZOMBATBAN,

Az Academiai bötűkkel MDCCXLVIII

Két színben nyomott címlap (1748) nagy mértéktartással készült

teni családja. A nyomda szabadkozik. Hogy köszöni szépen — heverő könyve van neki is elég. (És körülbelül ugyanígy járt Katona István meg Virág Benedek 2500 forintos nyomdaszámlájával is. Itt is köszönettel lemondott a nyomda a felajánlott könyvállományról.)

Záródísz (1728)
francia felfogású, rendkívül finom rajzzal

Hanem Verseghy özvegye még sem fordult egészen hiába a nyomda vezetőihez. A könyvhagyatéket visszautasították. Azonban a család szegény volt, az orvosi számla és a temetési költség pedig jókora. Adtak tehát az özvegynek gyorssegélyt. Hiszen annyiszor vették igénybe a szegény boldogultnak szolgálatait.

Ez a kis példa mutatja, hogy volt a nyomdának egy ötödik kötelessége is. Amire senki sem kötelezte, mégis vállalta. A szegény, nyomorult magyar költőt, a világ legárvább áróját eltemettetni.

Nyomdai korrektorok mint nemzetiségi politikusok.

Az Egyetemi Nyomda, mint hajdanában minden nyomda nálunk, szolgálta a humanizmust, a valósi eszmét és a nemzeti újjászületést. Szolgált a felvilágosodást és a magyar költői irányok propagandáját. De ugyanakkor szolgálta a Habsburg-ház nemzetiségi politikáját is. Ennek a politikának foglalatját egy jelmondat fejezi ki tömören: „Divide et impera!” „Osszad föl és uralkodj fölötte”. Már tudniillik a monarchia népeit osszad föl és a nemzetiségeken uralkodjál. Ez volt a jelző, melyet a Habsburg-uralkodó kormányzati programul hagyott utódjára. Ez volt az a magvetés,

mely szelet vetett és vihart aratott. Míg végül a közelmúlt világhátrófatában mindenkit maga alá temetett. Fájdalmas dolog, hogy ennek a politikának egyik kezdeményezője egy esztergomi érsek, de ízig-vérig osztrák, feudális főúr: Kolonics Lipót gróf volt. Ő volt az, aki még a nagyszombati nyomdát felszereltette e rejtett cél tetszetős eszközeivel. Az 1690-es évek végén rutén és cirill betűket kapott a nyomda. Tehát a politika josefinianus fellángolása előtt már száz évvel: ruténnyelvű s cirillbetűs kátekát, vallásos kis olvasókönyveket nyomtattak Nagyszombatban. Mikor azután a tankönyv-monopólium és a katolikus szertartáskönyvek monopóliuma jó üzletnek is bizonyult, egyre több iskolás-, liturgikus-, imádságos- és naptárkönyv készült ily tipográfiával. De a Mária Terézia idején életbelépett nagy tanügyi reform, a Ratio Educationis, az ő nemzetiségi kerületfelosztásával juttatta csak igazán érvényre a különféle nyelvű iskolák nemzetiségi kultúrpolitikáját. Még a nagyszombati időben történt, hogy a bécsi Novákovics-féle nyomdát felszerelésekkel, betűanyaggal, könyvraktárral együtt megvették.

352 FL. NICEPHOR. BOTANIATES.

C. quo muliebre facile noscas ingenium, sed
Patri suo nimium favente, et si miro
artificio contrarium ubivis obtendat, Latini
verò, & Pontifici Romano nimis
quàm infesto; cujus elegantissimæ cætera
mulieris, ne nobis illecebræ imponant,
etiam atque etiam cavebimus.

O. A. M. D. G.

Latin könyvoldal (1743) a kacskaringós régződés pompás megoldásával

Annak a pincéjéből egész sereg vallásos és imádságkönyv kikerült. Úgyhogy most csak tankönyveket kellett hozzá nyomtatni.

Ezek a nemzetiségek most újra nemzeti önállóságot igyekeztek teremteni maguknak. Szerbek, oláhok, bolgárok az ő régi, bizánci eredetű kultúrájukat a törökök terjeszkedése következtében elvesztették. Körülbelül az újkor kezdete óta rajokban özönlöttek el Magyarország keleti, déli és délkeleti részeit. Határörvidékeken, mint telepeseiket, a megritkult magyar lakosság pótlására már a tizenhetedik században is felhasználják őket. Most a felvilágosodás és az abszolút monarchia gondolkörében újra nemzeti aspirációik keletkeztek. És nyelvi kultúrkapcsolatok kiépítésén fáradoztak. Helyesebben: egy irodalmi célokra alkalmas nyelv megalkotásán.

Az Egyetemi Nyomda budai műhelyében dolgoztak a XIX. század elején e törekvések legerősebb, legfanatikusabb képviselői. Görög katolikus és görög keleti papok, prépostok és plébánosok, tanférfiak és jogászok, mindmegannyi művelt, nyelve szellemébe elmélyült magántudós. Nappal korrektorok, vagy cenzorok, akik a nyomtatásra kerülő iskoláskönyveket nézik át. Vallási, helyesírási, pedagógiai szempontból. Éjjel pedig úttörő munkákat írnak, nemzetségük nyelvét pallérozzák. Ki ne hallotta volna Petru Major nevét, akinek nevére egy nyomdász-szakkör volt elnevezve még a kilencvenes években is Pesten... Ő volt az, aki Kún Sámuel kartársával egyetemben itt készített elő egy román-magyar-latin-német szótárt. A román nyelv latin eredetét is itt bizonyítgatta írásaiban egy másik „cenzor”, Sinkai György Gábor. A tótoknál, a szerbeknél új hangtani megállapításokat kellett végezni, mert új betűket rendelt részükre a nyomda. A tót cenzor Oravec Ignác tárnoki plébános és a szerb cenzor Petrovics György budai ügyvéd, ezen dolgoztak lázasan. Aránylag a szerbek irodalma volt ezidőben a legfejlettebb. És az egyetemi nyomtatóműhelyben nemcsak a szentendrei, budavideki rác gyerekek könyveit nyomják ki. Újvidék, Pancsova, az egész Délvidék innen kapja irodalmát. Énekeskönyveket és történelmieket. Régi szerb balladák és eposok újra nyomott gyűjteményeit. És a Maticát, az ő költői

kiadványaival. Hiszen a cirillbetűs, a szerb és rutén könyvek terjesztését az egész monarchia területén csak az Egyetemi Nyomda végezhetette.

Meg kell adni, hogy az ilyen könyvek, bármily egyszerű tömegmunkák voltak is, mindig vetekedtek ízlés, külső megjelenés dolgában a jó magyar

O. A. M. D. G. B. V. M. & O. O. S. S. H.

Záródísz (1739)
kacskaringós ornamentikájába keleties motívumok vegyülnek

iskoláskönyvekkel. És a nyomda az exportnak nemcsak előnyeit élvezte, adott is érte cserébe.

Még a magyarországi héber könyvek nyomtatását is ők szerezték meg kizárólagossági joggal. Érdekes, régi fametszetű dísszel ellátott példányok még ma is előkerülnek a zsebrétű „úti imádságok”, „husvét Hagadák” közt. De zsidó kalendáriumokat is eladtak évente pár ezer darabot. Mindenesetre érdemes volt Lipcséből, Bécsből héberbetűs matricákat hozatni s erre is berendezkedni 12 ezer forint költséggel.

A múlt század huszas éveinek kezdődő liberalizmusa, mely később Kölcsey, Kossuth, Eötvös reformeszméiben teljesebbé válik, a nyomda felvilágosító és egyenlítő tevékenységében pregnánsan kifejezésre jut. Talán ez az írókat, tanárokat, papokat és nemzetiségeket egyaránt felkaroló erkölcsi elv volt a nyomda egészséges gazdasági életének is az alapja.

Ismeretlen nevű magyar nyomdász

Egy nyomda életrajzában sok mindenkinek osztogatják a babért. A könyvek írói, a költők, a lektorok fáklyákkal lépegetnek elől. A műszaki veze-

tők is bőségesen kapják a jelzőket. Még a cenzorok, korrektorok is — íme — történeti jelentőségre tesznek szert. Éppen csak az igazgató személyéről szokás elfeledkezni. Ő rendesen a homályos irodaszoba háttérében marad. A főkönyvek és pénzszekrények árnyékában.

Igy vagyunk a budai Egyetemi Nyomda történetével is. A sok aktagyártó, feliratkészítő, hiva-

a kiadóvállalat élén. Mit ér az a sok privilégiumlevél, ha a haszon semmivé válik? No s hozzá: hatóságok, melyek örökké csak a „jövedelmek fokozását” sürgetik. Helytartótanács, bírók, melyekkel csak „aktaszerűen” lehet érintkezni. Minden újításhoz engedély kell. Minden engedélyhez számfejtés. Minden számfejtéshez beadvány. Papíros és tinta pedig mázsaszámra.

Fejléc (1751) magyar törvénykönyvből, a magyaros és renesszánsz jelleg gyönyörű példája

talnok-észjárású „gondnok” és „igazgató” után végre egy név, mely megérdemli, hogy külön reflektorral világítsák meg. Sággy Ferenc neve ez. Egyszerű, szürke név, de igazi nagy tehetséget jelez. Erőskezű adminisztrátort. Vasakarátú fegyelmezőt. Előrelátó, céltudatos vállalkozót. Egy embert, aki tele van bátor, újító szellemmel. Írók, költők, szellemi munkások barátját. Ilyen volt Sággy Ferenc, aki 1804-ben mint egyetemi ellenőr került a nyomdához. Eleinte csak afféle aprócska jövedelmi ellenőr, pénzügyi tanácsadó. De hamar megmutatkoznak képességei. Fiatal éveiben maga is színműíró volt. Most irodalmi műveltsége széles szemhatárt ad tekintetének. És valami csodás biztonságot.

Úgy kell venni, hogy a napoleoni háborúk utáni szegénység kellős közepén vagyunk. Nincsenek anyagok, nincs pénz, nincs igazi vállalkozókedv. Csak szegénység van. Sirámok mindenfelé. Nemzeti szemrehányások és — kis ideig — csüggedés. S ebben a nyomdában is mindenféle bajok. Sok ráfizetés. Apró tolvajlások. Veszekedő osztályvezetők. Különféle kiskirályok: a nyomda, a betűöntő,

Ilyen viszonyok közt jött a nyomdába Sággy Ferenc. (Nem lehet mondani, hogy az élére, mert akkor még sok éle volt az üzemnek.) Legelőször is a nyomda felszerelését vizsgálta meg.

*„A tipográfia szintén meghanyagta,
Mint árva csak fogya, kopék, nem újula”*

— éneкли a kétszáz év előtti protestáns nyomdák-ról Pápai-Páriz Ferenc. Az egyetem nyomdája most hasonló bajban leledzett. A Novákovics-féle bécsi nyomda beolvasztása (ami 35 ezer forintot emésztett fel) inkább csak az idegen betűk anyagát szaporította.

Ő most hozzálátott a nyomda s a betűöntőde újjáépítéséhez. (Erről később, más helyen lesz még bőven szó.) De szaporítani kellett a munkások létszámát is. Sőt szaporítani kellett a sokféle korrektort, cenzort is. S mikor már ennyien voltak, bővíteni kellett magát az épületet. Végül rendet kellett teremteni az adminisztrációban. Sággy Ferenc ezt is megcsinálta. Azelőtt minden üzembrésznek külön vezetője volt. Külön a nyomdának, betűöntőnek, kiadóhivatalnak. Most ő valamennyi

fölé önmagát helyezte. Bizony hatalmas, kiterjedt üzemmé vált az ő kezében az Egyetemi Nyomda. Még külön könyvkereskedő-osztályt is teremtett.

Régi záródísz finom ötvösművekre emlékeztető rajzzal

Ennek nemcsak a termelt könyvek értékesítése volt a feladata. Hanem ennek kellett az Egyetemi Könyvtár szükségleteit is beszereznie. Azonkívül rendbe kellett hozni a papírszállítás kérdését is. A körmöcbányai papírmalom tulajdonosa meghalt. Sággy menten kézbevette az egész malmot. Már nemcsak Magyarországnak, hanem Ausztria görög katolikus és görög keleti gyermekeinek is innen szállították a kiskátékat.

Mindez nem volt könnyű munka. Mert az ország szegény volt. A konkurencia éhes. A felsőbb hatóságok pedig makacsok. Egyre azt hajtogatták: lejjebb kell szállítani a tankönyvek árát. Hiába

Díszes kezdőbetű okiratokhoz

bizonyíttatta Sággy Ferenc, hogy ráfizet a sok idegen tankönyvre. Mert amit keresne, megeshik a cenzor urak. S hiába emlegette Sággy, hogy a sok állami nyomtatvány-megrendelésből sincs haszna. Mert ha van is haszna az üres rovat-nyomtatvá-

nyokon, ott van a sokféle hivatalos névkönyv, amelyeket ingyen kell szállítania az állami hivataloknak. A helytartótanács egyre leír, a nyomdavezető pedig egyre felír. A helytartótanács parancsokat osztogat, mint afféle közösügyes bűró. A nyomdavezető pedig elsírja a rossz üzletmenet fölött a bánatát. Mint afféle — könyvkiadó.

De sírások, könnyek s bánatok ellenére — mégis csak szépen gyarapodott a nyomda vagyona. És hogy a tankönyvkiadás akkor sem lehetett a legkeserűbb kenyér Magyarországon, az több mint valószínű. Máskülönben nem kilincseltek volna a magas hivatalszobákban a monopóliumok — kijárai. Hol egy ezredes (Griepel Eduárd) jött az ajánlattal. Hol József nádor protezsált egy bécsi

Cirillbetűs imakönyv dísz

nyomdászt — még kedvezőbb ajánlata miatt. A magas helytartóság persze nem állott körülnek. Nem adott másnak privilégiumokat. De minden ilyen alkalommal — megint lefaragta a tankönyvek árait.

Mindez csak kisebb baj lett volna. Nagyobb baj volt, hogy jött a demokratikusabb idők, a negyvenes évek előszele. És ez már nem igen kedvezett az „állami támogatás”, a „kizárólagos jogvédelem” és egyéb ilyes szabaddalmi elveknek. A nyomda privilégiumát is veszély fenyegette, mint mindenféle nemességlevelet.

Hanem ezt az időt Sággy Ferenc már nem érte meg. Gondoskodtak róla ellenségei, iríggyei, rágalmazói. Akiket maga teremtett erélyes kezével. Intrika, titkos ármánykodás nem is egyszer, sokszor kikezdte. Felfüggesztették s megint visszahelyezték. A felettesek, a bürokratikus nagyhatalmak legkevésbé tudták értékelni az ő üzleti zsenialitását. Végre is keserűséggel a szívében kérte 33 évi szolgálat után, 1837-ben a nyugdíjazását.

Akkor már a Nemzeti Múzeum és a Tudományos Akadémia minden kiadványán ez állt: „Nyomattott a Királyi Universitas” betűivel.

Bacsányi haragszik, Petőfi korrigál

Az iskolauccai nyomdaépület levelesládáiban, ott fenn a Várban, egy egész korszak íróinak élete van szemérmesen bezárva. Íróink, költőink, tudósaink elfelejtett, eltírtokt sorsa a levelekben, kötelezvényekben és szerződésekben mindenütt megszólal. Ha valaha múzeumvá válik ez a ház, akkor a magyar reformkorszak és a nemzeti költészet kora egész romantikájával odakerül a falakra. Szellemileg, mondhatni, itt született meg az új Magyarország. A konzervatív érzületű, de finom intelligenciájú Sággy Ferenc e kor nagy magyar egyé-

LIV. Duplex Cicero A

**O quam multas, & grav
passi sunt Apostoli, Martyr
Virgines, & reliqui omnes
stigia voluerunt sequi.**

L.V. Duplex Cicero Cu

*Nam animas suas in hoc m
in eternam vitam eas possid
striclam, & abdicatam vitam
eremo duxerunt! quam longa
tationes pertulerunt! quam f
mico vexati sunt! quam ci*

Kétcicerós betűk az 1773. évi leltárkönyvből. Típusuk a római köbevésetti írásokra nyúlik vissza

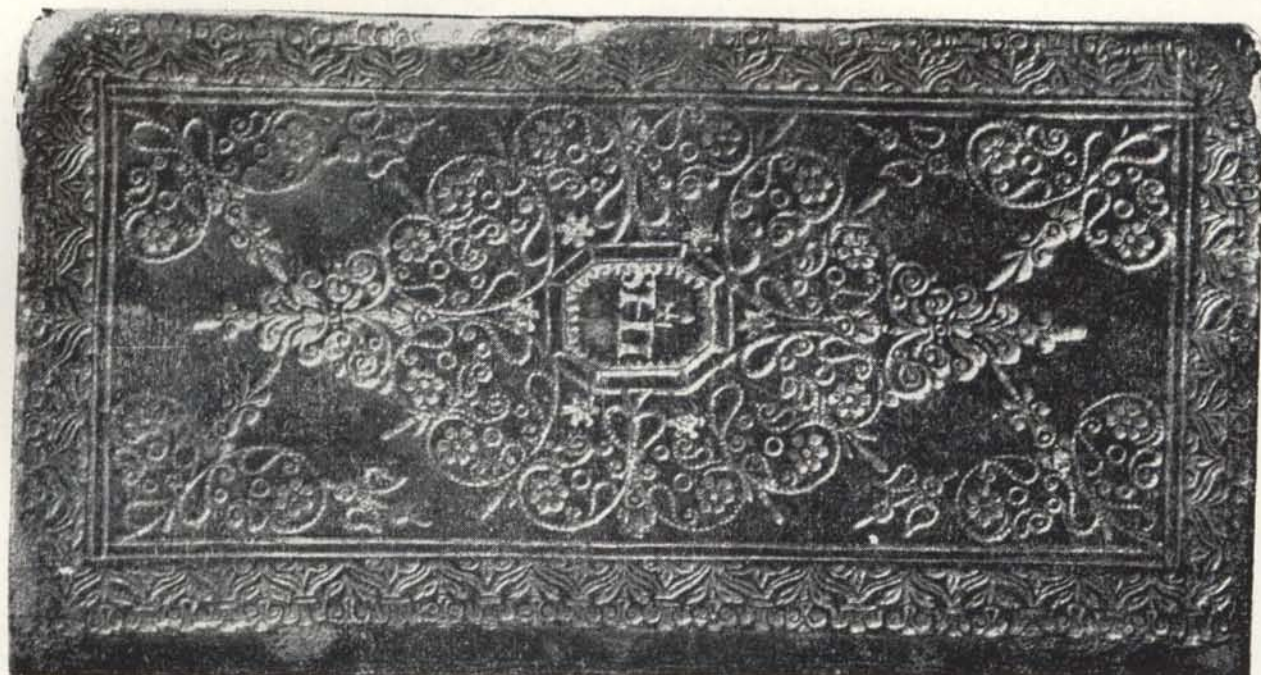
niségeit mind oda tudta vonzani. Százötven év írói, történettudósai, jogászai és költői mind itt hagyták valamely formában a kezük vonását. Ha másként nem, egy pár korrektúra-íven.

Aki majd a kor irodalmi viszonyait gazdaság-

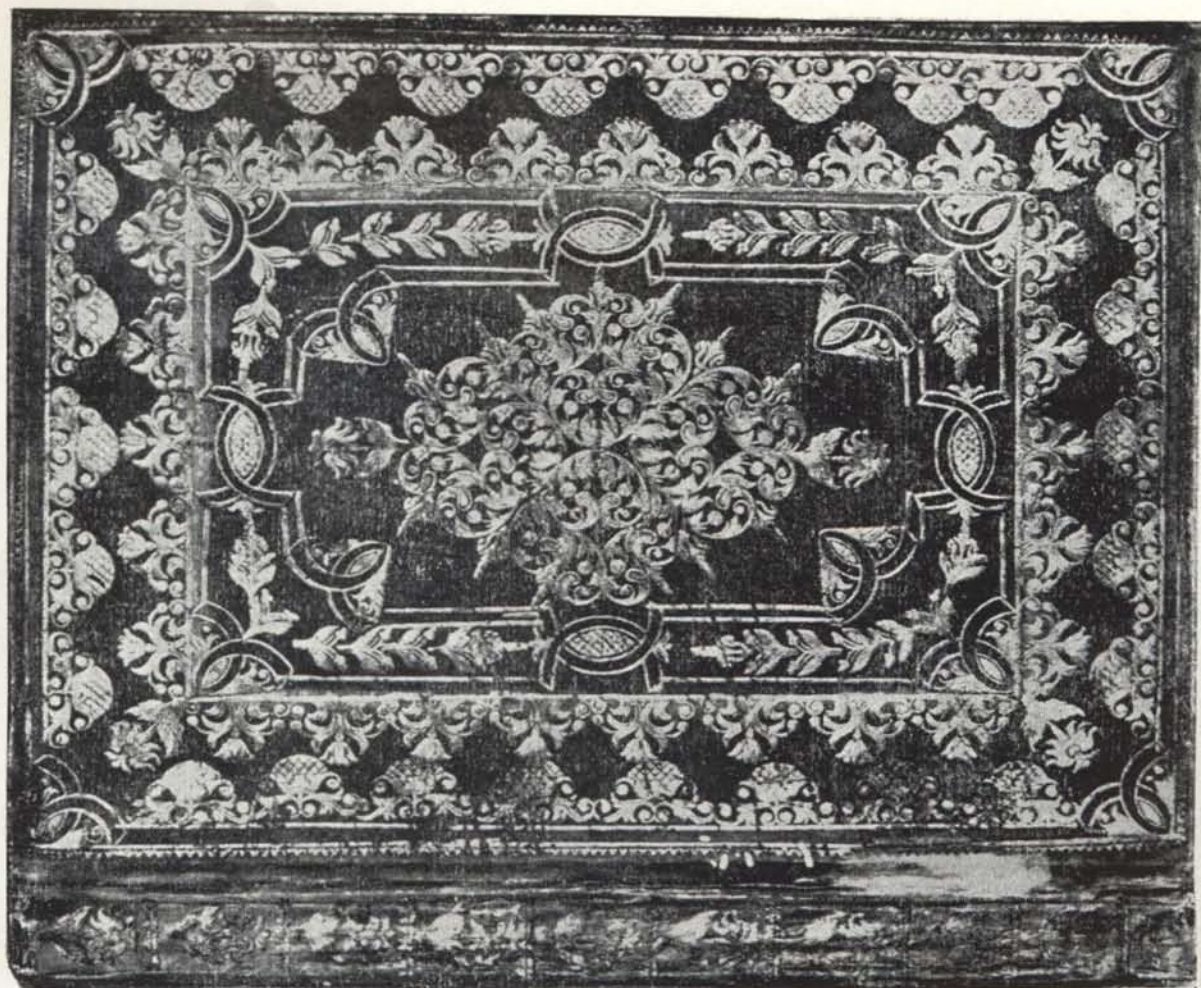

Fejléc a XVIII. század elejéről, késői renesszánsz díszítmenyekkel

történeti alapon fogja megrajzolni, a rengeteg pénztári és kereskedelmi könyvben fog legnagyobbjainkkal találkozni. Akit az egyéniség a maga intím emberi voltában érdekel, leveleiket fogja böngészni. Olvasni fogja a komoly akadémikusok: Katona István, Fejér György latin nyelvű leveleit a hosszú és respektábilis megszólításokkal. Látni fogja a szerződéseket, melyeket az írók, szerkesztők a nyomdával kötöttek. A Kazinczyék körétől kezdve a Kisfaludyakon át Eötvös, Széchenyi és Treforték nemzedékéig minden költőnek, államférfinak van valami kapcsolata az Egyetemi Nyomdával. Ezek a sárguló levelek a jellegzetes szép nagy betűkkel elárulják, mily szabatos, tisztességes és méltóságteljes volt a magyar literátusok nemzedéke. A szerződések beletekintést adnak a kor szűkös viszonyaiba. Az Akadémia úgyszólván minden kiadványát itt jelenteti meg. Az Évkönyv, a Tudománytár, a Magyar-Német zsebszótár szerződései mind megvannak. Egyiken maga Széchenyi írja alá az okmányt, másutt — legtöbbször — dr. Schedel Ferenc titoknok, akiből irodalomtörténetírásunk nagy Toldy Ference lett. Az Akadémiával épúgy ki kell kötni írásban a nyomdabért, mint akárki másnál. Egy ív nyomásáért 21 forint 36 krajcárt fizetnek s még hozzá — „ezüstben”. Mindenesetre sokkal enyhébb feltételek mellett kapta nyomtatványait Munkácsy János, a „Rajzolatok” szerkesztője. Nyolcszáz példányban megjelenő lapjának egy íve szedéséért, nyomásáért mindössze 9 frt 43 krajcárt fizetett, igaz, hogy ebben a papír nem foglaltatott benne. De ha az utókor tudná, hogy hány ily lapszámla maradt kifizetetlenül és irodalmunk hány jelese járt úgy, mint a Sürgöny szerkesztője, akit perelni kellett a tartozásért! Hogy ki volt a felperes? Talán Kra-

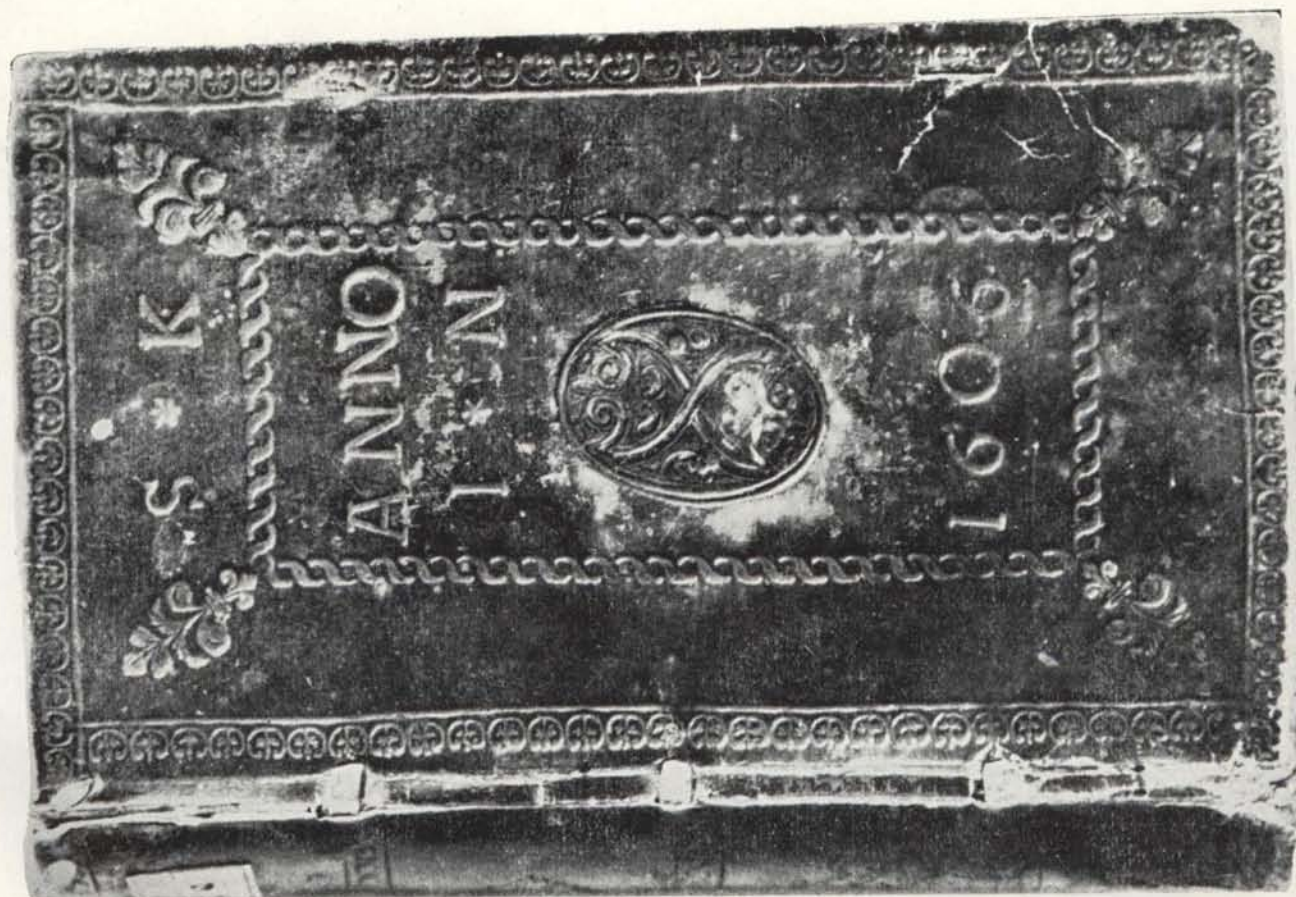
Nagyszombati bőrkötés aranyos nyomással (1703)

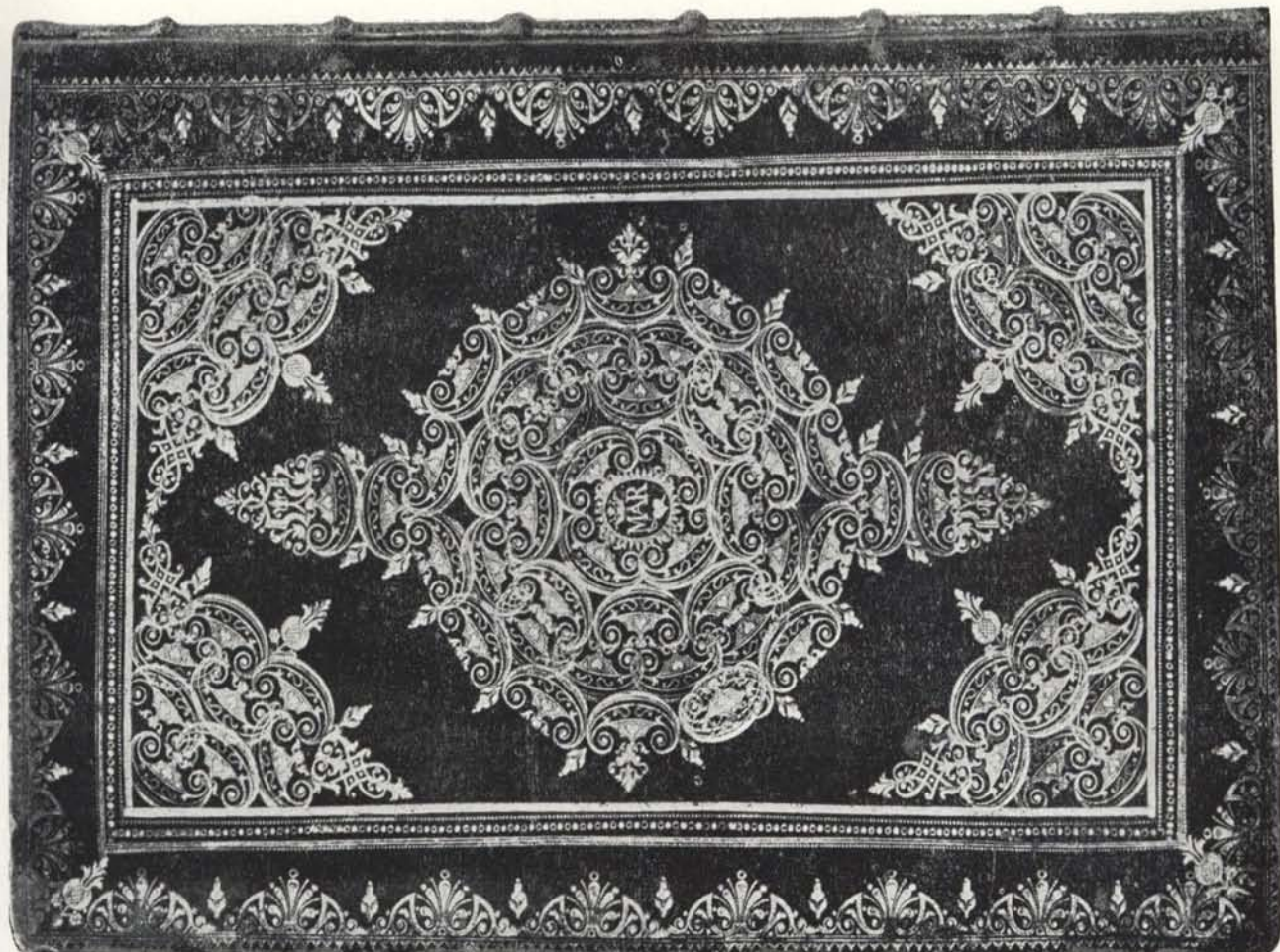
Nagyszombati kalendárium kötése (1761)
kék, vörös és arany díszekkel kisse tállterhelt

Nagyszombati kötés bőrből, kapcsokkal (1698)

Nagyszombati kötés (1591-ből) bőrből

Nagyszombati kötés (1715)
a cikornyás díszek sokasága kissé hanyatló ízlésre vall

Vörös bőrkötés aranydíszszel (1701)
A tükör és a keret igen ízléses, nem túlterhelt

mer János, a faktor, mert rendesen ő írta alá a nyomda nevében a szerződéseket, míg Sággy Ferenc úr nagy óvatosan beírta vele, ha oldalt odaírta a nevét. És egy-egy száraz pecsétet is ragasztott oda a neve mellé.

Fejléc a XVIII. század elejéről, késői reneszánsz díszítőmunkákkal

Szó, ami szó: a kedves, derűs és mégis szomorú táblabíró-világ ott állt a csendes budai nyomda háttérében. Mindenki szereti Sággy Ferencet s nagyrabecsüli a szép nyomtatványokat. Szerényen, illedelmesen leveleznek vele a nagyok, alázatosan az ismeretlenek. Még aki másfelé nyomtatja ki a könyveit, lapjait, az is tartja vele a barátságot. Mert nem lehessen tudni, nem kerül-e kéziratával egyszer az Egyetemi Nyomdához, meg azért is, mert ily módon a saját nyomdászánál lefelé lehet morzsolni az árakat. (Hivatkozván arra, milyen olcsón nyomnak a Várban!) Talán csak egy ember volt, aki a nyomdára haragudott, Bacsányi János, a költő. Ő haragudott, bár nem nagyon. Ő is csak azért, amiért a költők Gutenberg óta szidják a nyomdákat: a sajtóhibák miatt. Meg is írta Linzből, 1835 január 27-ikén kelt levelében: „Az utolsó correcturát minden árkusra nézve mindenkor *elvárom*. Hosszas tapasztalásomhoz képest utoljára törvényül tettem magamnak, hogy inkább soha semmit sem nyomtattatok. Alig ismerheti valaki jobban, mint én a betűszedők és correctorok egész nemzetségét. Ők *mindent* tudnak és *mindent jobban* tudnak, mint a könyvszerző vagy akárki más, s mégis a legszorgalmasabb korrektúra után is az előbbi hatalmas hibákat még több és még rútabb hibákkal szaporítják.”

Baj ebből sem lett, mert Sággy Ferenc úr hozzászokhatott már, hogy az írók lobbanókedvűek. Azért az írók világa mégis csak dicsérte inkább, hiszen még a felsőbbbségek is azért függesztették fel az állásától, mert „erélytelen a pénzek behajtásában”. Mivé fakultak különben is ezek a levelek, akták, fegyelmi iratok a lassan duzzadó élet-erő fényességében! Lent a folyó túlsó partján las-

san kibontakozott játékszíneivel, kaszinóival, takarékaival, redoutbáljaival és fiatal nagy költőivel a káposztáskertekből lett Pest, fönt a csendes utcák német iparosai és kiskocsmái közt pedig ott állt a nyomda. Vaskapcsos fasajtói nyikorogtak, betűi ólomgőzében egy új világ ígéretei kóvályogtak. És a fiatal segédszerkesztő, a legszebb ígéretek lázas ábrándjaival szép csöndesen járogatott fel a várbeli nyomdába. Enyhe délelőttökön a hajóhídon, télen a befagyott folyóvizet át. Petőfi Sándor segédszerkesztő úr, a Vachott Sándor Divatlapjának nedves ívei fölött böngészte a sajtóhibákat és az öreg nyomda szívére ölelte a fiatal költőt, aki egy kicsit az ő fia is volt.

Betűk és díszek az Egyetemi Nyomda 1773. évi leltárából, a tizenharmadik század francia tipográfiájának jellegével

V. Betűk, könyvek, illusztrációk klasszikusai

Egy emberöltő és három stílus

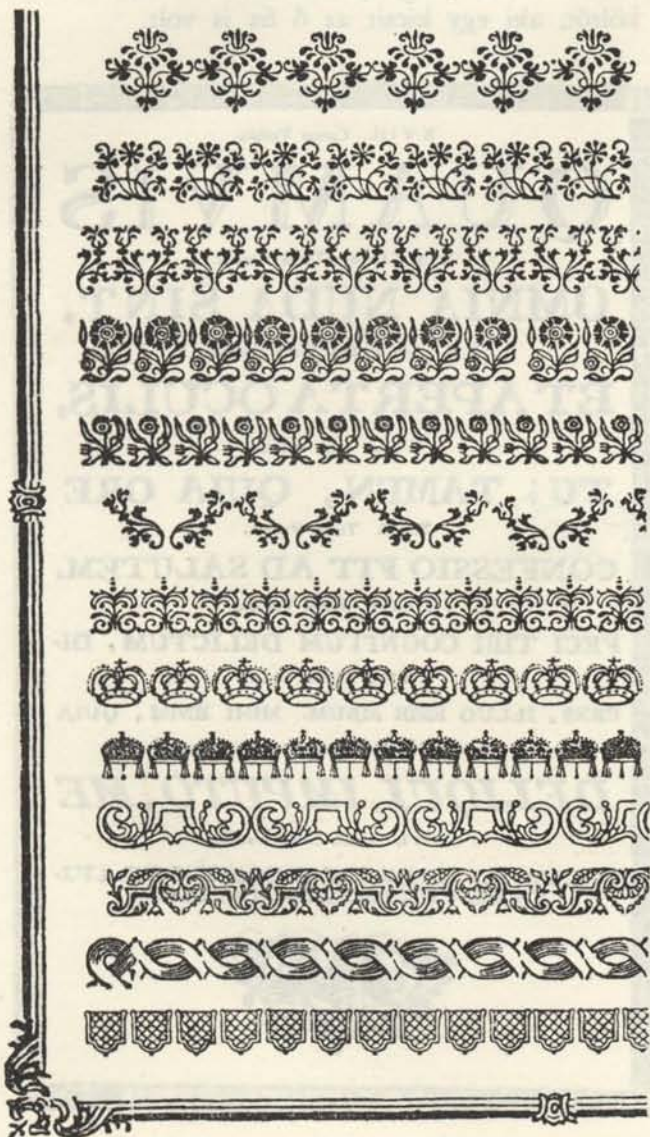
A tizennyolcadik század utolsó negyedétől a tizenkilencediknek közepéig: éppen egy emberöltő. Ez volt az Egyetemi Nyomda életének fénykora. És ez volt a magyar irodalom történetének fénykora is. Nem véletlen, hogy a kettő összeesik. Az irodalom megtalálta az ő külső arcát könyveink művészi tükrében. Nem tiszta magyar jelen-

ség ez, így van az egész világon. A gondolat, a bölcsesség, a költészet megbecsülése okozza. Az sohasem volt az ókor óta oly tisztelt, mint ezidőben. A tizennyolcadik század vége: a racionalizmusé. A filozófiai elméké. A tizenkilencedik eleje a nemzeti érzés renesszánszáé. A költők aranykora. A század dereka felé a történelmi romantika éled fel. Ez a mesélőké. Ennek a három irodalmi világképnek megéreztetésére törekcszenek világszerte a könyvcsinálók.

Nincs annál nagyobb, szebb hivatása a könyvnyomtatónak, mint hogy munkájával a könyv belső tartalmát sugározza kifelé. Harmóniát teremteni szellem és forma közt. Megtalálni egy bizonyos könyvhöz a nekivaló betűket, címet, illusztrátort, kötőmódot, — ez avatja a könyvcsinálót az író társává. Volt idő, mikor nem is két, hanem egy személyben egyesült ez a hivatás: az volt a könyv egységének a mesebeli korszaka. A protestáns idők szónokai s bibliafordítói gyakran maguk szedték, díszítették könyveiket. A tizennyolcadik században is volt egy ilyen költő: Gessler Salamon svájci német költő, aki maga illusztrálta a saját maga által metszett képekkel írásait. A tizenkilencedikben két angol is megcselekedte ezt: William Blake száz év előtt és William Morris alig negyven évvel ezelőtt.

De azóta, mióta az élet elkülönült, a nyomdász feladata a külső köntös megteremtése. Annak az emberöltőnek, melyről most beszélünk, ez volt a legfőbb erőssége. Hogy birtokában volt ennek a képességnek. Ma úgy mondanók: „költiséget és fáradságot nem kímélve” kereste a hozzávaló eszközöket. Akkoriban minden nagy könyvnyomtató, betűszedő, sőt betűrajzoló és öntő is legfinomabb expresszióját kereste a szellemnek. Ez az, amit „műgond”-nak szokás elavult szóval nevezni. Ezért a műgondért érdemli meg az akkori könyv minden tisztességes műhelye, hogy annak életnyilvánulásait, karaktervonalait gondosan szemügyre vegyük. Ezért van az, hogy minden mai fejlett ízlésű könyvnyomtató tudatosan mélyed el e kor tevékenységének tanulmányozásába.

A könyv külseje a nyomtatás feltalálásától kezdve szépen, de egyoldalúan fejlődött. Azt a

Keretdiszkek az Egyetemi Nyomda 1773. évi leltárából

tisztes archaikus vonást, melyet a fehér lapon jelentkező fekete betűk összessége adott neki, a XV., XVI. és XVII. század folyamán végig megtartotta. A fametszetes képek, díszek s a helyen-

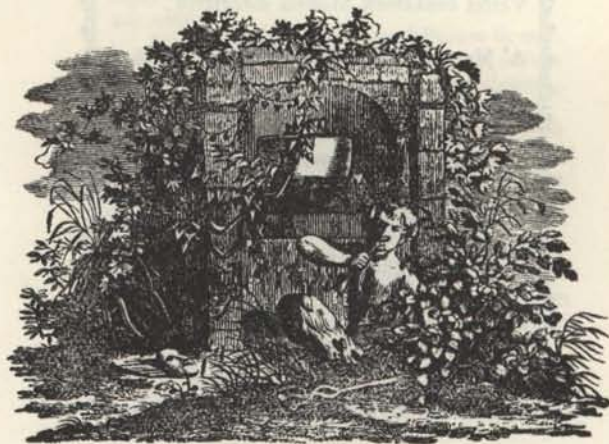
Könyvdísz a 19-ik század elejének jellegzetes régiségimádó hangulatával

ként jelentkező kétszínű címlapok úgyszólván megőrizték a könyv megjelenési formáját. Nagyon nemes e könyvek egyszerűsége. Nagyon stílusosak a faragott dúcra rájuk jutó síkdíszek is. Hiszen ezek épúgy domború felületről jutnak a papirosra, mint a szedett szöveg. Egy síkban élnek tehát a szöveggel. De azért a tisztaság könyvemlékekben mégis van valami típusos hidegség. Ez a merev fa nem is igen enged mást, mint ily puritán könyvművészetet. Egészen más lett a helyzet, mikor a rézlemezről való nyomtatás megjelent mint könyvillusztráló technika. Az, amit festőiségnek neveznek, most szabadon kiélhette a maga formáit. Az új anyagba belevésik, illetve maratják a vonásokat: a mélységgel árnyalati értékek, valószínűségek jelentkeznek a fekete tónusegységben. A figurák, a jelvények, a szimbólumok, az emberek, a madarak, kosarak, virágfüzerek plasztikus képet kapnak. Lehet, hogy ez szigorúan véve ellenkezik a síkdíszítést kívánó egységes szedés törvényeivel. De tényleg ez új életet teremtett a könyvművészetben világszerte. Pezsgésbe hozta a könyvműhelyek munkásait. S végeredményben új könyvbarátokat, új művészeket, sőt új életformákat is teremtett a társadalomban. Franciaország nagy illusztrálói Gravelot, Moreau, Cochin, Eisen jártak elől ebben a rézmetsetes technikában. A ba-

roknak szenvedélyes pátozát s a rokokónak finom kecsességét vitték bele a címlapok játékos, tündéri, vagy érzelmes képeibe. Csakhamar a németek követték őket nyomon. Ott is a gáláns, szerelmes, kalandos irodalom cicomáit igyekeztek visszaadni oly díszítők, mint Chodowiecki. De hovatovább az egész világ könyvművészete az új irány felé fordult s a mi könyvcsináló nyomdászaink is a francia öntőműhelyek és rézmetsetzők formavilágába nyúltak bele.

Mondottuk: az az emberöltő, mely e két termékeny évszázadot, a XVIII-at és XIX-et átöleli gazdag volt a könyv áldozatkész szeretetében. De gazdag volt stílusváltozatokban is.

Mikor ez a könyvkultúra hozzánk jut, a vidámság görög istenei és pásztorjátékai mindenütt elhalakulnak. A tizenhetedik század utolsó negyedében a magyar könyvnyomdai termékek vagy a jezsuitabarok egyszerűbb egyházi formáit, vagy a XVI. Lajos korának világfiás, de kissé akadémikus stílusát mutatják. A mi franciás költőink Voltairehez járnak iskolába, a mi franciás rézmetsetzőink s nyomdászaink tehát pompa helyett eleganciát keresnek a külsőségekben. Mikor a Berzsenyiék, Kazinczyék klasszikus formavilága kerül az irodalom

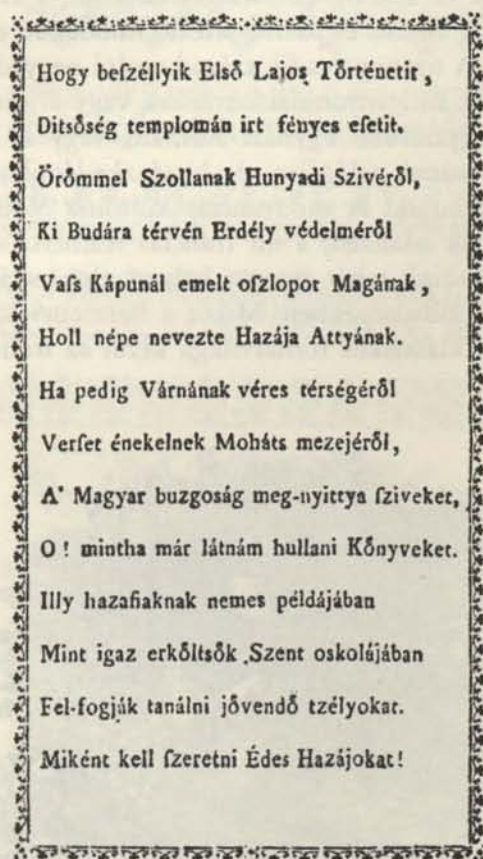
Könyvdísz a 19-ik század elejének felfogásában

élére: a nagyon higgadt copfstílus görög-római épületei s jelképei szegélyezik nyomtatott műveik címlapját. S ahogy a franciáknál, németeknél szárnyait kibontja Hugo Victorék, Kleisték romantikája, a mi nyomdászaink is megtalálják az Aurora, vagy az almanach-líra lágy, érzelmes hangjának

könyvdíszait. A fantázia füstkarikái kerülnek a címbetűk fölé, lent pedig a romok hangulatképei a címlap aljára. A magyar könyvnyomtatás úttörői ugyanazt a hálátlan utat taposták itt, mint az irodalmi heroldok. Az ő apostoli munkájukról túlön-
túl kevés szó esett eddigelé.

Metszetek és könyomatú képek

A cinkográfia útján előállított klisé a fotomechanika diadala. A hetvenes-nyolcvanas évek óta ez könyviparunk tömegtápláléka. Szerepe körülbelül az, ami a fotografálásé az életben. Gyors,

A szép tudományoknak áldozott versek (1780) egyik oldala, a betűk, sorok és a keretlénia kecses finomságúak

könnyű és biztos módja a közlésnek. De a fotografálást megelőzte az arcképfestés. Ez nem tömegipar, hanem művészet. Így vagyunk a rézmetszettel is. Korábbi, primitívebb módja ez a könyv díszítésének, de egyúttal becsesebb is, mert a kéz, az egyéniségadta intuíció szerepe nagyobb ebben.

Ma a régi rézmetszeteknek gyűjtői vannak, akik az ilymódon illusztrált könyvekért is nagy árakat fizetnek. Régen a rézmetszésnek gyakorlása is elterjedt passzió volt s némileg hasonlatos a mai amatőr-fotografáláshoz. A metszetek igazi mes-
terei persze egy-egy nagy művészi centrumban éltek. A század művészi formanyelvét pedig az antik múzeumokban vagy a paloták és templomok díszítményeinek tárában sajátították el. Ha mást nem, legalább is mesterembereknek való „Ornamentstich”-eket, (mintafüzeteket) csináltak. Ennek motívumkészletét felhasználta az ötvös és az asztalos, a könyvkötő meg a bábsütő. Másrészt az iparoslegény is, vándorolva, ezeket a címkéket gyűjtögette és felszabadulása előtt ezeket próbál-
gatta maga is rézbemetszeni.

A nagyszombati egyetem nyomdáját is egy ilyen művészi központ rézmetszői látták el eset-ről-esetre címlapokkal. Bécs volt ez a közeleső művészi központ. Egész sereg nevet lehetne elso-
rolni az akkori osztrák rézmetszők közül, akik ide dolgoztak. (Kadoriza, Landgraff, Porker Márton.) Persze legtöbbjük egy-egy uralkodó vagy főpap arcvonásait örököltette meg a hadijelvények s egy-házi dicsőség bombasztikus halmazával. Már a híres csataképfestő Rugendas fia, Gottlob Jeremiás, a fény és árnyék elosztásának mesteri keze-
lője is. Mikor pedig a nagyszombati kor végeztével Budára került a nyomda, itt — épúgy mint egyéb magyar nyomdáknak — helyi rézmetszők lapjaival kell egybefűznie a könyveket. A régi nyomdafel-
szereléssel vagy ezer rézlemez is idekerül. A sokféle rác, szerb, tót imakönyvben ezeket legalább rész-
ben fel lehetett használni. Ha lapozunk e köny-
vekben, egy-egy igazán kitűnő rajz is felöltlik a többnyire sablonos képek közt. Itt egy úrvacsora-
kelyhet látunk, amott egy kezét: ég felé tartott öt ujjával. Mintha egy nagy mintázó vad ereje hasí-
totta volna őket az anyagba. Máskor érdekes, csa-
varodott testű szentek, lebegő Máriák vetődnek elénk. Ilyenekre az oltárok faragott szobrai inspi-
rálták a metszőket. Általában igen sok a primiti-
vizmus még a budai rézmetszőkben is. De néhány névhez nemcsak nyomtatókegyelet, hanem nagyon művészies alkotások emléke is fűződik.

A magyar rézmetszetnek egyik európai értékű művelője volt Czetter Sámuel. Ez az orosházi fiú bécsi tanulóéveiben s külföldi vándorlásaiban a

nagy és precíz technikai tudás mellé a finom ízlést is elsajátítja. Nemcsak Maulpertsch, az osztrák és magyar barok ismert templomi festője volt rá hatással. Dürer, Lebrun, Rubens mind arra ihleti, hogy képeiket rézbe marassa. Mikor ő 1805-től kezdve Budán dolgozik, a magyar nagy metszetgyűjtők (Eszterházyak, Széchenyiek, Festetichek) az ő lapjaiban is megtalálják a baroknak formavilágát. De főleg a nyomdák és a könyvek kiadói foglalkoztatják őt. Az „Officium Rákoczianum” az ő képecskéivel önt magyar és katolikus szellemet az olvasó tanulóifjúságba. Gyöngéd asszonyai, szentjei díszítik a „Liliomkertecské”-t. De époly szeretettel metszi rézbe népviseleteinket is a Békessy-féle gyűjtemény számára. Hány ily rézmetszöt lehetne még elsorolni, aki 1800 táján Budán tűnt fel, de neve s rajzai elárulják bécsi származását. Egyik az arcképekben erős, mint Höfel Balázs. Ez a kor nagyjait adja vissza, síma, parókás arcukat, vagy magyaros koponyájuk kemény vonásait (egy Perger- vagy Isabey-féle portré nyomán). Más az exlibrisben és a görög emblémákban jeleskedik, mint a tudós Akadémiánknak dolgozó Binder János. Van, aki a magyaros viseletek s a magyar szentek élete iránt fogékonyabb, ilyen a roppant sokoldalú és precíz Lehnhardt. Ő már az olcsóbb acélmetszeteiket is készíti, amit kivált a kézzel színezett nyomatok előállításánál használnak takarékoság okából. Egy kedves nyárspolgári biedermeier-világ köszönt ránk az 1820-as évek e metszeteiről. Itt van az olcsó füzetes vállalat a derűs kispolgár számára. Gyűjtőcíme: „Abendunterhaltungen”. (Estvéli szórakozások.) Egyik: Zum Vergnügen. (Az élvezés számára.) Másik: Im Sommer. (Nyári estéken.) Mind érzelmes címképpel. A harmadik: „Abendunterhaltungen für Gebildete”. (A műveltek estvéli szórakozásai.) Cím-lapon: rokkát perget a fiatalasszony, férjeura pedig csókolgatja. Budai biedermeier-csendélet.

Igy szórakozott a polgár. És így kereste kenyerét a rézmetsző. Vándorolva, alkudozva, tanulva és az erkölcsöket nemesbítve. A jönevűeket becsléletesen megfizették. Höfel százhusz forintot kap az Egyetemi Nyomdától egy metszetért. De bizony a kicsinyek heves konkurenciával verekedtek. Nem is csoda: hiszen annyi volt a rézmetsződilettáns, mint ma a festészetben. Már említettük, hogy a régi iskolázás a rajzi készség mellé ily ezer-

mesterkedő ügyességeket is belenevelt az ifjúságba. Könyvkörést, rézmetszést sok kollégiumban tanítottak. *Debrecenben pedig egész kis ifjúsági rézmetszőegyesület is alakult a tizennyolcadik század végén.* Közülük persze később sok hivatásos mesterévé vált az illusztrálásnak. (Erős Gábor, Papp József, Pethes Gábor.) És a legnevesebb köztük Karacs Ferenc. Akit később a fővárosban igen sok tankönyv megcsinálásánál igénybevesznek a nyomdák. Igazi ezermester volt ő: oklevélíráshoz, térképmetszéshez, betűvéséshez egyformán értő. És mert e nemzetenél minden tehetségnek megvan a párja a másik felekezeten is: ott az esztergomi papnevelő igazgatója, Mayer István kanonok az, aki sorozatosan készíti a rézlemezeket. Az ezer-

E X A L G E B R A.

Dare notionem Algebrae, quantitatis positivae, negativae, monomiae, polynomiae, homogeneae, heterogeneae, signorum, termini, coefficientis, exponentis.

II. Quantitates integras algebraicas iuxta leges demonstrandas addere, subtrahere, probas adducere.

III. Perinde est, uterlibet factorum sit multiplicandus, aut multiplicator, qui aequalibus affectu signis factum, & quocum dant positivum, contrariis negativum.

IV. Quantitates integras algebraicas inter se multiplicare, dividere.

V. Datas fractiones heterogeneas ad eundem communem denominatorem, aut ad minores terminos manente valore reducere.

VI. Datam quantitatem integram transformare in fractionem seu assignato, siue non assignato denominatore, vel fractionem impropriam ad integram, vel quantitatem mixtam ex integra & fracta ad fractionem puram reducere.

VII. Datas fractiones algebraicas addere, subtrahere, multiplicare, dividere.

* 2

VIII.

Vizsgai feladatkönyv, melyet Benkő Miklós írt a Balassa grófok részére. 1781-ben még a jelentéktelen kis nyomtatványok is a barok-ízlés szellemében készültek

nyolcszázharminc évében azután megritkul a rézmetszet, elfogy lassan az acélmetszet is. Egy új technika válik népszerűvé: a könyvnyomtatás. A rézmetszet inkább az előbbi század gáláns világának tükrözője. Kecses, hajlékony, finomkodó figurái ott

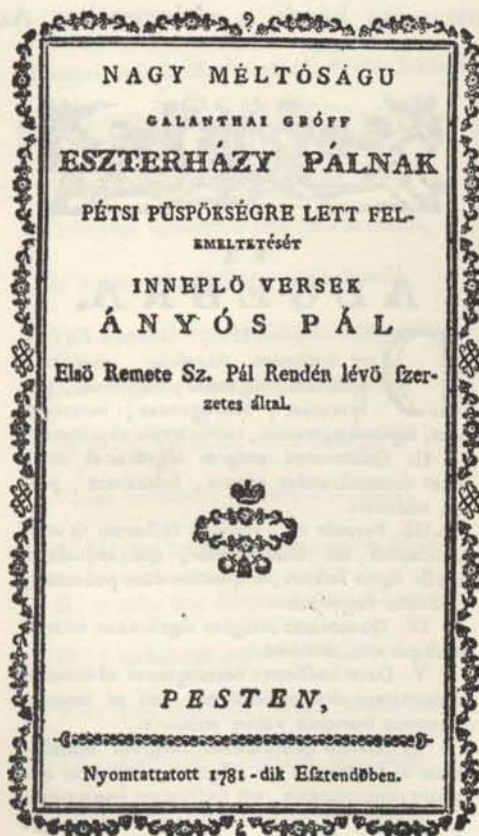
vannak a zsebrétű almanachokon és a komolykodó enciklopédiákon. Az új század asszonyának, a biedermeier-divathölgynek nem a szférák zenéje kell, hanem az utolsó párizsi divat, papagáj-színeivel. Erre volt jó Senefelder találmánya: a litográfia. Előbb, a Honderű szerkesztője, Petrichevich-Horvát, utána a Rajzolatok és a többi folyóirat szerkesztője is Párizsban rendelt mellékletekkel kedveskedik „honunk szebbelőkü asszonyainak”. Divatos dámák után politikusoknak hízeleg az új technika: Barabás Miklós, Perlaszka, Tyroler körrajzai az ő magyarruhás alakjaikat terjesztik olcsó pénzen hivatszobák és lakásfalak számára. De

De hogy a harmadik művészi sokszorosítotechnika se merüljön feledésbe, arról egy Ritter vagy Richter nevű fametsző gondoskodik az Egyetemi Nyomdában. Majd később az olcsó kis mesés-könyvek egész sereg névtelen metszője. Míg nem a század vége felé egy kitűnő véső keze alatt válik a színes illusztrálás elsőrangú dísszé, Morelli Gusztáv fadúcai nyomán.

Két könyvnyomtató dinasztia

A magyar irodalom s a magyar könyv fellendülése az írókon felül a kiadók kezében is volt. A tőkehalmozódás kezdetei a napoleoni válságok után Ausztriában is, Magyarországon is kiváltják a nagy nyomdák fokozottabb üzemfejlesztését. A huszas és harmincas évek magyarja már áldoz könyvekre is, tehát üzletnek sem rossz a nyomdai vállalkozás. A szentkönyv, imádságos, zsoltáros, kottás-könyv mindig fogyott, ezt tudjuk. Most, a század elején új sajtótermékek születnek, egyesítve költészetet, irodalmat és hasznos tudnivalókat. Afféle átmeneti forma a régi könyv s a későbbi hírlap közt. Ez átmeneti formák legelseje a kalendárium. Parasztnak, úrnak egyformán kedvence. Ezért adnak el magából a komáromi kalendárium-ból 84.000 példányt egy esztendőben. A finomabb osztrák és német családok számára ott van az almanach. Rendesen zsebrétű, finom metszerű könyvecske. (Ilyeneket az Egyetemi Nyomda is csinált, nyilvánvalóan francia mintára, 1807–10 táján.) Édeskés mitológia ömlik bennük végig, még édeskeőbb hangulati költészet vizein. Ezeket továbbfejlesztik a folyóiratok. Vers, novella, színház és technikai találmányok potpourrija, ez a negyvenes évek folyóirata. De ugyanakkor, mikor e sovány kis folyóiratok elterjednek, megnyílnak a szemhatárok. A francia gáláns élet, az angol sport- és lakáskultusz, a német könyvkultúra megértőkre és utánpótlásra talál. És e kis gyarmati ország visszaszorított fővárosa elkezd föllélekzeni.

Harmincnégy magyar és tizenkét erdélyi nyomdát számlál egy 1817. évi statisztika. Mivel foglalkoznak, miből élnek? Kicsiny a felszerelésük, tőkehiányuk arra utalja őket, ami legolcsóbb és legkapósabb: akcidenst (kisnyomtatványok) és kalendáriumok készítésére. Másfélszáz szedőnek és kétszáz nyomónak adnak munkát, megélhetést ebben az országban. (Ugyanezen statisztika szerint.)

Címnap (1781)

a francia betűtípus és keretléc gondos kiválasztásával

a gyermek-képeskönyvnek is kedves mellélete lesz a színes kép. És ha litográfiák vagy acélmetszeteik nagyrészt külföldi sablónok is, mindig akad bennük egy-egy eredeti Gyuricza vagy Marika is. Szeremley Mihály, Marastoni József a belső címnap mellé egy kis fotográfált színes képet nyújtanak át a családi kertcskék gyermekfiguráival.

A sok kis nyomda közt négy nagyobb van. Az Egyetemi Nyomdán kívül az egyik a pozsonyi Wigand-nyomda. A másik két nagyobb nyomda két történelmi névhez kapcsolódik. S mindkét dinasztiában ragyognak elő egymásután apák és fiúk a vezetésben. Az egyik dinasztia afféle osztrák-magyar könyvuralkodó-család. Ez a *Trattnerké*. Bécsben ragyog a rezidenciájuk. Annak homlokára iratta ki a dinasztiatelepítő János Tamás a büszke feliratot: „Trattnerhof” (1773). Ez az első nagy nyomda a monarchiában, mai fogalmak szerint is nagyüzem. Minden része az üzemnek, nyomó-, betűmetsző-, könyvkötő-, adminisztráló-helyiségek mind egyesítve itten. Egy könyvimperátor, aki a monarchia minden nagyobb városában nyomdát, vagy könyvesboltot tart fegyverben. Egy üzleti zseni, akinek minden ötlete aranyat teremt. Van egy szegény rokona, afféle vergődő ember, a Párizsban tanult Trattner Tamás. Volt az Egyetemi Nyomda alkalmazottja is, ott nem soká volt maradás. Ennek a szegény rokonának az újszülött gyermeke bölcsője mellé odateszi az öreg Trattner, a keresztapa a maga ajándékát. Egy egész nyomdát ad neki ajándékba. Így indul el a pesti oldalág, melyből egyszerre csak trebélyes fa lesz. S annak legdicsebb hajtása Trattner II. János Tamás (1879—1824). Költemény meg nem énekelte. Könyv az életét részletesen meg nem írta. Pedig igen sokkal adózott ennek az elhagyott, lenézett magyar kultúrának. Ahány költő, megannyi barátja. Ahány könyv, minden ott van az ő szeretete. Ahány új kiadvány, annyiszor frissíti fel a betűkészletét, annyiszor levelez, fizeti a külföldi öntőket, a nagy vámokat, csak szép legyen a könyv. Vannak könyvei, melyek az akkori könyvnyomtatás külföldi remekei mellé állíthatók. Vannak kötései (a híres Trattner-féle bőrkötések), kevés empire-díszek színes bőrbe arannyal préselve. Ezek mutatják, mennyire tudja a könyvfedél szerkezeti szépségeit kiemelni és olcsón is hatásossá tenni. De ép olyan jó üzletember is volt. Itt állt az ő pesti műhelyében „exclusiva privilegia”-k nélkül, a maga erejére utalva csupán. És mégis 827 munkát adott ki 11 évi működése alatt.

A másik család, mely művelődésünk történetében könyvekből állított magának emlékoszlopot: a *Landerer-család*. Itt is két ág van: a budai és a pozsonyi ág. Az elsővel hamar készen vagyunk.

Mert ez, bár 108 évig tartotta fenn üzemét Budán (1723-tól fogva), éppen csak tengődött. A ponyvának dolgozott, a körülményekhez képest elég lomposan, piszkosan. Ha egy-egy sarja ki is terjeszkedett jobb könyvekre (Katalin 1771-ben), német tankönyvekre, nem igen boldogulhatott, mert a monopolizált nyomdák elnyomták. Annál szívósabb, erősebb volt a másik ág, a pozsonyi. Egész monográfiát érdemelne ez a nyomdász-család, melyről itt csak vázlatos mondatok szólnak. Utja párhuzamosan halad a nagyszombati nyomdáéval és mint ez, megszűnt katolikus nyomtató-

A Z É K E S Í R Á S N A K E L E J I.

M E G - F E J T É S.

Az ékes-írás a' betűket az elő- húzásokból, és a szavakat a' betűkből író - tollal rendesen öszve - állítani.

F E L - O S Z T Á S

I. T Z I K K E L Y.

A Z Í R Á S H O Z - V A L Ó K É S Z Ű L E T R Ő L.

Í T T s z a b o t t r e n d s z e r é n t s z ó l l u n k a' t e s t n e k á l l á s á, a' k é z n e k f e k v é s e, é s a' t o l l n a k t a r t á s á f e l ő l.

A 3

Tankönyv címlapja (1781), amelyent tízezer-számra csináltak kis iskolás gyerekeknek, elegáns francia (Fournier-féle) betűkkel és díszítményekkel

műhelyek betűkészletéből sarjadt ki. Landerer János Mihály bizony kis ember volt még, mikor az 1700-as évek elején hozzáfogott iparához. De ahogy gyarapodott a mestersége tudásában, úgy nőtt meg a műhely terjedelme. Pozsonyban (Rogertől) Kassán (a jezsuitáktól) veszi meg a fel-

szerelést, Pesten fiókot nyit és öreg korára már Fűskuti előnévvel nemesíti a király. Fia Mihály továbbépíti terveit, de unokája, Landerer Lajos már történelmi jelentőséget ad a pesti nyomdának. Ki ne hallotta volna a Landerer-Heckenast nevet, mely a szabadságharc, a Nemzeti dal s a szabadsajtó nagy történelmi tablói fölött ragyog

MEG-MUTATÁS,

HOGY

AZ ASZSZONYI SZEMÉLYEK

NEM EMBEREK.

AZ IRÁSBÓL, és A' JÓZAN OKOS KÖDÁSBÓL

NAP - FÉNYRE HOZATOTT.

Nyomtatott 1783-dik Észterházi.

Címlap (1783) technikai egyszerűséggel felépítve

már a kisiskola történetkönyveiben? A negyvenes évek nagy szellemi s politikai akciói mind oda-fűződnek a nyomdai háttérhez. A Pesti Hirlap, a Kossuth-féle kiáltványok, a márciusi ifjúság költészete — s a háttérben a Columbian-sajtó, az ólombetűket öntő szerszámok és az angol technika szellemén edzett Landerer Lajos. A történelem görögtüzében kigyúló szellemeknek ő adta meg a nyomtatott formát.

Régi mesterszedők

A magyar könyvnyomtató-művészet legtermékenyebb századaiban a francia ízléskultúrát tükrözi vissza. Ha az Egyetemi Nyomda régi könyveit századok szerint csoportosítva, odatennők melléjük a megfelelő kor egy-egy francia könyvpéldá-

nyát is, akkor látszana leginkább meg, hogy Lyon és Párizs mennyire hatással volt nyomtatóinkra.

A tizenhatodik század fametszetű címlapjain ugyanaz a késői renesszánsz építészeti keret ott és itt. A tizenhetedikben allegóriák és diadaljelek nehézkes ütegei. A pompázatos Lajos-stílus hasonáiból jut egy-egy melódia a könyvekre is. Később azonban a francia rézmetszők finom, karcsú vignettái, üdítő virágai kerülnek a könyvekre. A tizennyolcadik században a magyar könyvek nyomdai díszai a hajlékony és illatos francia díszek higgadtabb másai. Mint egy karcsú Blondel-keret az ő metszetéhez, úgy illeszkedik a címlap keretléniaja a szöveghez. Mint finom násfa a sodrott lánchoz, úgy tapad egy-egy fleuron a szedett oldalhoz. Lantok, angyalok, cserfagallyas líra és fuvola — távol visszhangjai itt a francia pásztortájkoknak. Latin népek képzeteinek virágai ezek. De beléjük fonódik egy-egy magyar dallam is: egy liliumkehely, egy tányérrózsa, egy huszárdolmányról ellesett zsinórfonás.

De a magyar viszonyok higgadtabb, józanabb volta abban is megmutatkozik, hogy a mi könyveink takarékosak a díszekben. Akkor ez a szegénység jele volt. Ma a mesterség diadalának tartjuk a mesterkelt díszek fölött. A magyar könyv a budai és pesti nyomtató műhelyekben — kényszerűségből is — mesteri szedésével, sorainak, lapjainak nyomdai tisztaságával hat. A magyar nyomdász nem a luxuskönyvek gyűjtőinek, hanem a mindennapos fogyasztóknak dolgozik. *Meglepő látni a régi nyomdászok igyekezetét, a kétkezes könyvek példás szedésén, festékezésén és ki-nyomtatásán.* Azok a kis iskoláskönyvek, számolásnak kezdetei, poétai dalfüzetek és egyéb olcsóságok, amellet, hogy egy-egy pompás sablon szerint formálódnak, mindig egy egész sereg technikai ötlettel is kedveskednek a mai nézőknek. A címlaptól a záróvignettáig egységes érzék irányítja a szedést. Az előszó, az ajánlás, a mecénásnak való hódolás négy-öt oldala talán csak a lap alsó kétharmad részét (néha csak egyharmad részét) veszi igénybe, a többit fehérén hagyja. Ez az alázatoság tükörképe. A cenzúrabizottság vagy egyházi főhatóság pársoros jóváhagyása nagy, ünnepélyes betűkkel, széles margóval, pecsétyszerű befejezéssel úgy hat, mint egy diploma. A tankönyvszedés jól kihasználja az oldalakat (drága a papiros), de amellet milyen olvashatók a betűi, mily világító

ПРИВѢТСТВОВАТЕЛЬНАЯ

КНИЖКА

ЗА ГОДЫ

1819.

Издана в типографии...

6-й выпуск

Всего в этой серии...

В Лeningradе у...

Címlap egy 1819. évi cirill-betűs évkönyvről, az akkori idők klasszicizáló modorában

Der Patriot ist groß, der seinen Fürsten Willen
Zum Heil des Vaterlands so schön weiß zu erfüllen –
So lang das Königreich der besten Frucht wird ziehn
So lange wird der Ruhm von diesen Edeln blühen. –

Wie aber lohnt Ihr, Ihr segnendes: Es werde,
Nicht, den sie schon beß, der Beyfall einer Erde.
Nicht Ruhm der Zeitlichkeit, der sich mit Jahren misst,
Es lohnt Eheressen – GOTT, der Ihr Lohnherr ist.

Egy német ünnepi óda (1870) utolsó oldala és záródisze, a klasszicizáló tartalom tökéletes nyomdai kifejezésével

a K. egyetem könyvtárának intézetében.

Imakönyv 1846-ból, melynek címlapja a biedermeier-korra jellegzetes betűrajzolással és alakcsoportosítással készült

Illusztráció egy tizenkilencedik század első feléből való ifjúsági könyvhöz

Verseskönyv
(1819)
ajánlása
a késői empire-
izlésnek és az
érzelmes költői
tartalomnak hűsé-
ges kifejezője

*Tubám! mikor Amor vezet,
I' laborekja feled szűl.
A' bölcs Pallással fogj kezét,
Mehon hozza ne kappál.
Mert az 's a't. Lásd a' 18° Lalt*

Az égvé és oktató

SZERELEM

két részben

Sebestyén Gábor

által

*BUDAPEST
a Magyar Nemzeti Könyvtár
1819.*

Verseskönyv
(1819)
címlapja,
a késői empire-
izlésnek és az ér-
zelmes költői tar-
talomnak hűsé-
ges kifejezője

HUNYADY LÁSZLÓ

*El nem tűrhetvén az íggy, hogy benne feléled
Attya, ez ártatlant elveszté gyenge korában.*

Lukács Mik. György.

Történelmi
könyv címlapjá-
nak első oldala
Höfel Balázs réz-
metszetével,
nyomva a tizen-
kilencedik század
elejének jelleg-
zetes drapéria-
díszével

HUNYADY JÁNOS

*Qui potuit civem populum perducere liber
liberavit, utpoteque nihil nisi regni reliquit.*

Latin.

Hunyady János
rézbemetszett
arcképe, egy
1816-ból való
könyvben
Höfel Balázs
metszete

fekete a festékje! Hát a kalendárium-készítő, hogy tudta azt a pár kos, bika, ikrek, rák és egyéb csillagászati jelvényt a rovatok ritmusának színezésére használni! A legegyszerűbb rovatolásban, számadáskönyvben milyen arányérzék van, hogyan alkalmazkodik a lénia vastagsága a betűkhöz, a margókhoz, az oldal-terjedelemhez! Így egy-egy könyv már a felnyitáskor elárulja jellegét. És már a szedés külső képe elárulja a tartalom beosztását: hol van a tárgyalás, melyik a fontos rész, hol vannak a függvények. Emellett talán hangsúlyozni is felesleges, hogy minden díszítés csak a könyv vagy az oldal oly helyein alkalmaztatik, amelyeken szolgálatára szükség van. Ritmus van minden lapon, mely megnyugtató, mint az ének mormolása. De ahol a gondolat fokozottabban csendül ki, a nyomdász erősebb akcentust jelez. Ezt a példás alárendeltséget a mű szelleméhez, ezt a könyvnyomdai szimfóniát író, szedő, tördelő és gépmester közt, ezt tekintjük a régi magyar könyvek legnagyobb nyomdászati erényének. S emellett a metszők és rajzolóknak díszíteni akarása csak mellékes szereplést jelent.

Mikor a nyomdásznak tudományos és költői művek címlapját kell megszerkesztenie, a tizenki-

szikuszellemből pedig mértéktartás következik. Talán ez a két évtized a legszerencsésebb és legpuritánabb könyvkorszak. Emblémákat, kész dúcokat csak ritkán alkalmaz, de igen finom érzékkel választja ki a szükséges görög tempiettot, vagy babérággal szegélyezett fáklyát. Mikor aztán a harmincas évekkel megindulnak a folyóiratok, itt is beáll egy helyes tipizálás. Csaknem mindnek a fejét úgynevezett „kézvonásos” kacsaringók övezik. Mint a csendes pipafüst gomolyognak ezek a nagy betűk körül. Az iniciálisok pedig szintén adnak valamit a virézkötés hangulatból. A kezdőbetűk, mint finom fonású bojtok jelentkeznek. A francia romantika nyomdatermékeit ugyanilyen tipográfiával szállították a kiadók. S az érzelmes almanachok címlapjai is ugyanebben a fantázia-betűvetésben illatoztak. Egy egészséges sablón alakult így ki szabadságharc előtti folyóirataink s évkönyveink fején. És a sablontól a nyomdászatban nem szabad félni, ha a modelje jó.

Mintakönyvek ódon lapjai

Az Egyetemi Nyomda archivumának legnagyobb kincse mintakönyveiben van. Mint egy feszültségmérőről a gőznyomást, úgy lehet leolvasni róla a nyomda három életszakaszának teljesítőképességét. Ezek a mintakönyvek többezernyi mondanak régi hazai könyvnyomtató-művészetünkről, mint a levéltári adatok egész tömegei.

Három ilyen mintakönyvről beszélhetünk. Három évszám jelzi e három könyv keletkezését.

Az első tulajdonképpen nem is mintakönyv. Igazában ez *leltár*. 1773-ból való. Akkor készült, mikor a jezsuita-rend feloszlása után a nagyszombati egyetem nyomdája Budára költözött. Az átvételi bizottság minden ingó vagyontárgyat leltárba vett. Az inventárium vaskos könyv, pontos felvétel a könyvekről, bútorokról, szerszámokról. Még a házi vegykonyha festékei, labdaccai is fel vannak benne sorolva. Gondos, pontos, aprólékos könyv. Még a tollvonásai is elárulják a nyugodt körülményességet, mellyel minden adatot megfontoltak. Ennek a kézzel írt könyvnek az utolsó lapjain vannak lenyomatva az összes használt betűk s díszek típusai. A betűnek megfelelő szemközti oldalon leírva, hogy milyen betű s hány font meg lat van belőle. Itt vannak a *nagy antikvák*, melyek tiszták és nyugodtak, mint a római sírkövek feliratai. Itt

Könyvdísz empire izlésben az 1824. évi mintakönyvből

lencedik század elején, legtöbbször a kész kelléktárhoz nyúl. Ez a kor szegényebb és szerényebb anyagi viszonyokban. Ez egyenesen tárgyiasságra, anyagszerűsége szokatja a könyvkészítőt. A klasz-

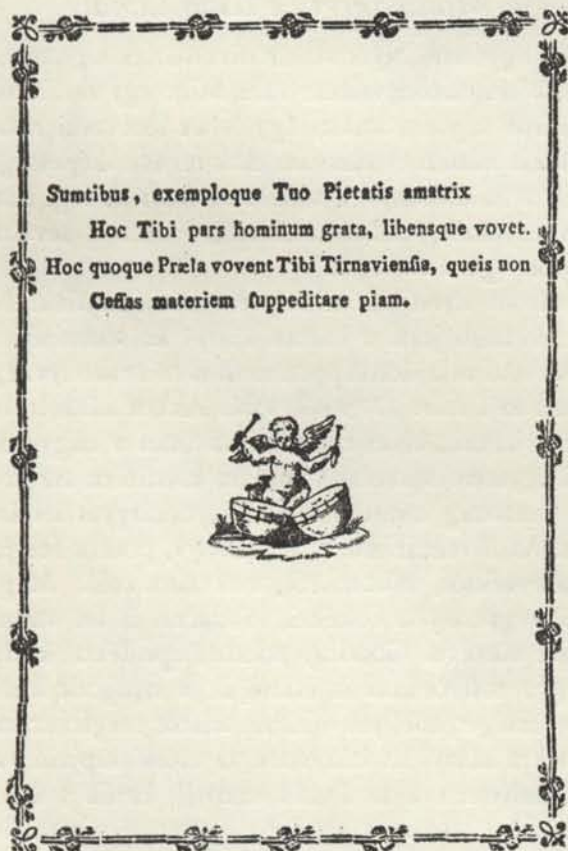
a *kurzívok* finom ritmusukkal, *Missale iniciálék*, melyek erősen árnyékolt reliefet kapnak. És *missale antikva*: széles, kerek, mély feketén izzó betűk. Kecességre törekszenek a *verzálisok*, amelyek mögött néha kis városkép húzódik meg középkori betűminiatűrökre emlékeztetve. Máskor virágos gallyak futják körül e betűk szárait, a késő reneszánsz pompáját lehelve. Azután szép rendben a díszek következnek. Záródíszek („figura finalis”), méltóságos jelzői a tizenhetedik századi s tizennyolcadik eleji katolikus hangulatvilágnak. A trombitáló angyalaik, prófétáik a galambbal, szentjeik a madarakkal, egy gyermekies tisztaságú felfogás tolmácsai. Ezekben a „Roeslein und Zierathen” című díszítményekben valóban még nem az életvidámság rokokohangulatai fejeződnek ki. A rézbemetszett kóták zászlóformájú fejeikkel is inkább az egyházi kórusok ünnepi szárnyalását juttatják eszünkbe. És csak egy-egy lanttal, virággal és álarcval szökik elénk a világias életöröm.

Betűkönyvek ceruzajegyzetekkel

Igazi tipográfus-örömök szóródnak kezeink elé, ha a másik két mintakönyvet nyitjuk fel. E két mintakönyv közül az egyik kisebb. Mindössze pár lapos füzet, 1814-ből való s csak német nyelvű példánya ismeretes. Alkalmasint ez is arra szolgált, mint az egyéb betűmintakönyvek (Schriftproben), hogy az Egyetemi Nyomda betűöntőüzemének katalógusa legyen. S vidéki nyomdák ebből rendeléseket tehessenek.

Ezt a feladatot teljesebben végzi a három közt legértékesebb mintakönyv. Az 1824. évi nagy betű- és díszítményjegyzék. Ez a legvirágzóbb (Sághyféle) korszak eredménytára. Előszavában elsorolja a külföldi városokat is, melyekből a betűszaporulatot fedezték. London, Párizs, Leipzig és Frankfurt városokról történik említés. Megemlíti a porosz akadémiai fametsző, Gubitz nevét is, akitől a fametszetű anyag egy része származik. Belföldiek közül csak egy nevet említ, Helderich Frigyes, aki szintén fába metszett. Ezek azonban a díszek készítésében tevékenykedtek. De a nyomda megmaradt példánya, amelyet házi használatban őriztek meg, többet is mond egykorú ceruzabeírásaival. A beírások elárulják, hogy melyik betűtípus kitől való. A külföldiek mellett a szállítóhely, a belföldiekénél a név jelzi az eredetet. Legtöbbször ez a név szerepel: Gotzig. Mingyárt utána következik számra nézve: Falka. De szerepelnek ezek a nevek is: Watts (kiről később még szó lesz), Szakáts stb.

A betűk egy része már a régi mintakönyvekből ismeretes. A többlet: ugyanazon karakterben bővíti ki a készletet, mint az eredeti volt. A legszebb latin betűk mellett ott van a jegyzet: Párizs. Később szék a Leipzigről hozott latin betűk. Falka betűi a megtévesztésig hűek a francia betűkhöz. De Szakátséi is ezeket követik. Gyönyörű familiák ezek, a nonparelltól és a koloneltől a ciceróig gondosan összegyűjtve. De ugyanily betűtípusok és ugyanezek az iniciálisok voltak meg akkor a másik kiváló hazai nyomdánknál: Trattner betűkészletében is. A forrása valamennyinek a francia betűöntődék anyaga. Kner Imre Fournier-t, a nagy francia betűmetszőt tartja ősüknek. A feltevés helyes, de a betűkészlet arra vall, hogy azonkívül más francia betűmetszők is hatással voltak e budai és pesti tipográfiai karakterekre. A nagy

Egy latin gyászköltemény (1798) utolsó lapja, tökéletesen francia (XVI. Lajos) ízlésben megoldva

műveltségű francia metsző és író Fournier le Jeune, aki egy mindenfelé elterjedt nyomdászati kézikönyvet szerkesztett, csak 1760 táján vált ismertté odahaza. Elegáns, bizonyos árnyalatokban holland szabású betűi hosszúkásabbak, mint a nála fél századdal korábbi Grandjean betűi, aki a latin

Könyvdísz a 19-ik század elejének jellegzetes régiségimádó hangulatával

hagyományokhoz közelebb áll s kerekébb, lágyabb betűket vetett. Igaz, hogy a mi nyomdászaiknak harkolt iniciáléja viszont Fournier mintakönyveivel terjedt el a franciáknál és idegenben.

A betűmintakönyv frakturái ép annyi kellemetességgel szolgálnak, mint az antikvák. A cirill betűknél az a megjegyzés olvasható, hogy Gotzig és Lenner metszették. A héber típusok mellett levő Rabbinische Schriften (pontozatlanok) egy része Watts-tól származik. Érdekesekek a frankfurti eredetű Canon-betűk s ezek közt azok a fantázia-írások, melyeket „musirte Canon”-betűknek nevez a felirat. Régi Honderű s egyéb folyóirataink fejbetűi is jelentkeznek, mint „lapidar”-betűk. És végül itt vannak a plakátbetűk hatását keltő „englische antiqua current”-betűk is.

A díszítményekről (Verzierungen) és a rózsákról (Röseln) már volt szó. (De köteteket lehetne még írni róluk!). Az egyes könyvek Buchschmuckjai itt újra és újra felvonulnak szemeink előtt. De megtetézve sokszorosan olyan díszekkel, melyeket sehosem láttunk.

Egy különös világ ez: a mitológiáért, Panért, erdőkaljáért rajongó haldokló rokokó világa.

Majd azután a klasszikus urnák, sírdombok, ravatalok és görög templomromok közt érzelmekedő empire és biedermeier világa. Aligha van magyar könyv, mely e stílusok ornamentumairól többet tudna beszélni, mint ez az üzleti árjegyzék. A görögös karperec-mintáktól a trombitáló anyagok oltárfaragásáig, a francia császári bronzvertemintáktól a finom cameák és gemmák vésett kö-

végig, mindenféle anyag és technika hatással volt a betűmetszőkre. Egy nemzetközi embléma-tan baglyai, hárfái, földgömbjei és virágkosarai szólnak hozzánk. De a legkedvesebb a nyelvük mégis akkor, mikor a hazai hangok szólalnak meg egy-egy ovális, vagy hatszögű keretben. Egy kis szüreti vigasság, egy lugas a vidéki kúriában, egy kakas, amint magot keres és egy tót atyafi, aki csendesen pipálva üldögél a padon s a kis pólyás babáját dajkálja ölében. Kétszáz év minden művészi iránya végigcikázik ezen a mintakönyvön.

Két zseniális betűmetsző

A magyar tipográfia története még homályban úszó, mithoszi világ. A magyar könyvnyomtatás emlékei itt vannak, de hősi munkásairól alig tudunk bizonyosat. Egy-egy nagy név fellángol; egy-egy sorsüldözött élet megvillan. De alig ismerjük a betűink fejlődéstörténetét, karaktervonásaik származását. Ködben tapogatódzunk.

Betrachtet einen Baum, wollt Ihr den Pflanzler ehren,
So müßt Ihr, wie Er war, Ihn ganz beschreiben hören.
Er ist ein Bieder-Mann, als Mensch und auch nicht minder,
Als Gatt', als Bürger, als Vater Seiner Kinder.
Mit einem Wort, es ist ein echter Ungar' Mann;
Diefz ist das größte Lob, das man Ihm geben kann.
Er ehrte das Verdienst, und ward darum geehrt;
Sein Beyspiel zeigte das, was er uns oft gelehrt.
Die Tugend liebt Er so, wie Er das Laster floh;
Und war so durch sich selbst des Erdenlebens froh.
Er dachte, wie Er sprach, und sprach nur wie Er dachte
Er lachte fröhlich mit, wenn froh Sein Mitmenschen lachte;

Er

Horváth Zsigmond főispáni avatására 1802-ben készült alkalmi költemény, betűinek és fejlődésének XVI. Lajos-stílusú franciás ábrázatával

Ítt van mingyárt a magyar írott betű nagy mes-
tereinek, a XVI. századi *Bocskay Györgynek* kal-
ligráfiája. Honnan vette zsinórfonató betűit a bécsi
udvar címeres okleveleinek, nemesi armálisainak
szépírásmestere? Czakó Elemér szerint Hoefnagel-
től valók betűmintakönyveinek széldíszzei. Betűi az
olasz hatást mutatják, de sok az eredeti is bennük.

1807

neuen Jahre

1807

Röhm.

OF & S
Mit König. ung. Universitäts-Schriften.

Zsebkönyv és naptár (1807) a francia és német almanachok
jellegzetes, kacskaringós betűivel és görögös jelképével

De két századig szinte eltűnnek ezek a betűk. És
egyszerre csak újra felötlenek a francia betűöntő-
dékhben a tizenharmadik század közepén.

Ítt van a másik rejtély: *Misztótfalusi Kiss Mik-
lós*. A tizenhetedik század nagy protestáns betű-
metszője. Raboskodó, nyomorgó, gutaütött vértá-
nuja a maga kemény hitének. Világhíres, külföldre
csalogatott szegény magyar könyvnyomtató. Tu-
dós. Magyar helyesíráson töprengő elme. Agitá-
tor. S ugyanakkor héber, örmény és ázsiai népek
betűinek metszője. „Ugy jár vala tudós keze az

acélban, Mint másnak a könnyen engedő viasz-
ban” — írja róla a régi ének. De betűvetését alig
ismerjük, betűire pedig csak holland tanulóéveiből
következtethetünk. A magyar Elzevirnek nevezték,
de korunk számára alig maradt fenn munkásságá-
ból valami.

És itt van harmadikul *Bikfalvi-Falka Sámuel*.
Alig két-három éve emelte ki az ismeretlenségéből
az Egyetemi Nyomda történetének kutatása köz-
ben Czakó Elemér. Most heves vita folyik az ő te-
vékenysége körül is és ez a vita egyetmást máris
tisztázott. A székelyek eszessége, ügyessége, vállal-
kozó készsége volt meg az 1766-ban született foga-
rasi fiúban. És a székelyek szívóssága is, ahogyan
tanult és ezermesterré lett. Gépet szerkeszteni, fa-
sajtókat vasaltatni ki tud jobban, mint ő? Mikor
a nagyszerű Sággy Ferenc, a budai nyomdába szer-
ződteti Bécsből, akkor folyik itt legerősebben a
nyomda újjászervezése. Akkor cserélik ki a régi
gépeket újakra. Budai lakatosok szállítják az új
vasalkatrészeket. Akkor állítanak be új szedőszek-
rényeket és polcokat is a várbeli nyomdába. Falka
mindezekhez ért. De egyébhez is. Ő, akit csak arra
szerződtettek, hogy betűket metsszen, öntsön, ina-
sokat s legényeket oktasson, meg hogy itt-ott köny-
vek címlapját tervezze meg, tele van újító ötletek-
kel. Ítt van a *stereotipizáló* eljárás, a nagy angol
találmány (William Gedé), melyet 1804-ben
már világszerte használni kezdtek arra, hogy kö-
zönséges szedésről matricákat készítsenek s azt
azután betűfémbe öntsék. Falka maga szerette
volna ezt itt meghonosítani. De a nyomdavezető-
ség erre a munkára Watts Jánost hozatta ide és
megbántotta amannak hiúságát. Ettől kezdve
Falka csak betűt metssz és címlapokat tervez és dí-
szeket önt ki az Egyetemi Nyomda öntőműhelyé-
ben. Ettől kezdve csak tesz-vesz, kedvetlenül és
csüggedten. A panaszok az ő lassúsága miatt egyre
sokasodnak ellene. A legények és inas-tanulók is
megszöknek mellőle hanyag volta miatt. Egy nagy
harc indul meg a nyomda két nagy embere —
Sággy és Falka — közt. A magyar átok, mely vé-
gül Sággyt fegyelmibe, Falkát szökésre készíti.
Pedig mit művelhettek volna, ha összefognak!

Falkának betűmetsző- és rajzoló-tevékenységét
csak a szignált címlapok jelzik és ceruzabejegyzé-
sek a mintakönyv bizonyos típusai mellett. Ha e
feltevések igazak is: az ő betűi nem túlságosan tér-
nek el a Grandjean és Fournier-féle betűktől. Mint-

hogy nem is volt szabad eltérniük. Éppen az alkalmazkodás, a finom ízlés az erőssége a betűmetsző Falkának. Mindenféle betűket mesterien metszett. A latin, cirill, héber (pontozatlan) mellett is megtaláljuk a bejegyzést: Falka. Sőt egy jegyzet azt is elárulja, hogy egy bizonyos cicerót még Bécsben mintázott a budai nyomda részére. Az ő nagy betűkultúrája hosszú bécsi tartózkodása alatt a divatos francia és a régibb holland betűmetszők mintakönyvein táplálkozott. Az Egyetemi Nyomda levéltára ott őrizi fiókjában a kolozsvári Pethe Ferenc levelét, melyben ez még „boldogult” barátja, Bikfalvi számára kölcsön adott „Letter proef” című holland mintakönyvet visszakéri. Még Bécsben laktak mind a ketten, mikor odaadta neki. S nagyon becses lehetett, hiszen — mint mondja — az osztrák birodalomban egyedül való. Azután vannak itt még mintalapok is, szedőszekrény-tervek, rajzok s egyebek, mik az ő kezé-nyomatát mutatják. Finom, szinte precíz ízlés. A nyugodt biztonság minden vonása rajtuk van. És kis fejlecei is magyaros ízükkal, melyeket a kalendáriumok számára rajzolt, a miniatűrök aprólékos technikájával készülhettek. Igazi biedermeier-lélek volt ő, akinek csapongó, nyugtalan vándor-élete aligha volt természetes adottság. Inkább a kor lelke hánytorog sorsában. A szegénység, a hontalanság, civódás és vándorlás a gazdasági válságok nehéz évtizedeiben.

A macskaszőr-ecset művésze

Nem volna teljes ennek a tehetséges nyomtatókorszaknak a képe, ha végül oda nem vetnők seb-
tében egy tizenhatéves csodagyerek vázlatos portréját. Neve: Szakáts József. Születési helye: Nagy-
kend. Székelyország. Kinek a fia volt, mi fán ter-
mett, nem tudjuk. Csak egy levele van meg a
nyomda levéltárában. Ez a levél csak a tehetségé-
ről szól a csodagyereknek, nem az életéről. Ebből
csak annyit árul el, hogy nagyon-nagyon szegény
az a székely fiú, aki a levélben nyomdai alkalmaz-
tatást kér. Olyan szegény, hogy mikor festeni
akarja a saját miniatűr kis portréját (mellékelve a
levélben), nincs is ecsetje. Mitévő legyen tehát?
A macskája szőrét huzgálja ki, abból csinál magá-
nak ecsetet. „Pedig soha rajziskolát nem végez-
tem”, írja az inasnak ajánlkozó székely fiú. De be-
mutatja, hogyan tud betűket rajzolni. S pár sor

antikva meg kurzív betűt vet papírra. Olyan szé-
pek ezek a betűk, hogy menten felveszik a nyom-
dába s felhozzák Pestre. Olyan szépek ezek a be-
tűk, hogy most készülnek éppen teljessé tenni és
kiöntetni őket — százhusz évvel később.

Szakáts József pedig odakerült Falka Sámuel
mellé a betűöntőbe. (1806-ban.) Egy év múlva

20	
SEPTEMBER	OCTOBER
1 D. Egidius	1 D. Remigius
2 M. Stephan	2 F. Leodegard
3 D. Mansuet	3 S. Candidus
4 F. Rosal J.	
5 S. Laur. J.	4 S. D. 20 R k f.
	5 M. Placidus
6 S. D. 16 Zach.	6 D. Bruno
7 M. Regina.	7 M. Justin. J.
8 D. M a r. G e b.	8 D. Brigitta
9 M. Corbin.	9 F. Dionysius
10 D. Nicol. Tol.	10 S. Franz. Bor.
11 F. Protus	
12 S. Tobias	11 S. D. 21 Burk h.
	12 M. Maximil.
15 S. D. 17 N. M f.	13 D. Coloman.
14 M. † Erhöb.	14 M. Calistus
15 D. Nicomed.	15 D. Theresia
16 M. Ludmill. Q †	16 F. Gallus
17 D. Lambert.	17 S. Hedwig
18 F. Thom. †	
19 S. Januar. †	18 S. D. 22 Luk.
	19 M. Ferdinand.
20 S. D. 18 Eust.	20 D. Felician.
21 M. Matthi. Ap.	21 M. Ursula J.
22 D. Maurít.	22 D. Cordula
23 M. Thekla	23 F. Joh. Cap.
24 D. Gerhard	24 S. Raphael
25 F. Cleophas	
26 S. Justin.	25 S. D. 23 Cris p.
	26 M. Evarist.
27 S. D. 19 Co s.	27 D. Sabina
28 M. Wencesl.	28 M. Sim. Jud.
29 D. Michael	29 D. Zenobius
30 M. Hieronym.	30 F. Germ.
	31 S. Wolfg. †

A múlt század elejéről való almanach egyik oldala, Falka Sámuel metszette betűkkel

már tíz forint havi fizetése volt a mester mellett. Öt év múlva pedig már meg is szökött a mestere mellől. (Aki csakugyan hanyag és összeférhetelen lehetett, mert a többi segédje is faképnél hagyta.) De a betűtípusai megmaradtak a nyomdában és latin betűi, német betűi époly elegánsak a mintakönyvben, mint a francia öntődékéi. És mint amilyen elegánsak azok a pecsétek, melyekbe a saját szegény, kismes családja címerét nyomta bele, mikor még rajzolgatott, tervezett és éhezett Nagykendén.

VI. Az Egyetemi Nyomda tetszhalála és feltámadása

Szabadságharc a korrektúraíveken

Az Egyetemi Nyomda már egy hosszú és szép emberöltőt élt Budán, mikor ráköszöntött a márciusi tavasz. Fiai, kik dunai pontonokon jártak át a vársáncok közt levő nyomdaépületbe, hűtlenek lettek hozzá. A fiatal Pest, a Zrinyi, a Hatvani kapunál levő nyomdák és kávéházak megérlelték a kikeletet, a szabadságot, a fegyverpropagást. Ki beszélt most a magányos, öreg budai nyomdáról, mikor lent zsi bongott az élet, a harci zaj a pesti Múzeum és a Landerer-nyomda táján? Az eszmé-
érlelés, a gondolatsugallás évtizedei véget értek, — most a cselekvés ideje jött. A hírlapokat, lázító verseket mind ott, a mohóbb balparti városban nyomták, idefent a Várban csak a hivatalos élet lázas lüktetése árulta el a mozgalmas időket. Tudós történetírók, csöndesen regélő folyóiratok el-
némultak. A várbeli nyomda gyorsajtóira szükség volt a hazának. Kiáltványokat kellett nyomni a nemzet számára. Mintha egy nagy tölcser lett

volna ott fenn az Országház uccában, mely szakadatlanul buzdítja, bátorítja a nemzetet!

Elenyészett most a különbség államnyomda és tankönyvnyomda közt. Egy szó volt csak, hogy „előre!” *Mint régi lázas idő hullámgörbéjét a*

Könyvdísz a francia empire kedvelt motívumaiból

*Az Egyetemi Nyomda zsidó imakönyveinek egyikében, a cím-
oldal mellett levő illusztráció*

lázlapokról, úgy lehet leolvasni a szabadságharc nyomtatványairól a történelmet. Ott sorakoznak szép rendben a nyomda archivumában nagy felelős minisztereink kézírásai, rendelkezései. Ott vannak vonásaik a korrektúra-íveken, egy-egy megjegyzés, ideges rendelkezés formájában. Egyikre ez van írva: „Belügyminiszter úr rendeletére 40 példányban sietve nyomassék le.” Másikon még parancsolóbb módon: „Holnap tízkor itt legyen, hiba nélkül nyomtatva.” A kiáltványok időszaka tulajdonképp 1848 júniusában kezdődött el. Mikor V. Ferdinánd trónbeszédét 40 és 50 ezer példányban nyomták ki horvátul, szerbül a határőrvidék népe számára. Ettől kezdve szinte szakadatlan a fegyverek zaja e papirosokon. A helytartótanács megszűnt, a felelős miniszterek rendelkeznek. Csányi László, Batthyányi Lajos gróf, Dusek pénzügyminiszter csak úgy ontják a felhívásokat. Itt vannak a nagy harci proklamációk, melyek így kezdődnek: „A haza veszélyben van!” És itt vannak a kis emlékek: a közbátorság felett örökdő bizottság üléséről. Hanem egy szabadságharci nyomda nemcsak ágyúdörgést hallat, hanem kis karabélypuffogtatást is. Közlik a budai polgárorség névsorát és a Mészáros nevű dunai hadigőzhajó kapitányának tisztelgésre szólító körlevelét.

Aki akarná: e nagy nemzeti színjáték minden jelenetét s epizódját leolvashatja a sürgös röpcédulákról. Le egészen addig, mikor a történelmi gépek bankjegyeket nyomnak éjjel és nappal, Pesten, Debrecenben és Szegeden. A távozó Kossuth-tal némulnak el kerekeik. És a Világosnál összeomló nemzet tragédiájával együtt áll meg lélekzetük.

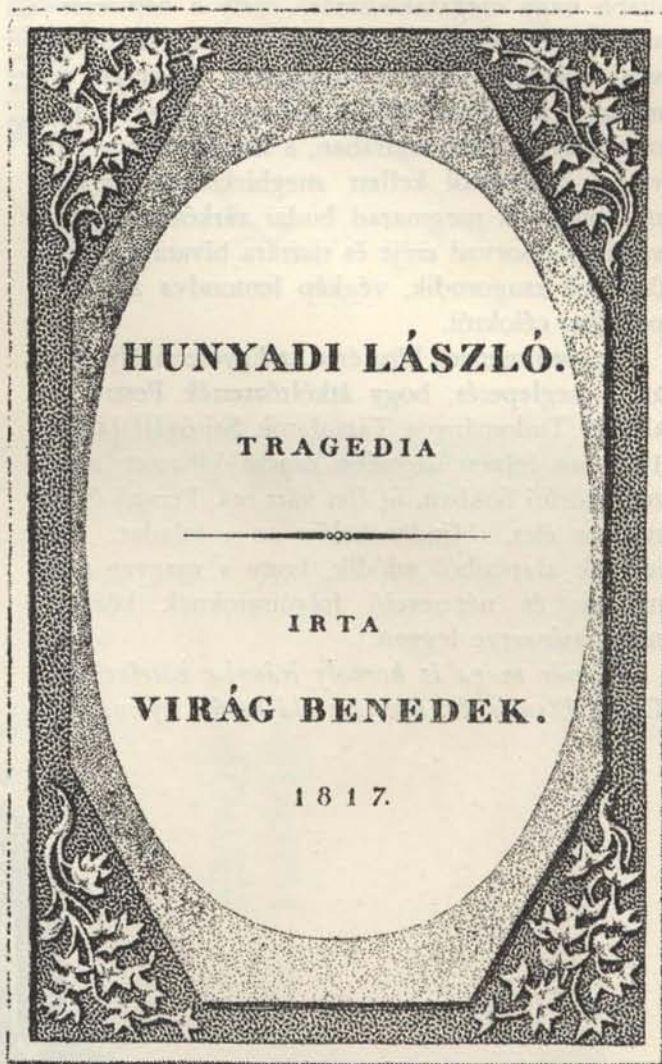
Mikor a számvevő-hivatalnok az úr

Abszolutizmus, cenzúra, sötétség. Húsz év, mely alatt el van fojtva a nemzet szívverése. Tragikus egyedülvalóságban pislognak a régi nyomda mécsesei. Mi történik vele? Az új hivatalnokok, oszt-rák beamterek parancsleveleit gyártja. Könyveit széthordják és határőrök meg jó osztrák polgárok gyermekeit tanítják belőlük. Szellemről, gondolat-közlésről egyelőre szó sem lehet. Itt készülnek a mindenféle Hentzi-rendeletek. A száz- és ezerféle passzus, útlevél, igazolóirat, fegyvertartási engedély. Csak egy tekintetet kell árva emlékpéldányaikra vetni. S menten látni a szálnalmas süllýedést, a lompos szedést, a lecsúszott betűanyagot. De mikor kezd a hajnal hasadni, a nyomda is magához tér. A sok százezer rendelet után újra feladatokat kap. Új tankönyvengedélyt. Új gépeket és betűket. Új vezetőket, mint Trevinszky Ferenc s mások.

Ezzel indul meg a hivatalnok-korszak. A bürokratikus és szűk mesgyéjű tevékenység kora. Ott, ahol a gépet aktákkal olajozzák és a faktor a zöld asztal mellől kormányozza a sajtókat, nem teremhet nyomdaművészet. És nem fakadhat áldás. Bizony, csak vergődik e nyomda a kiegyezés után is, a század egész második felében. Valami furcsa, paradox helyzete van. Eötvös és Trefort az állami mindenhatóság nagy politikusai afféle államnyomdát szeretnének belőle csinálni. De erre nem igen van szükség. Viszont tankönyv-monopóliumoktól megfosztva, nehezen bírja a versenyt a nagyobb tőkájű kiadvállalatokkal: a Heckenast, az Emich, Wigand és egyéb cégekkel. De azért nem csügged és nem szerel le. Igyekszik a hetvenes és nyolcvanas évek nagy fásultságát megtörni. Igyekszik bizonyosokkal üzleti kapcsolatot teremteni (Kiliánnal, Pfeiffer Ferdinánddal). Igyekszik tőkét teremteni és új tankönyvíró-nemzedéket nevelni a megváltozott tantervekhez. A nagy akadémikusok (Szász Károly, Thaly, Pauler, Henszlmann, Fraknoi, Bu-

bics) épűgy támogatják, mint a jó népnevelők, kiknek új gyermek-abc-ét (Gönczy Pál, Gáspár János, Bartalus István könyveit) a friss és naív fametszetek teszik derűssé.

Nem lehet azt mondani, hogy ez a csendes, álmos időszak egészen terméketlen volt. Csak éppen hanyatlást jelent a régi tündökléshez képest. Csöndes járnitanulása ez az állami mankók nélkül való nyomdának. Egy bizonyos szűrkeség az íveken, ez árulja el a nehéz gépkorszak lélektelen átmeneti idejét. Vagy az is lehet, hogy ez a szürke hétköznapoktól van, melyek a kiegyezés utáni nemzedék életét egyhangűvá, de termékennyé tették.

Egyszerű, klasszicizáló keret Karacs Ferentől
tónus-fínomságaival és betűi rajzával hat

Az új élet sodrában

Azok a nagy kultuszminiszterek (Eötvös és Trefort), akik mintanyomdát akartak csinálni az Egyetemi Nyomdából, egy általános európai kultúrgondolatot akartak itt meghonosítani. Bécs, Krakó, Szentpétervár mintájára olyasféle állományomdát akartak itt teremteni, mely a legtükélesebb nyomdatechnikák bevezetésével példás szépségű könyveket, reprodukciókat stb. termel. A kiigyezés utáni korszak élettempója túlságos mohó volt ehhez és a megfelelő vezetők is hiányoztak a bürókban. Csak százötven évi budai tartózkodás után léphetett e célhoz közelebb a nyomda. Egy újabb nagy megrázkódtatás, mely a nemzetet s vele együtt intézményeit érte, a világháborút követő válságok után új célkitűzést teremtett számára. A kedvezmények, a szabadalomlevelek kora megszűnt. Az élet sodrában, a szabadverseny nagy vizein önerejéből kellett megbirkóznia versenytársaival. Ha megmarad budai zárkózottságában, végül is elsorvad ereje és tisztára hivatalos segédüzemmé zsugorodik, végkép lemondva a kulturpolitikai célokról.

Ily körülmények közt érte az Egyetemi Nyomdát az a meglepetés, hogy átköltöztették Pestre. Itt, ahol a Tudományos Társulatok Sajtóvállalatának 1923-ban felvett üzemébe kapcsolódhatott, a múzeumkörúti fiókban, új élet várt rá. Pezsgő és céltudatos élet. Mindenekelőtt az a feladat, mely létének alapjaiból adódik, hogy a magyar tudományos és népnevelő folyóiratoknak központi nyomtatószerve legyen.

Ez már maga is komoly irányba kötelezi el a Czákó Elemér dr. vezetése alá került nyomdai in-

tézményt. Oly közelséget teremt ez az Akadémiával és nagymultú társulatokkal (Történelmi Társulat, Természettudományi Társaság stb.), hogy fejlődésének irányvonalait a komoly irodalmi törekvések számára jegyzi el. Mint egykor a nagyszombati s budai korszak egyetemi tanárai, úgy most a pesti tudományos katedrák vezetőegyenységei vannak segítségére ebben. Emellett multjának népoktató kötelezettségeit is átviszi jelen életébe. A gyermekek lelkéhez közelálló pedagógusokkal csináltat a német abc-ék és iskoláskönyvek mintájára magyaros tankönyveket. Friss, cselekvő, játékos szellemet vetít az iskolapadok közé, amivel más kiadványokat is hasonló tevékenységre serkent. Mostani vezetőjének alig pár éves tevékenysége alatt is sikerült megmutatnia, hogy régi, nyomdatörténeti tanulmányai az archaikus értékek kiválogatására s átmentésére tették őt alkalmassá. Bizonyos konzervativizmus, mely elsősorban nyomdai hagyománytiszteleten alapul, történelmi bélyeget üt újabb kiadványokra is. Másfelől a könyvterjesztés új eszközeinek figyelembevétele (a „könyvbarát-szövetség”, az új könyvkereskedés létesítése), az egészséges üzleti érzék modernizmusát jelentik. A támadások és a versenyből folyó ellenhatások mellett is erős akarások, nagy életkedv jellemzik a pesti korszak megnyitóját. Eredmények is persze, melyek a magyar történelem, művészettörténet és zenekultúra bibliográfiáját gazdagítják. Legfőképpen pedig hívó optimizmus, a magyar életfa sorsában való bizalom. Talán a legnagyobb adomány, ami egy tragikus kor sötétjéből kifelé világít a csüggedők útjára.

Könyvdísz a 19-ik század elejének jellegzetes régiségimádó hangulatával

MEINL
KÁVÉ
TEA

EXPORT
IMPORT

Tervezte Kolozsvári Károly (Globus)

MÜLLER IGNÁC
TÖMÖNTÖDÉJE
BUDAPEST, VIII
ÜLLŐI ÚT 48. SZ

Tervezte Tóth Ferenc (Globus)

TELEFÓN:
J. 777-77, 666-66
SÜRGÖNYCÍM;
GIRT BUDAPEST

KÖ-ÉS KÖNYVNYOMDA
MÉLYNYOMÁS

KÖNYVKÖTÉS ÉS
VONALOZÓINTÉZET

MAGYAR KIR.
POSTATAKARÉK-
PÉNZTÁRI
SZÁMLA 1106

GRAFIKAI INTÉZET

ÉS SZÁMLAKÖNYVEK GYÁRA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
EZELŐTT: CZETTEL ÉS DEUTSCH

TELEFÓN: JÓZSEF 422-42, 422-43

GRAFIKAI INTÉZET

RT

BUDAPEST VII, ERZSÉBET KÖRÚT 5

SÜRGÖNYCÍM: GIRT BUDAPEST

MŰVIRÁGGYÁR

LUTZ ENDRE

EZELŐTT ELSNER TESTVÉREK

BUDAPEST IV, MOLNÁR U. 82

TELEFÓN: J. 395-75

EZELŐTT

ELSNER TESTVÉREK

LUTZ ENDRE

MŰVIRÁGGYÁR

BUDAPEST

IV, MOLNÁR UCCA 82

TELEFÓNSZÁM:

J. 395-75

Tervezte Horváth Ferenc (Bíró-nyomda)

MEGJELENT
PÁSZTOR MIHÁLY
SZENZÁCIÓS KÖNYVE

BUDAPEST ZSEBE

KIFORDÍTJA
BUDAPEST ZSEBÉT ÉS MEG-
MUTATJA, MI VAN BENNE!

AZ
EGÉSZ VÁROS
ERRŐL BESZÉL

KAPHATÓ MINDEN KÖNYVKERESKEDÉSBEN

Tervezte Kettinger Antal (Athenaeum)

14

OLCSÓ NAPJA

CORVIN

DECEMBER 1–15-IG

ÁRUHÁZ ÁGYNEMŰ-, CIPŐ-,
RUHA-,
PIPERÉ- ÉS
SPORT-
OSZTÁLYÁN
VIII, BLAHA
LUJZA TÉR

Tervezte Paxián Péter (Stádium)

NÉPSZAVAKÖNYVKERESKEDÉS

FIÓKKIADÓHIVATAL

POSTATAKARÉKPÉNZTÁRI SZÁMLA 21726

BUDAPEST VII, ERZSÉBET KÖRÚT 35. SZÁM

TELEFÓNSZÁM: JÓZSEF 303-27

Tervezte Sauer Salamon

MŰVIRÁGGYÁRA

BUDAPEST IV, MOLNÁR UCCA 82. SZÁM

TELEFÓN: JÓZSEF 395-75

Tervezte Kallós József

KNER A.

KOLOZSVÁRI

TENNIS-
FELSZERELÉSEK

Szefter
Ártól

TORNASZEREK ÉS
SPORTESZKÖZÖK
GYÁRA

IV. KAMMERMAYER KÁROLY U. 3. TELEFON SZÁM 15-56

KNER I. GYOMA

Tervezte Kolozsvári Zsigmond, ólomba metszette Kner Albert

SAKTÁRSÁK: NYOMDÁSZOK:
OLVASSÁTOK, TERJESSZÉTEK

MEGJELENIK HAVONTA
24-32 OLDALON, 8 MEL-
LÉKLETTEL • AZ ELMÉ-
LETTI TUDÁS CIKKENEK
OLVASÁSA ALTAL GYA-
RAPSZIK • SZEDÉS- ÉS
NYOMÁSMINTÁI TANUL-
SÁGOSAK • EGY FÜZET
ÁRA 2 P. ELŐFIZETÉSE
EGY ÉVRE 21 P • KIADÓ-
HIVATAL BUDAPEST VII,
RÓZSA UCCA 25. SZÁM

A MAGYAR GRAFIKA CIMEN

MEGJELENŐ FOLYÓIRATOT

Tervezte Bassist Ignác (Biro-nyomda)

BUDAPEST VI, DESSEWFY U. 32

TC

Van szerencsénk becses tudomására hozni, hogy vállalatunk versenyképes, olcsó árban azonnalraktárról szállítja a legkittűbb lémtűvőzetből készült betűanyagokat magyar, német, horvát, lengyel és görög szedésekhez. Modern díszítménysorozatok és rézlénák, vonaldíszek, klazóanyagok nagy választékban. A leggondosabb, valamint legprecízebb és legjobbmunkát garantáljuk, abban a reményben, hogy az igen tisztelt Címet megrendelőnk között fogjuk rövidesen tisztelni. Midőn még a legelőzékenyebb és a legpontosabb kiszolgálásról biztosítjuk, vagyunk kiváló tisztelettel

ELSŐ
MAGYAR
BETŰ-
ÖNTŐDE
RT

A gyermek és a könyv lelke

Öreg kiadóknak is lehet gyermekies lelkük, nemcsak a legújabb tankönyveknek. Látjuk a Franklin és az Egyetemi Nyomda közötti vitában, hogy mindkinek fáj, ha bántják. De mint-hogy az egyik oldalon igen lovagiasan kijelentették, hogy tulajdonképpen nem is akartak támadni; amit Faragó úr írt, annak az élet le lehet faragni, az nem helyeselhető, azaz egyszerűen nemgilt; erre a másik oldal is lojális, dehogya is hadakozik, ilyen szándékú vélelem a multban is felőle csak a „sorok közül olvasható ki”.

Ezzel az ügy, mint ügy, az illendőség szabályai szerint befejezést nyert s nincs más hátra, mint hogy a Magyar Grafika olvasói meghallgassák az ország két legrégebbi tankönyv-kiadó-cégnek elvi magaslatoikon álló tárgyi-lagos véleményét afelől, hogy 1. simítatlan vagy 2. simított papiros és hogy továbbá 3. autotípia vagy 4. vonalas kép jó-e a tankönyvekhez.

Az Egyetemi Nyomda bevallja, hogy éppen olyan vegyesen használta adott esetben mind a négyet, akárcsak a Franklin. Nincs tehát semmit egymástól elvitatni, vagy egymásnak szemérehányolni. Ellenben igenis

1. a simítatlan papír nem tükrözik, ami igen kellemes a szemnek. A rája

nyomott betű jobban „befekszik” és ezáltal lágyabb. Kellemes a fogása, duzzaszt és csak abban az esetben olcsóbb, ha olyannak rendelik.

2. A simított papír hízlgő természetű, a hozzá nem értőt könnyebben megtéveszti és a drukkoló iskolás-gyermek kezenyomát kevésbé őrzi meg.

3. A vonalakra leegyszerűsített kép értelmesebb (instruktív), könnyebben érti meg a gyermek.

4. A fotográfia segítségével készült képeknek megvan ugyan a tárgyi valószerűségük, de éppen a tankönyvek-nél sűrűn előforduló meg nem engedhető kicsinyített méretezésük okoznak sok kellemetlenséget.

A tankönyv egységét megbontja a különböző helyről, más és más művészek által, szénnel, ceruzával, tussal, festékkel megrajzolt folthatású és rásztersűrűségű autotípia.

Mindezekből az a tanulság, hogy senki se állítson fel merev doktrínákat, mert a gyakorlatban könnyen fálnak megy vele. A tankönyvekhez kell sok ízlés, egy kevés lélektani elemzés és még más egyéb is. De örökérvényű szabályok csak a matematikában vannak.

E. Ny.

Újévi üdvözlőlapok és naptárak

Évek óta visszatérő panaszunk kell most is hangot adnunk: a nyomdászok körében valaha olyannyira kultivált újévi üdvözlőlap-kultusz mintha visszafejlődőben volna. Évről-évre kevesebb, bár nívó dolgában mindinkább javuló köszöntő-lapot veszünk kézhez. Ennek okát ezúttal sem tudjuk megállapítani, de azért reméljük, hogy a legközelebbi alkalommal már öröndetesebb beszámolót adhatunk.

A beérkezett köszöntő-lapok közül tisztán tipográfiai kivitelűek Feuer János (Félegyháza), Laupál Antal (Kosice), Mihalik Pál (Székesfővárosi nyomda), Kun Mihály (Globus rt.), Herschkovits Dezső, Horváth Ferenc (Bíró-nyomda), Fekete Géza (Fébe

nyomda), Lombár László (Bethlen nyomda), Kovács László (Hornýánszky, háromféle kivitelben), Prüner Arnold (Athenaeum) és Dörner Károly üdvözlő-lapjai. Valamennyi egyszerűbb technikájú munka; kivételt képez Mihalik lapja, amely tipográfiai anyagból szedett tájképet ábrázol. — Nem mondhatnók ilyen sikerülteknek a rajzolt vagy rajzzal kombinált üdvözlő-lapokat, amelyeknek nagyrésze alapnyomati lemezekkel kapcsolatos munkával készült. Ezek közül, mint teljesen kifogástalan, csak Dukai Károly (Világosság rt) lapja tűnik ki, amely érdekes megoldásával és technikai kivitelével feltétlenül figyelemre-méltó munka. Feltűnő, de bizarr ha-

tású Kettinger Antal (Athenaeum) lapja, amely más színezésben bizonyára jobb hatású lett volna. Müller Sándor, Leopold Ferenc (Mohács), Kaszás Endre lapjai újszerűt nem jelentenek, technikai kivitelük (főként színezésük) sok kívánni valót hagy. E csoportba tartozik még Rubiczky Ferenc (Miskolc) rajzolt lapja is, amely főként tiszta nyomásával érdemel dícséretet.

Az újévi üdvözlőlapoknak ilyen gyenge termése után a naptárakról sem jelenthetünk kedvezőbbet. Hazai naptárt mindössze hármat kaptunk: a Budapesti Hírlap rt nyomdájának és az Eterna rt-nak könyvkörészeti nyomású kivitelben kiállított egyszerű és praktikus naptárait, valamint a Világosság nyomda rt-nak Dukai Károly által tervezett és ólomlemezbe vésett formákról nyomtatott naptárát. Ez utóbbinak színpompája és konstrukcióbeli kiegyensúlyozottsága a naptárt igen jó tipográfiai munkává avatják.

A grafikai üzemeket felszerelő és grafikai anyagokat szállító cégek közül a Lorilleux Ch. és Társa festékgár nagy tömbnaptára művészi munka, csak sajnálható, hogy a hát-lapot díszítő velencei tájkép nem érvényesül eléggé. Reklámszempontból viszont nem lehet kifogásunk az ellen, hogy a sok színben virító lampion-sor és a cég neve dominálón uralja az egész lapot. Igen sikerült és színpompás naptárakat kaptunk még a Gebr. Hartmann, ammendorfi festékgyártól, a Berger és Wirth festékgár lipcei törzsházától. Ezek az elsőrendű festékgyári cégekhez méltó pompás kivitelű munkák nemcsak a cégek festékeinek színpompáját tükröztetik vissza, hanem művészi díszítésként is hatnak bármely nyomdairoda falán.

Szakkönyvekről

Klimsch's Jahrbuch der graphischen Künste 1928. Ez a hatalmas kötet a karácsonyi ünnepek idejében jelent meg és 344 oldalán, 70 mellékletén a grafikai szakma minden technikai haladásáról beszámol, úgyhogy szakmabeli vezetőembernek nélkülözhetetlen tanácsadója olyan kérdésekben, amelyek az üzemtechnika és modern

üzemfelszerelés tekintetében úgyszólván naponként felmerülhetnek. A szedő, a gépmester, a faktor, a nyomdatulajdonos, litográfus, az offset- és mélynyomó mind megtalálja az őt érdeklő szempontból a maga olvasni és tanulmányozni valóját. Különösen érdekesek a legújabb géptechnikai alkotásokról szóló értekezések és a betűöntődék legújabb termékeinek felvontatása, ami megbecsülhetetlen értéket ad a testes kötetnek. Az évkönyvet *Klimsch & Co.* cég kiadóhivatala adja ki *Frankfurt am Mainban*. Az ára egész vászonkötésben 14 márka, amihez még 3 márka csomagolási és portóköltség is hozzászámítandó.

*

Nyomdászévkönyv és Utikalauz 1928. Nem mindennapos ízléssel kiállított szakkönyvecske az idei évkönyv. A szép bekötési tábla, a jól olvasható új gépbetűk, a belső tartalom kiváló volta mindmegannyi dicséretreméltó tulajdonsága az idei évkönyvnek. A naptári részt *Wanko Vilmos* „Az anyagszerű tipográfia” című cikke követi, amelyben szinte filmszerűen számol be a ma divatos szedésirányokról és a szöveg közötti számos kicsinyített példával magyarázza az amúgyis érthetően megírt tanulmányt. Ezért a szedéspéldák inkább oktató célt szolgálnak. „A nyomdászat mint művészet” címen *Müller Sándor* írt tanulságos cikket, amelyet egész sor többszínnyomású melléklettel illusztrált. Ezek a példák nemcsak az akcidencia, hanem a nyomtatástechnika mintáinak is tekinthetők. „Szakoktatásunk újjászervezése” címen pedig *Schwartz Armin* mondja el figyelemreméltó észrevételeit. *Augenföld M. Miksa* a különböző illusztrációs nyomtatási eljárásokat ismerteti, *Neumann József* a tanoncnevelésről ír, *Fehér Béla* (Berlin) az „Agregát” nevű nyomóművet, *Kirsteier János* az egységes magyar helyesírás érdekében megindított mozgalmat ismerteti, végül *Soós Gyula* a szövetség mozgalomról írt. A statisztikai részt *Novitzky N. László* szerkesztő készítette gondosan, az Évkönyv technikai kivitele pedig a Világosság-nyomdát dícséri. Csoda-e mindezek után, hogy minden példány elfogyott? b.

Művészet

Úszó kiállítások. A nagy amerikai hajóársaságok, melyek az Óceánjáró hajókat a kényelemnek és a szórakozásoknak utólérhetetlen tanyáivá tették, most egy újítással fognak kedveskedni az ő utasaiknak. Meghonosítják a hajókon a képkiallításokat. Elsősorban a fiatal amerikai mű-

Dukai Károly újévi üdvözlőlapja

vészek képeit fogják bemutatni, de ha az érdeklődés általános lesz, tovább is mennek s a híradások szerint az európai művészetnek is helyet juttatnak szalónjaikon. Ez a gondolat nem új. Már a háború alatt foglalkoztak a német hajósvállalatok azzal, hogy néhány nagyobb gőzösükön iparművészeti kiállítást mutassanak be a legkiválóbb német tervezők munkáiból.

Kettinger Antal újévi üdvözlőlapja

Azonkívül magukat a hajóberendezéseket is kiváló építészek tervezésére bízták s így akarva-akaratlanul is saját iparművészeik nagyarányú reklámját szolgálták. Újabban Franciaország is erre a helyes álláspontra helyezkedik s például a nemrég elkészült nagy „Ile de France” személyszállító gőzösnek tervezését legkiválóbb lakásberendezőjükre, Ruhlmannra bízták. Egeszen természetes ezek után, hogy az északamerikai hajósvállalatok viszont a saját képzőművészeik propagandáját szolgálják, berendezőművészeik ügysem lévén.

*

Liebermann. Most lett 80 esztendő a német naturalista festészet megrementője és ezt a nevezetes dátumot, melyet Liebermann teljes szellemi frissességben ért meg, nagy ünnepségek rendezésére használták fel a németek. Egyszerre három helyen is rendeztek műveiből kiállítást Berlinben. Míg a művészegyesület, melynek ő az elnöke, száz olajfestményét állította ki, addig Cassirer Pálnál 275 rajza, Cassirer Brunónál pedig 80 pasztellje került bemutatásra. Ezzel pályájának szinte egész menete feltárul, mely a sívár és szürke naturalizmusból a virágos színnek kibontakozásához egyenes vonalban fejlődött föl. Ehhez főleg grafikai s itt is leginkább pasztell-tevékenysége révén jutott el, mert a zsíros krétával való tevékenység tette figyelmessé a természetnek, mint színes jelenségnek átélésére. Liebermann művészetét, melyet a maga idején, a császári időszakban szociális témaválasztása miatt és kevésbé üdítő előadómódjáért meglehetősen közönyösen néztek, csak most értékelik igazán. Most, amikor az általa vallott impreszionista természetszemlélet többé-kevésbé túlhaladottnak mondható. Mindenesetre meghatározó és felemelő az ünnepségnek az a minden oldalról való megnyilvánulása, melyben az aggytán festő Németország egész művelt társadalma részesíti.

*

A művészet és a közegészségügy. Talán kevesen vették még észre, hogy az utóbbi években a mi uccafalainkon is fel-felbukkanak a külföldön oly általános „egészségvédő plakátok”. A sokféle üzleti plakát közt elhelyezve alig-

alig tűnik fel, pedig néha művészeti-
leg is figyelemreméltóak akadnak köz-
tük. Ilyen volt az a pár év előtti anti-
alkoholista plakát, amelyek egy ké-
nadrágos részeges munkás poharába a
fekete-kámszás halál önti a bort. Az
újabb időben az anya- és csecsemővé-
delem s a tüdővészellenes mozgalom
is a propagandának ehhez az eszközhöz
nyúlt, úgyhogy a népjóléti mi-
niszteriumnak egy külön propaganda-
osztálya is van az egészségvédelem ily
módon való szervezésére. Ennek a
megbízásából dr. Parádi Jenő most
egy kis füzetet is írt azokról az elvek-
ről, melyekkel a népjólétet a grafikai
sokszorosítás eszközeivel — s elsősor-
ban képekkel — fokozni lehet. Szem-
mel látható, hogy a külföldi propa-
ganda fejlettsége ösztönözte erre. Az
amerikai, az angol és francia közegés-
ségügy irányítói ugyanis alig hagynak
ki egyet is a grafikai lehetőségek kö-
zül, hogy a betegségek ellen hadakoz-
zanak. Gyermekes részére verses és
képes abécéket készítenek, naptárakat,
feljegyzési naplókat adnak ki, művé-
szies emblémákkal díszítik az orvosi
rendelvény-lapokat, képeslapok, szá-
molócédulák, játékkártyák, exlibrisek a

szellemes ötletek egész garmadáját
produkálják a legnagyobbért, a társa-
dalom egészségéért. Minálunk persze
még nem tartunk ilyen messze. De
azok a gondolatok, melyek ebben a
füzetben le vannak téve, alkalmasak
arra, hogy az orvostudományt és a
művészetet közelebb hozzák egymás-
hoz. A plakáttól s annak ízléses for-
máitól a sokszorosító technikáig min-
dent megmagyaráz a szerző. És hasz-
nos tanácsai bizonyosan nemcsak a hi-
vatalos köröknek fognak kapóra jönni,
hanem a grafikusnak is, ki rajzoló
őnját a higiénia szolgálatába bocsátja.

Technika

Többrétű átirókönyvek újszerű elő-
állítását célozza egy nemrég bejelen-
tett német szabadalom. A három-,
vagy négylapos átirónyomtatványok
nyomása — a szabadalmi bejelentés
szerint — rendszerint csak kétszeri
nyomtatással (külön elő- és külön
hátnyomás) készülhet. Az új talál-
mány lényege az, hogy pl. háromszo-
ros átirónyomtatványoknál két szedést

rendes betűkkel, egy szedést — a má-
sodikat — pedig pozitívképű betűk-
kel szedett szedésről kell nyomtatni,
még pedig mind a hármát a papiros
egyik oldalára, tehát egy munkamenet-
ben. Az így készült nyomtatvány má-
sodik lapja tehát a papír hátlapjára
van nyomtatva, de miután az átiró-
könyvek papírja rendszerint vékony s
így áttetsző, ez a hátlapra nyomtatott
szöveg „előlről” is olvasható. Az ily
módszerrel nyomtatott átirónyomtat-
ványok további „előnye” még az is,
hogy a három lapnak egyidőben, azo-
nos szöveggel való kitöltéséhez csak
egy lap karbonpapírra van szüksé-
günk, de ennek mindkét oldalán má-
solóképesnek kell lennie. — Csodá-
latos, hogy a mai gyakorlatias világ-
ban ilyen csodabogarakat is lehet
szabadalmaztatni. Ugyan hány nyom-
da fog pozitívképű betűfajtákat is be-
szerezni csak azért, hogy az esetleges
kétszeri nyomásból egyet megtakarít-
son. Azért írjuk, hogy „esetleges két-
szeri nyomás”, mert hiszen kétszeres
nagyságú papírra mind a három sze-
dést egy munkamenetben is kinyom-
tathatjuk — pozitívképű betűk nél-
kül. W.

KÉRJÜK
t. olvasóinkat,
hogy
rendeléseiknél a
**MAGYAR
GRAFIKÁRA**
hivatkozzanak

KLISÉ
FEKETE ÉS SZÍNES NYOMÁSRA
C. ANGERER & GÖSCHL
GRAFIKAI MŰINTÉZET
WIEN, XVI/1
ALAPÍTVÁ: 1871.

ÁTNYOMÓPAPIROSOKAT
KIVÁLÓ MINŐSÉGBEN 40 ÉV ÓTA GYÁRTUNK **RICHARD NAUMANN DRESDEN 16, SCHUMANN STRASSE 45**

Fedőlapunk és mellékleteink

Lapunk e számát a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda fennállásának háromszázötven-
esztendő jubileuma alkalmából és nagy hírű
intézet történetének részletes ismertetésére
(szenteljük). Az Egyetemi Nyomda története
a magyar kultúra históriájának egy számot-
tevő fontosságú fejezete. Kell is, illik is
ismernie ezt minden magyar könyvnyom-
tatónak.

Ezen számunk (fedőlapját) az Egyetemi
Nyomda által nyomtatott könyvek címlap-
jainak nyomán Kner Albert rajzolta meg.

Lapunk tartalmának kiegészítéseként az
Egyetemi Nyomda készítette könyvekből
közlünk szemelvényeket, amelyeket részben
a szöveg közé törölve, részben pedig kü-
lön mellékleteken nyomva mutatunk be
olvasóinknak. A külön mellékleten nyoma-
títottakat az Egyetemi Nyomda igazgatósága
bocsátotta rendelkezésünkre. E régi tipo-
gráfus-munkák szemlélgetése beszédesen
tárja fel előttünk azt az egyszerű szedés-
módszert, ami a hajdani tipográfiát jel-
lemzi. Példáinkat úgy igyekeztünk megvá-
logatni, hogy a könyvszedés régies techni-
káját minden oldalról megvilágítsuk.

Lapunk e számának tartalmával össze
nem függő mellékleteink egyszerű szedés-
példákat mutatnak be nagyrészt a tovább-
képző szaktanfolyamok hallgatóinak mun-
káiból összeválogatva. Hat ilyen mellék-
tünkön Paxián Péter, Kolozsvári Károly,
Tóth Ferenc, Bassist Ignác, Horváth Fe-
renc, Kettinger Antal és Prüner Arnold
kollégák tervezetei, illetve gyakorlati mun-
kái alapján készült szedéspéldákat, a hete-
dik melléklet Kolozsvári Zsigmond grafikus
által rajzolt és Kner Albert által ólomba
metszett villamosplakátot, a nyolcadik mel-
léklet pedig a J. G. Schelter & Giesecke,
Leipzig, betűöntő és fabetűgyár újabb
reklámbetűit és elementáris díszeit mu-
tatja be, amikről különben lapunk más he-
lyén is megemlékszünk.

Kilencedik különálló mellékletünk a
Gebr. Hartmann, Ammendorf-Halle festék-
gyárnak a karácsonyi számból lekészett szí-
nes mélynyomata, amely e cég mélynyo-
máshoz való színes festékeinek nagyszerű
hírnevét igazolja. E festékeket újabban az
itteni képviselet — Pusztai Zsigmond,
grafikai szaküzlet, Budapest V, Tátra ucca
6. szám — állandóan raktáron tartja.

Szerkesztői üzenetek

Győr. A Gy. H. személyzetének újévi
köszöntőlapján dominálón uralkodik az
egyébként ötletes kombinációjú keret, mely
mellett a szövegbetű — vékonyságánál
fogva — némileg háttérbe szorul. A felső
balsarokban és az alsó jobb sarokban al-
kalmazott félkörös sorok beállításának az
iránya nem halad a fősor irányával párhuz-
amosan, ami kis mértékben nyugtalanító-
lag hat. A színezés és nyomás kifogástalan.

H. S. Felszólamlását tudomásul vesszük
és a kifogásolt három szám értékét leírjuk.
Elhisszük, hogy a visszamaradt lapokat viz-
szaküldte, de Ön is elhiheti nekünk, hogy
ha a küldeményen jelezte volna, hogy azt
Ön küldte vissza, akkor már az átvételkor
leírtuk volna a kérdéses három lapszámot.
Nagyon sok olyan küldeményt kapunk,
amelyeken nem szerepel a feladó neve
és ezért nem is áll módunkban az ilyen
visszaküldött lapok árát a beküldők szám-
láiról leírni.

N. N. Méltatlankodását nem értjük, hi-
szen Ön is nyomdász, aki tud kalkulálni
s ennek következtében tudnia kellene, hogy
lapunk ára semmiképp sem túlzott. Sőt!
Tekintélyes deficitet kell évről-évre el-
könyvelnünk abban a reményben, hogy a
következő esztendőben talán csak behoz-
zuk. A deficitet leginkább az idézi elő,
hogy lapunk példányszámának túlnyomó
részét a nyomdaipari alkalmazottak köré-
ben helyezük el, akik a lapot féláron kap-

SÁRGA MÁRKÁJÚ

MÄSER- LEMEZEK

Mäser közismert és ná-
lunk is kedveltségnek
örvendő alnyomat-leme-
zeit hosszú, fáradtságos
kísérletek után ismét a
régi jó, kifogástalan mi-
nőségben állítják elő. E
kísérletek eredményét:
az új sárga márkájú
Mäser-lemezeket a szak-
emberek örömmel üdvöz-
lik és használják

KÉRJEN
INGYEN MINTÁT
ÉS
ÁRAJÁNLATOT

GRAPHISCHE
FACHZENTRALE
G.M.B.H. LEIPZIG C.1

ALAPÍTÁTOT 1900.

KÖNIG
és
BAYER

KLISSEGYÁR

BUDAPEST · VII.
WESSELÉNYI-
UTCA · 54. SZÁM
TELEFON · SZÁM
JÓZSEF
359-91

VIDÉKI RENDELÉSEKET SORON KIVÜL
INTÉZÜNK!

KOH-I-NOOR
FÉMKERETES
RASZTEREK

AUTOTÍPIÁK,
SZÍNES NYOMATOK,
OFFSET- ÉS MÉLYNYOMTATÁS
CÉLJÁRA 25 ÉV ÓTA
ÁLLANDÓAN

A LEGJOBBAK!

KIVÁNSÁGRA
NAGY ILLUSZTRÁLT
KATALÓGUST DIJTALANUL ÉS
PORTÓMENTESEN
KÜLDÜNK

HERBST & JLLIG
FRANKFURT AM MAIN

GÉP

SZERELÉSEKET ÉS GÉPJAVÍTÁSOKAT

vállal bárhol
s a legolcsóbb árak
mellett
a legpontosabban
eszközöl.
Speciálista gyors-
sajtók, rotációs
gépek és rokon-
szakmabeli
gépek teljes javí-
tásában.
Gyárt: Kerekas
papírvágógépet
különböző széles-
ségben, lemezollót,
perforálógépet
kéz- és lábajtásra,
stokprést, minden-
féle nyomdai
és rokonszakma-
béli segédgépeket.
Állandóan
raktáron tart, vesz,
elad és becserél
új és használt
grafikai gépeket

KLEIN ERNŐ

GRAFIKAI GÉPEK ÉS
SZERELVÉNYEK GYÁRA

VIII, JÓZSEF U.

72

TELEFÓN: JÓZSEF 372-39

KRANICH

Gesellschaft für Reproduktionsbedarf
m. b. H. Wien XII, Steinbauergasse 25

Szakszerűen szállít klisékészítéshez

reprodukálókészülékeket mindenféle kivi-
telben és nagyságban. Reprodukáló-objek-
tiveket és prizmákat, fémfordítótükröket.
Szűrőket, nagyítókat, rasztereket, ivlámpá-
kat felvételi célokra, sötétkamra-lámpákat,
mindenféle szerelvényt a pozitív- és nega-
tív-retusáláshoz, másolókereteket minden-
féle kivitelben, rázókészülékeket kézi- és
motorikus használatra. Másoló-ivlámpákat,
maratótálcákat és gépeket, általában min-
denféle felszerelést és anyagot, amelyet a
klisékészítésnél használnak

Offsetnyomáshoz

speciális offsetraszttereket, offset-másoló-
berendezést, cinklemezcsiszoló- és szem-
csézőgépeket, valamint minden más fel-
szerelést

Mélynyomáshoz

reprodukálókészülékeket diaposzitiv-tolda-
lékkal, mélynyomó-rasztert, pneumatikus
másolókereteket, másoló-ivlámpákat és e
szakmában szükséges egyéb felszerelést

Typar

írószedőgépet az offset- és mélynyomáshoz

Typon

a legmegbízhatóbb reflektografikai repro-
dukáló-eljárás és nélkülözhetetlen segéd-
eszköz illusztrációknak és szövegnek köz-
vetlen uton való átviteléhez az offsetnél

Szakszerű tanácsokkal díjmentesen szolgál

ják. Illetékes helyeken már számtalanszor volt szó arról, hogy a munkaadóknak a legnagyobb érdekük fűződik a munkásság szakmabeli képességeinek minél hathatósabb fokozásához. És így a munkaadók, ha a Magyar Grafikára teljes összeggel előfizetnek, tulajdonképpen csak elősegítik saját törekvéseiket, hogy a munkásság szakmai oktatása tökéletesüljön.

Többeknek. Mutatványszámot csak annak küldünk, aki a lap árát előre beküldi. Vannak olyanok, akik évenként többször kennek lapot és így akarják előfizetés nélkül „jártni” a Magyar Grafikát.

S. V. A karácsonyi számunk tényleg többre kerül, mint amennyiért adjuk. Kalkulációja körülbelül fedi a valóságot. Csakhogy, mi nem haszonra dolgozunk, mert a tetemes deficit miatt akkor már régen be kellett volna szüntetni. A Magyar Grafika kiadója évek óta igen jelentékeny összeget áldoz a magyar szakmafejlesztés céljaira.

M. J. Budapest. Számos közlemény foglalkozott a szaksajtóban, tehát lapunkban is, a vitatott kérdéssel. A sok helyesírási cikk után Önök között ilyen vitának föl sem szabadna merülnie. Az összes helyesírási munkák (Simonyi Zsigmond, Kelemen Béla, Balassa József, Akadémia) határozottan így írják elő a szóbanlevő elválasztásokat: *bá-zért, emberért, alkotás-mért*, épügy: mint: *bá-zunk, embe-rünk, alkotá-sunk*. Miért nem

vitatkoznak ez utóbbiakon? Az *-ért* is csak olyan rag, mint az *-unk*. Az előbbi célhatározó-rag, az utóbbi többszámú birtokosrag. Épígy nincs igazuk azoknak, akik így választanak el: *Ausz-ria, And-rás, Anglia, Vend-rey*. Szabályosan így kell elválasztani. *Auszt-ria, And-rás, Anglia, Vend-rey* stb. Az idősebb szedőnek is haladnia kell a helyesírás fejlődésével, hiszen már legalább 20–25 éve, hogy a fentiek szerint választunk el.

Kertész nyomda, Karcag. Beküldött meghívói közül a Nőegylet csak annyiban kifogásolható, hogy bal felső és a jobb alsó sarokban alkalmazott hajlított sorok nem helyénvalók. Ha már így alkalmazták e sorokat, legalább középre helyezték volna el, miután a meghívó minden egyéb szövege, minden sora középre van zárva. A szövegalatti tónusnyomás kárbavesztett fáradság volt, mert — beláthatják — annyira halavány a szín, hogy már nem is vehető színnek, miért is semmit sem érvényesül. A Kereskedelmi Kör meghívója már erőteljesebb megjelenésű „ügy”. A szedésen kívüli szalagdíszítést azonban el kellett volna hagyniok, mert az bizony még talán Önöknek sem tetszik. Sokkal jobb és esztétikailag is kifogástalanabb hatású munkává vált volna e meghívó, ha a két szembenlevő oldalszedést 5–6 ciceróval a kötőhézag (hajtás) felé és 2 ciceróval magasabbra helyezték volna,

minden külső szalagdíszítés nélkül. Hogy így nagyon „üres” lett volna, az talán csak Önöknek lett volna szokatlan, de ez lett volna az igazán szépen elhelyezett, logikusan a papír síkjába állított szedés. Ezt egy más alkalommal megkísérelhetik egy további változtatással, tudniillik azzal, hogy ez esetben a szedést 2–3 ciceróval szélesebbre kell majd szedni. A nyomása mindkét meghívónak kifogástalan: tiszta, szép és harmonikus a színezés is. Nagyon örvendene, ha a jövőben ismételtlen is beküldené munkáit, mert eddig csak az alkalmazottak szokták beküldeni munkáikat megbírálásra, munkaadó vajmi ritkán kért szaklaptól kritikát, még kevésbé táncsot.

Szerkeszti és kiadja Biró Miklós
Felelős szerkesztő Wanko Vilmos

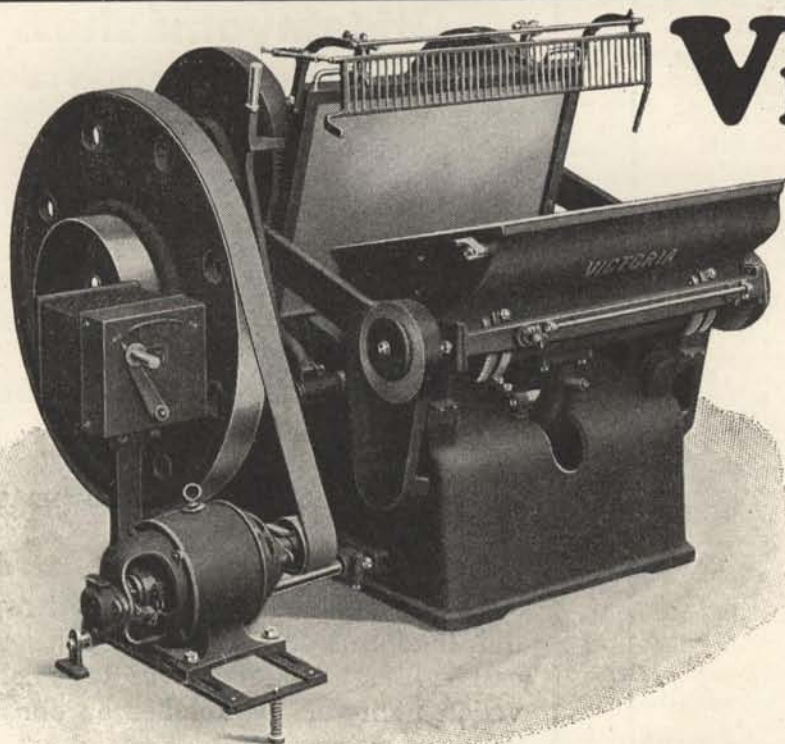
Főmunkatársak:
Herzog Salamon és Kner Albert

A szövegrész Intertype „C” modelű szedőgépeken szedve. (Képviseli „Grafika” Gépkereskedelmi Rt. Budapest V, Csáky u. 49)

A kliséket a König és Bayer kliségyár, Budapest VII, Wesselényi-u. 50. szállította

A Diósgyőri Papirgyár Rt. famentes antik papírára nyomtatott:

Biró Miklós nyomdai műintézetében
Budapest VII, Rózsa ucca 25

VIKTÓRIA STANCOLÓ- PRÉS

Tégely nagyság 560×860 mm
Papírnagyság 550×850 mm

Dörzskapcsolás szabadonfutó
lendítőkerékkel és önműködő
kézvédő szerkezettel

**ROCKSTROH-
WERKE A. G.
HEIDENAU**

Vezérképviselet:

TANZER MIKSA

Budapest VII. kerület, Akácfa ucca 50. szám

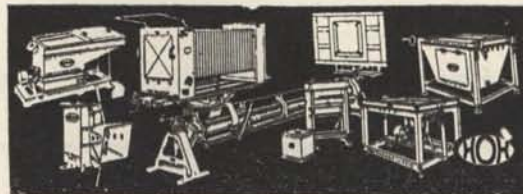
A MERGENTHALER
SETZMASCHINEN-FABRIK G. M. B. H.

Berlin N 4. Chausseestrasse 25
a Magyarország részére szabadalmazott

LINOTYPE

szedőgépét
értékesítené és kéri azon gyárosokat,
kik a szabadalom gyakorlása iránt érdeklődnek,
hogy vele érintkezésbe lépni
szíveskedjenek

MODERN REPRODUKÁLÓKÉSZÜLÉKEK

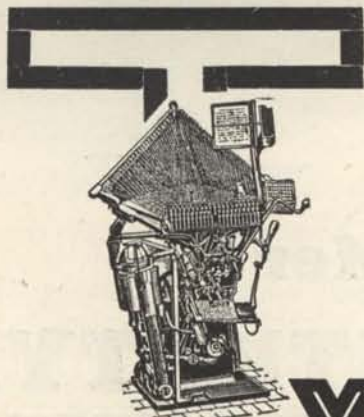

KÜLÖNLEGESSÉGEINK:

teljes fotografiai reprodukálóberendezések minden néven nevezett eljárások számára, úgymint: vonalas, hálózatos és három s többszínű klisék előállítására, offset-, mély- és fénynyomás, valamint fotografiai eljárások stb. számára

Kérje prospektusainkat és szakértői tanácsainkat!

HOH & HAHNE • LEIPZIG C 1
FOTOGRAFIAI REPRODUKÁLÓ KÉSZÜLÉKEK GYÁRA
GÉPGYÁR, REPRODUKÁLÓTECHNIKAI SZAKÜZLET

A LIP CSEI VÁSÁRON TYPOGRAPH

LEIPZIG, BUCHGEWERBEHAUS, DOLZSTRASSE 1, I. EM., 12. SZOBÁBAN
állandóan üzemben tekinthető meg a vásár egész ideje alatt (márc. 4-től 10-ig) alkalma
lesz Önnek meggyőződni a TYPOGRAPH szedőgép rendkívüli teljesítőképességéről

TYPOGRAPH G. M. B. H. BERLIN NW 87

Magyarországi képviselők: Krammer Lipót, Budapest VI, Bajnok ucca 26, Tanzer Miksa, Budapest VII, Akácfa ucca 50

FERROTYPEK KÖNYVKÖTŐBETŰK RÉZBŐL MAGDEBURG
 A Bugrán nagydíjjal kitüntetett könyvkötő rézbetű és ferro-
 typöntőnk gyártmányai: kézzel vagy préssén való aranyo-
 záshoz használatos rézbetűk, újság-, plakát- és zsebkönyv-
 dák részére való ferrotypes, keretek világhíresek. Képviselet:
Pusztai Zsigmond grafikai szaküzlet
 Budapest V. kerület, Tátra uca 6. szám. Telefonszám:
 T. 231-43. Cluj-Kolozsvár Strada Filipescu 10. (Románia)
GYÁRTJA DORNEMANN & CO.

A művészi és ok-
 szerű reklámozás
 gyakorlati módsze-
 reit ismertető, dú-
 san illusztrált és
 kitűnő nyomtatás-
 technikával előál-
 lított művészi havi
 folyóirat, amelyet
 nem nélkülözhet a
 nyomdász, keres-
 kedő, iparművész

**OFFSET-
 BUCH-
 UND
 WERBE-
 KUNST**

Egyes szám ára —75 dol-
 lár, féléves előfizetés
 4.50 dollár.

Kiadó:
 Offset-Verlag G. m. b. H.
 Leipzig, Seeburgstr. 57

Kérjük
 t. olvasóinkat, hogy
 rendeléseiknél hivat-
 kozzanak mindig a
Magyar Grafikára

Levélborítékok, mappák és díszlevélpapírok

VASADI ÉS VÉRTESI
 LEVÉLBORÍTÉK- ÉS PAPIRNEMÜGYÁR

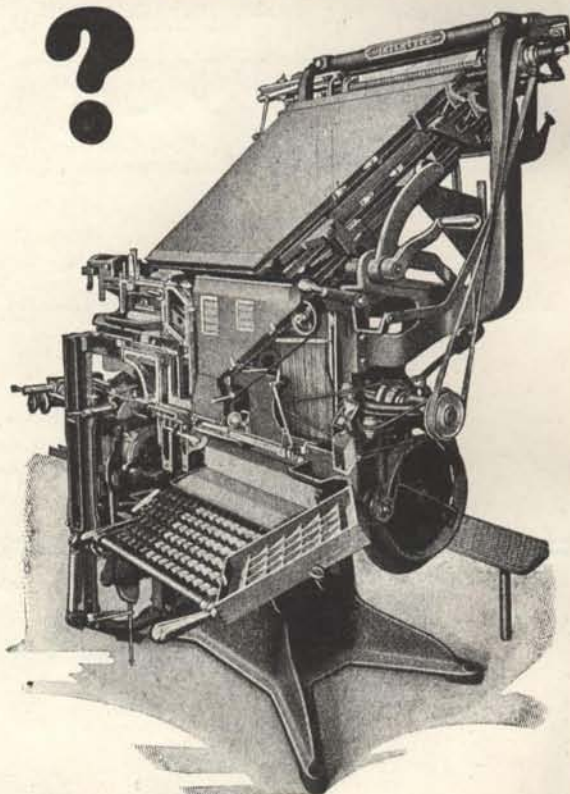
Budapest VI, Vörösmarty uca 50. szám
 Telefonszámok: T. 221-14 és T. 130-86

Miért

terjedtek el annyira rövid időn belül az

**INTERTYPE
 SZEDŐGÉPEK**

?

Mert

az

**INTERTYPE
 SZEDŐGÉPEK**

beigazolták azt, hogy

**többet nyújtanak, mint
 amennyit ígérnek**

A gondos és előrelátó nyomdavezető nem vezéreltetni magát tenden-
 ciózus színezetű híresztelések által, hanem józan és körültekintő
 mérlegelése és szerzett tapasztalatai alapján azt rendeli, amivel
 saját érdekeit a legjobban szolgálhatja. A már üzemben lévő nagy-
 számú INTERTYPE szedőgépek megtekintése és az ismeretlen
 prospektusok gondos áttanulmányozása az érdektől nagy cso-
 portját vezette táborunkba.

Magyarországi és balkáni vezérképviselet:

GRAFIKA GÉPKERESKEDELMI RT
 BUDAPEST V, CSÁKY U. 49 TELEFÓN: L. 904-57

Lorilleux Ch. és Társa

háromszínnyomata

A kliséket
König és Bayer cég
készítette